

EQUIPPING CHURCH LEADERS
• EAST AFRICA •

HABAKUKI

na

Jonathan M. Menn

B.A., University of Wisconsin-Madison, 1974

J.D., Cornell Law School, 1977

M.Div., Trinity Evangelical Divinity School, 2007

Equipping Church Leaders-East Africa

3701 N. Gillett St., Appleton, WI 54914

(920) 731-5523

jonathanmenn@yahoo.com

www.ecea.net

Kimetafsiriwa na Michael Nyangusi mn6094@gmail.com

2021

Habakuki alikuwa wa kipindi kimoja na Yeremia. Aliandika kitabu hiki katika kipindi ambacho kilikuwa cha mgogoro mkubwa. Inafikiriwa kuwa aliandika muda mfupi kabla au baada ya mapambano ya Karchemishi (605 KK), wakati Babeli na washirika wake Wamedi na Waajemi walipoiharibu Ashuru na mshirika wake Misri.

Sura mbili za kwanza za Habakuki ni maongezi kati ya Mungu na Hababkuki; sura ya tatu ni aina ya maombi ya

Habakuki na ukiri wa imani yake. Kitabi hiki kinainua maswala muhimu ikiwa ni pamoja na dhambi, uovu, mateso, udhalimu, na mtazamo wa Mungu kuhusiana na maswala hayo; na wakati Mungu anapokuwa kimya na kufanya kinyume na vile tunavyodhani angefanya. Kwa namna nyingi, dhamira ambazo zinajidhihirisha katika vitabu vya Ayubu, Ufunuo na idadi kadhaa ya Zaburi zinarudiwa na Habakuki.

YALIYOMO

I. Utangulizi.....2
A. Mwandishi.....2
B. Tarehe na wakati wa matukio.....2
C. Fokasi ya kitabu.....3
D. Muundo na muhtasari.....3

II. Ufafanuzi juu ya Habakuki.....4
A. Mazungumzo ya Kwanza (1:1-11).....4
MASWALI YA MJADALA.....8

B. Mazungumzo ya Pili (1:12-2:20).....9
MASWALI YA MJADALA.....24

C. Maombi ya Habakuki (3:1-19).....25
MASWALI YA MJADALA.....33

III. Hitimisho.....33

**KIAMBATISHO 1—TATIZO LA UOVU: UKUU WA MUNGU, WAJIBU WA
MWANADAMU, NA UWEPO WA DHAMBI NA UOVU.....34**

KIAMBATISHO 2—MIFANO YA KIBIBLIA YA FUNDISHO LA KUFANANA.....60

BIBLIOGRAFIA.....61

MWANDISHI.....68

I. Utangulizi

A. Mwandishi

Habakuki ni mmoja wa wale “manabii wadogo” kumi na mbili.”¹ Habakuki anajitambulisha mwenyewe kama “*nabii Habakuki*” katika **Hab 1:1** na **3:1**. Utangulizi wa moja kati ya maandiko mawili ya ufunuo wa kitabu cha AK *Bel and the Dragon* husema ya kwamba ni “kutoka katika unabii wa Habakuki, mwana wa Yesu [Yoshua], wa kabila la Lawi.” Inaleta maana kusadiki kwamba Habakuki alikuwa Mlawi ambaye alikuwa na uhusiano na waimbaji na wanamuziki wa hekalu (angalia **1 Nyak 25:1-8**), kwa kuwa **Hab 3:1** inasema kwamba **sura ya 3** ni “*maombi . . . kutokana na Shigionothi*.” “Shigionothi” imeelezwa kwa namna tofauti kama: “neni la kimuziki ambalo linahusiana na jinsi zaburi inavyopaswa kucheza” (Mansfield 2017: Shigionothi); “ikionyesha mpangilio wa kimuziki wa hayo maombi” (*Africa Study Bible*, Hab 3:1, inaeleza); na “aina ya shairi lenye mhemko wa kiwango cha juu” (*New American Standard Bible*, Hab 3:1, inaeleza). Zaidi ya hayo, **Hab 3:19** inahitimisha kwa kusema kwamba hii ni “*kwa ajili ya muongozaji wa kwaya, katika vyombo vyangu vya nyuzi*.” Hili “huonyesha kwamba alikuwa ana vyombo: ni Mlawi peke yake aliruhusiwa kutumia vyombo pamoja na nyimbo zake ndani ya Hekalu” (Hirsch 2002-2011: Habakkuk). Vinginevyo, hakuna kilicho mahususi kinachojulikana kuhusu Habakuki, na jina lake halionekani katika kitabu kingine cha Biblia.

Hata maana ya jina Habakuki haiko wazi. Kwa upande mmoja, “Linaonekana kuwa ni neno ambalo limeazimwa likiwakilisha lile la Kiashuru “hambakûku,” mmea wa bustani” (Hirsch 2002-2011: Habakkuk). Wengine wanashikilia kwamba jina hili linatoka katika neno la Kiebrania linalomaanisha “mkumbatio” au “kukumbatia,” pengine kwa sababu ya upendo wake kwa Bwana au kwa sababu alipambana na Mungu (Stephens-Hodge 1970: 787).

B. Tarehe na wakati wa matukio

Habakuki aliandika wakati wa kipindi cha mgogoro kwa taifa la Yuda.² Kitabu kinaanza kwa kusimulia vurugu, udhalimu, uovu, ugomvi, na upotovu wa haki uliokuwa umeenea katika nchi. Kisha **Hab 1:6** inazungumza kuhusu Mungu “*kuwainua Wakaldayo [yaani, Wababeli]*” ambao wangukuja kinyume na Yuda na kuiharibu kama mawakala wa hukumu ya Mungu. Kwa kweli, Babeli waliinuka na kuharibu mji mkuu wa Ashuru, Ninawi mwaka 612 KK, wakaharibu mabaki ya dola ya Ashuru na kuiangusha Misri mwaka 605 KK, na hatimaye kuiangusha Yuda, na kuiharibu Yerusalemu, hekalu, na kuwachukua watu mateka Babeli mwaka 586 KK. Hivyo, mazingira ya kihistoria yanakiweka kitabu katika kipindi cha utawala wa Yosia (640-609 KK au Yehoakimu (609-598 KK), ingawaje wengine huona kwamba matukio haya yalikuwa mapema, wakati wa utawala wa Manase (697-642 KK) (angalia Armerding 1985: 493; Patterson 1989: 666-67; Stephens-Hodge 1970: 767). Donald Gowan anaandika kwamba wasomi wa lugha wamelinganisha Kiebrania cha Habakuki na maandiko mengine na wanaonyesha kwamba, kwa kuzingatia historia ya maendeleo ya lugha ya Kiebrania, huenda Habakuki kiliandikwa karibia na mwaka 600 KK (Gowan 1976: 16).

Habakuki habainishi hasa chanzo cha vurugu, udhalimu, uovu, ugomvi, na upotovu wa haki katika nchi. Watoto maoni wengi hutazama jambo hili kama uovu wa ndani ya jamii yao, ingawaje wengine huuchukulia huu kama uonevu unaotoka nchi nyingine (pengine Waashuru). Philip Whitehead anatoa wazo kwamba ikiwa chanzo cha uovu na udhalimu kimetokana na uonevu wa kigeni, basi “mtanziko wa kimaadili wa haki ya Mungu ndani ya Habakuki ni mkubwa zaidi, kwa sababu ‘Wakaldayo’ hawakutumiwa kama adhabu kwa Yuda kwa kule kukosa kwao uaminifu, lakini kama kuongezeka kwa uonevu wa kigeni ambao tayari ulikuwepo” (Whitehead 2016: 266). Mtazamo ulio bora ni kwamba chanzo cha uovu na udhalimu kiko ndani ya Yuda yenyewe. Hili linaonekana kwa njia mbili: maneno ambayo Habakuki anayatumia na historia.

Maneno ambayo Habakuki anayatumia kuhusiana na uovu na udhalimu yanafanana na yale ambayo manabii wengine wanayatumia kuhusiana na kukosa kwao uaminifu kwa Mungu kwa Israeli (Yuda). Carl Armerding anaeleza, “Kwa kawaida ‘haki’ na ‘vurugu’ ya kijamii hupingana, ‘waovu’ ni Waisraeli ispokuwa pale ambapo itaonyesha wazi wazi kwa maneno mengine (mfano, Kut 23:1-9; Isa 5:7-15). Hapa, katika muktadha kama huo, wanaweza kusadikiwa kwamba ni Wayuda kwa mujibu wa muundo.” (Armerding 1985: 499) Whitehead anaongezea, “Kwa kujua kwamba ule udhalimu hasa unaozungumziwa hapa mara kwa mara, katika wale Manabii wa Baadaye, ambao asili yake ni katika jamii yao, napendekeza kwamba uhusiano wa maandiko ya 1:2-4 na ‘waonevu wa kigeni’ ni mdogo. Habakuki analalamika kuhusu ‘vurugu’ (םן) na

¹ Manabii wadogo wanaitwa “wadogo,” sio kwa sababu unabii wao si wa muhimu sana ukilinganishwa na ule wa Isaya, Yeremia, Ezekieli, na Danieli, lakini kwa sababu, kwa ujumla, vitabu vyao ni vifupi.

² Taifa la Israeli liligawanyika kuwa mataifa mawili wakati wa utawala wa mwana wa Sulemani Rehoboamu mnamo 930 KK. Ufalme wa kaskazini uliitwa Israeli; na ufalme wa kusini uliitwa Yuda. Ufalme wa kaskazini wa Israeli uliharibiwa na Ashuru mwaka 722 KK na ukakoma kuwepo.

‘uharibifu’ (שׂוּד) katika 1:3, maneno ambayo yametumika kuzungumzia ufiisadi wa ndani katika Ezek 45:9 na Amosi 3:10, na jinsi ‘haki’ inavyomhu (משפט) inakubaliana kirahisi na uonevu wa ndani ya jamii yao.” (Whitehead 2016: 266)

Kwa mujibu wa historia, Manase ndiye aliyekuwa mfalme mbaya kuliko wote wa Yuda: alijenga madhabahu za miungu, na hata ndani ya hekalu lenyewe; alimpitisha mwana wake kwenye moto [m.y, dhahibu ya watoto wachanga]; alifanya uchawi na uaguzi; alijishughulisha na mawaziliano na mizimu na roho za giza; na alifanya uovu zaidi “ya Waamoni wote waliokuwepo kabla ya yeye, na pia aliwafanya Yuda kutenda dhambi na miungu yake” (2 Wfl 21:11). Matokeo yake, Mungu akaahidi kuleta “mabaya juu ya Yerusalemu na juu ya Yuda, hata kila mtu asikiaye, masikio yake yatawasha yote mawili” (2 Wfl 21:12). Ni kweli kwamba Yosia alimrithi Amini ambaye alimrith Manase, na Yosia alifanya yaliyo mema machoni mwa Bwana. Aliharibu mahali pa ibada za sanamu, alikitafuta kitabu cha sheria na kuirudisha Pasaka, na alifanya mabadiliko mengine. Walakini, “BWANA hakuuacha ukali wa ghadhabu yake nyingi, ambayo kwayo hasira yake iliwaka juu ya Yuda, kwa sababu ya machukizo ambayo Manase amemchukiza. BWANA akasema ‘Nitawahamisha Yuda pia mbali nami, kama nilivyawahamisha Israeli, nami nitautupa mji huu niliouchagua naam, Yerusalemu, na nyumba ile niliyoinena, ‘Jina langu litakuwa humo.’” (2 Wfl 23:26-27) Mabadiliko aliyoyafanya Yosia hayakudumu. Badala kama vile Israeli katika siku za waamuzi. Yehoahazi alimrithi Yosia, alitawala miezi mitatu tu, na yeye alikuwa ni mfalme mwingine mwovu. Alirithiwa na Yehoyakimu. Yehoyakimu akawa “mtumishi wa Babeli (2 Wfl 24:1). Alimwaga damu nyingi ya watu wasio na hatia, ambayo “wala BWANA hakukubali kusamehe” (2 Wfl 24:4). Yeremia alitabiri dhidi yake kwa vile ambavyo alikuwa na tamaa ya mapato kwa njia ya udanganyifu, kumwaga damu ya wasio na hatia, na ukandamizaji na utesaji wa watu (Yer 22:13-19; angalia pia Yer 26:1-23). Hali hii—uovu na udhalimu uliokithiri juu ya nchi ambao haukuadhibiwa, kuanzia katika ngazi ya juu kabisa ya utawala—inaonyesha wazi kwamba hii ndiyo hasa ile hali ambayo kwayo Habakuki alimlilia Bwana.

C. Fokasi ya kitabu

Habakuki anauliza swali ambalo Wakristo na wasio Wakristo huliuliza: Inakuwaje Mungu—ambaye anapaswa kuwa anajua mambo yote, mwenye nguvu zote, na mwenye wema wote—aagize na kuruhusu uovu uliokithiri kuwepo katika taifa letu na katika dunia yetu? Zaidi ya hapo, mbele ya uovu wa namna hiyo, ni kwa nini Mungu yuko kimya? Kwa kuongezea hilo, jibu la Mungu kwa tatizo la uovu na udhalimu katika Israeli laonekana kuwa kinyume kabisa na wema wa Mungu, upendo wa haki, na upendo kwa watu wake; yaani, Mungu atatuma watu wabaya zaidi, Wababeli, ili kuiangamiza Yuda. Shimon Bakon anasema, “Habakuki anaibua malalamiko mawili au matatu, akihoji . . . Utawala wa maadili wa Mungu. *Ee BWANA, nilie hata lini, wewe usitake kusikia? Nakulilia kwa sabu ya udhalimu, ila hutaki kuokoa?* (1:1). Anasumbuliwa na ukimya wa Mungu mbele ya ghasia zilizoenea na uovu. Kwa kilio hiki dhidi ya utawala wa maadili wa Mungu ulimwenguni, Habakuki anafanya mazungumzo na Bwana.” (Bakon 2011: 26) Philip Whitehead anaongeza, “Kitabu cha Habakuki kwa mtazamo ni kifupi na ni cha kushangaza zaidi katika Agano la Kale kwa msomaji aliyejitoka kumwamini Mungu mwenye fadhili. Habakuki anamhoji Mungu mara kwa mara juu ya mateso ya wenye haki, na ingawa kitabu kinamalizika, kwa busara, kwa maelezo ya matumaini, haijaka vizuri na ina utata zaidi kuliko, kwa mfano, uthibitisho wa ujasiri wa mtunga zaburi ya kwamba hajawahi kuona mwenye haki ameachwa, wala mzao wake akiomba chakula (Zab 37:25).” (Whitehead 2016: 265). Kitabu hiki ni cha kisasa sana na kinafaa kwetu.

D. Muundo na muhtasari

Jewish Encyclopedia inatoa muhtasari huu wa kitabu:

“Kinaangukia kwa urahisi katika sehemu mbili: (1) sr. i. na ii.; (2) sr. iii. Sehemu ya kwanza ni ‘massa’ (unabii wa kulaani). . . . Sehemu ya kwanza iko katika muundo wa mazungumzo. Sr. i. 2-4 huomboleza uharibifu uliopo wa maadili, ambao Mungu haonekani kuzingatia; i. 5-11 ina tangazo la kimungu la hukumu inayokaribia kupitia Wakaldayo; i. 12-17 inatoa malalamiko ya nabii juu ya kiburi cha kupindukia na ukatili wa adui. Katika sr. ii. Mungu anamshauri Habakuki asihukumu haraka kwamba uovu ni ushindi, lakini aendelee kuwa na ujasiri (1-4). ‘Ole’ tano, yaliyomo kwenye ‘mashal’ au ‘methali ya kejeli’ (5-6), iliyosemwa na watu waliodhulumiwa na mshindi, imeorodheshwa (6, 9, 12, 13, 19). Sr. iii. ni zaburi inayosoma theophani mbalimbali, inayoelezea nguvu ya Mungu kama vita, ambayo inaikunja ardhi, milima, na mito kufuata makusudi Yake-ndio, hata jua na mwezi, kwa niaba ya watu Wake. Wimbo unahitimisha na tangazo kwamba ingawa baraka za asili zitakosa siku za njaa, mwimbaji atafurahi katika Bwana (17-19).” (Hirsch 2002-2011: Habakuki, Kitabu cha.)

Kitabu kinaweza kuainishwa kama ifuatavyo:

I. Mazungumzo ya kwanza ya Habakuki na Mungu (1:1-11)

A. Andiko la juu (1:1)

B. Malalamiko: Mungu yuko kimya mbele ya uovu na udhdalimu (1:2-4)

C. Jubu la Mungu: Hutaamini jibu langu—Ninawainua Wakaldayo kuhukumu na kuharibu Yuda, lakini watashtakiwa kwa sababu wanafanya nguvu zao kuwa mungu wao (1:5-11)

II. Mazungumzo ya pili ya Habakuki na Mungu (1:12—2:20)

A. Malalamiko: Wewe ni msafi mno kuweza kuidhinisha uovu, kwa nini unawatazama Wakaldayo wanaotenda kwa hila na kuwameza walio waadilifu kuliko wao (1:12-17)

B. Habakuki anasubiria jibu la Mungu (2:1)

C. Jibu la Mungu (2:2-20)

1. Andika maono; subiri, hakika itakuja (2:2-3)

2. Jambo kuu: Moyo wa mwenye kiburi hauko sawa ndani yake, lakini mwenye haki ataishi kwa imani (2:4)

3. Ole tano zinatangazwa dhidi ya yule mwenye kiburi (2:5-19)

4. Hitimisho: Bwana yumo ndani ya hekalu lake takatifu; dunia yote inyamaze mbele zake (2:20)

II. Maombi ya Habakuki (3:1-19)

A. Andiko la juu (3:1)

B. Kuomba (3:2)

C. Kujifunua kwa Mungu (3:3-15)

D. Kukiri imani (3:16-19)

II. Ufafanuzi juu Habakuki

A. Mazungumzo ya Kwanza (1:1-11)

- **1:1:** *Ufunuo aliouona nabii Habakuki:*

Utambulisho wa “Habakuki nabii” umeshughulikiwa hapo juu katika sehemu ya Mwandishi. **Mstari wa 1** unatanga tu kile kitakachofuata. Moja ya mambo ya kipekee ya unabii wa Habakuki ni kwamba, tofauti na manabii wengine ambao walipewa neno kutoka kwa Bwana na walitumwa kuelekeza unabii wao kwa au dhidi ya mataifa na watu maalum, Habakuki hakutumwa na unabii ulioelekezwa kwa au dhidi ya mataifa maalum au watu lakini alikuwa akizungumza moja kwa moja kwa au dhidi ya Mungu mwenyewe. Walakini, neno “ufunuo” mwanzoni mwa kitabu hiki “linaashiria kile ambacho Mungu ameweka juu ya moyo wa Habakuki, atatangaza kwa wote” (Patterson 1989: 668). Kwa hivyo, malalamiko na maswali ya Habakuki kwa Mungu hayatokani na ujinga au kiburi lakini mwishowe hutoka kwa Mungu mwenyewe. Labda hii ni hivyo kwa sababu Mungu anajua sisi sote tuna maswali kama hayo na malalamiko, kwa hivyo Mungu huyaweka wazi na kuyashughulikia.

- **1:2-4:** ²*Ee BWANA, nilie hata lini, wewe usitake kusikia? Nakulilia kwa sababu ya “udhalimu,” ila hutaki kuokoa.* ³*Mbona wanionyesha uovu, na kunitazamisha ukaidi? Maana uharibifu na udhalimu umbele yangu; kuna ugomvi, na mashindano yatokea.* ⁴*Kwa sababu hiyo sheria imelegea, wala hukumu haipatikani; kwa maana watu wabaya huwazunguka wenye haki; kwa sababu hiyo hukumu ikipatikana imepotoka.*

Swali ambalo Habakuki anauliza katika **mst. 2** ni moja wapo ya maswali mazito tunayouliza. Anainua kile kinachojulikana kama “tatizo la uovu” na suala la “theodiki,” yaani, ufafanuzi wa kwanini Mungu mzuri kabisa, anayejua yote, mwenye nguvu zote anaamuru na kuruhusu uovu. Neno “theodiki” haswa linamaanisha “kumuhesabia haki Mungu” (Sherry 2020: Theodicy). Habakuki anaibua suala hili kwa njia mbili tofauti katika mazungumzo yake ya kwanza na ya pili na Mungu: katika mazungumzo ya kwanza anaibua suala la ukimya wa Mungu mbele ya uovu na dhuluma; katika mazungumzo ya pili anaibua suala la haki ya Mungu kwa kutumia

taifa baya zaidi kuhukumu na kuadhibu taifa lenye haki zaidi.

Kitabu cha Habakuki (pamoja na, kwa sehemu kubwa, vitabu vya Ayubu, Ufunuo, na Zaburi kadhaa) kimejitolea kwa swali ambalo anaanza nalo kitabu: “*Je! Bwana, hata lini?*” Nitakulilia kwa msaada hadi lini ukakaa kimya? Waovu watafanikiwa mpaka lini na wewe hutafanya chochote? Je! Haki itapotoshwa kwa muda gani kabla makosa hayajasahihishwa? (angalia **Zab 6:3; 13:1-2; 35:17; 74:10; 79:5; 80:4; 89:46; 90:13; 94:3; Yer 12:4; Ufu 6:10**) Kwa sababu watu wote huuliza maswali haya—Wakristo na wasio Wakristo pia—kitabu hiki kinafaa kwetu sisi leo. Kwa kweli, kitabu kinaonekana kimesanifiwa kwa ajili ya watu wote katika nyakati zote na mahali pote. Philip Whitehead anasema, “Hakuna maelezo yoyote ya wasifu tunayopata kama (kwa mfano) katika Hosea au Amosi au Yerima. Maelezo hayo ya wasifu ambayo yamesalia yote yanaelekezwa kwa jambo lililopo, na kwa mazungumzo na malalamiko ya Habakuki na Mungu. Kwa hivyo, kitabu kinakaribisha mkalimani kusoma Habakuki akizungumzia uzoefu wa kawaida wa imani, ambayo ni, shida ya ukosefu wa haki wa Mungu kwa sababu ya ukosefu wa sheria na uonevu uliopo ulimwenguni.” (Whitehead 2016: 267-68) J. H. Eaton anaongeza, “Ujumbe wake umeonyeshwa kwa maneno ya jumla na ya kawaida kwamba kwa asili unaeleweka. Kwa sababu hii unazungumza kwa umuhimu kwa nyakati zingine, na hapa inafurahisha kutambua kuwa jamii ya Gombo la Bahari ya Chumvi [takriban miaka 500 baada ya matukio yaliyojadiliwa katika Habakuki] yanayopatikana katika sura ya 1-2 mwongozo wa nyakati zao na aliandika ufafanuzi wa kwanza juu ya Habakuki ambao tunao.” (Eaton 1961: 82) Ingawa Habakuki anauliza maswali ambayo watu wote huuliza, ni muhimu kutambua sura yake ya rejeleo katika kuuliza maswali: “Kuuliza ni kwa muda gani ukosefu wa haki utaruhusiwa kuendelea inaashiria kwamba kuna Mungu na kwamba Mungu ana uwezo wa kuchukua hatua kumaliza udhalimu. Maana yake pia ni kwamba uonevu umekuwa ukilalamikiwa kwa Mungu mara kwa mara, kwamba Mungu anajua vizuri, na kwamba hatua ya kurekebisha ukosefu wa haki inatarajiwa kutoka kwake.” (Whitehead 2016: 269)

Katika kifungu hiki, **mst. 2** inazungumza juu ya “vurugu” (Kiebrania = *hamas*) ambayo “inaashiria ukiukaji dhahiri wa sheria ya maadili ambayo kwayo mtu humdhuru mwenzake (k.m. Mwz 6:11). Maana yake ya msingi ni moja ya makosa ya kimaadili, ambayo unyama wa kimwili ndiyo maelezo pekee yanayowezekana. . . . *Hamis* hutokea mara sita katika Habakuki (1:2, 3, 9, 2:8, 17 [mara mbili]) . . . kwa hivyo ni neno la msingi katika unabii huu.” (Armerding 1985: 500)

Katika **mst. 3** Habakuki anauliza swali linalokwenda pamoja na “*Hata lini?*” ambalo ni, “*Kwa nini?*” Tena, kila mtu anauliza swali hili—Wakristo na wasio Wakristo vilevile—tunapokabiliwa na au kudhulumiwa, kuteseka, na uovu (angalia **Kut 17:3; 32:11-12; Hes 11:11, 20; 14:3; 20:4-5; 21:5; Yosh 7:7; Wamz 6:13; 21:3; 1 Sam 4:3; 1 Wfl 9:8; 2 Nyak 7:21; Ayubu 3:11-12, 20, 23; 7:20-21; 10:2, 18; 13:14, 24; 21:4, 7; Zab 10:1; 22:1; 42:9; 43:2; 44:23-24; 74:1, 11; 80:12; 88:14; Isa 63:17; Yer 9:12; 12:1; 13:22; 14:8-9, 19; 15:18; 22:8; Lam 5:20**). Kuna mambo mawili ya kupendeza kwa swali hili. Kwanza, kuna suala la tafsiri. Matoleo mengine yana sehemu ya kwanza ya swali la Habakuki linalomrejelea yeye mwenyewe lakini sehemu ya pili ya swali inamtaja Mungu, kwa mfano, “*Mbona wanionyesha uovu, na kunitazamisha ukaidi?*” (ESV); “*Kwa nini unanifanya niangalie dhuluma? Kwa nini unavumilia makosa?*” (NIV). Matoleo mengine yana sehemu zote mbili za swali linalomhusu Habakuki mwenyewe, kwa mfano, “*Kwa nini unanifanya nione uovu, na kunifanya nione udhalimu?*” (NASB); “*Kwa nini unanionyeshea uovu, na kunifanya nione shida?*” (NKJV). Matoleo yote mawili, NASB na NKJV yana “mimi” katika sehemu ya pili ya swali kwa italiki, ikionyesha kwamba kiwakilishi “mimi” hakiko katika Kiebrania asili. Kukosekana kwa kiwakilishi kunasababisha tofauti katika tafsiri.

Pili, kuna maana ya kimatendo kwa ajili yetu kuhusiana na swali la Habakuki, “*Kwa nini?*”. Kumbuka kwamba ni “*wewe [Mungu] unayenifanya nione uovu*” na, ikiwa NASB na NKJV ziko sawa katika tafsiri zao, “wewe” (Mungu) “*unanisababisha mimi kutazama uovu?*” Kwa maneno mengine, wakati uovu uko karibu nasi na mwishowe tunaugundua, hiyo ni kwa sababu. Mungu anaifanya tuelewe ili tuweze kufanya kitu juu yake. Tunapaswa kuwa mawakala wa Mungu wa ukombozi, sio tu kuomboleza tu kwamba uovu unatuzunguka.

Katika **mst. 4** Habakuki anafokasi juu ya uvunjifu wa haki na upotoshwaji wa haki anaouona katika mazingira yake. Anamlilia Mungu kwa sababu anajua “*BWANA ni Mungu wa hukukumu*” (**Isa 30:18**; angalia pia **Kumb 32:4; Sef 3:5**).³

³ Chakupendeza, **Isa 30:18** inamalizia kwa kuongeza “*heri wote wamngojao.*” Hiyo ndiyo hali ya Habakuki mwenyewe. Ni wazi anahisi kuwa amesubiri kwa muda mrefu sana na kwamba “haki iliyocheleweshwa ni haki inayokataliwa.” **Isa 30:18** inamhakikishia Habakuki—na sisi—kwamba haki iliyocheleweshwa *sio* haki inayokataliwa. Kila kosa litarekebisha (ona **Mwz 18:25; Zab 9:7-8; Isa 3:10-11; Warumi 8:28; 2 Kor 5:10; Kol 3:25**). Haki yake itakuwa kamili, kwani anajua na atafunua kila kitu, hata vitu ambavyo tulifikiri vilifichwa na nia za mioyo yetu (**1 Sam 16:7; 1 Wfl 8:39; 1 Nyk 28:9; Zab 44:21; Mith 15:3; 21:2; Mhu 12:14; Math 10:26; Marko 4:22; Luka 8:17; 12:2-3; 16:15; Matendo 11:24; Warumi 8:27; 1 Kor 3:13; 4:5; Ebr 4:13**).

- **1:5-11:**⁵ “Angalieni, enyi mlio kati ya mataifa, katazameni, kastaajabuni sana; kwa maana mimi natenda tendo siku zenu, ambalo hamtaliamini hata mkiambiwa. ⁶ Kwa maana, angalieni, nawaondokeshwa Wakaldayo, taifa lile kali, lenye haraka kupita kiasi; wapitao katikati ya dunia, ili wayamiliki makao yasiyo yao. ⁷ Hao ni watu wa kutisha sana, wa kuogofya sana; hukumu yao na ukuu wao hutoka katika nafsi zao wenyewe. ⁸ Farasi zao ni wepesi kuliko chui, ni wakali kuliko mbwa mwitu wa jioni; na wapanda farasi wao hujitapa naam, wapanda farasi wao watoka mbali sana; huruka kama tai afanyaye haraka ale. ⁹ Waja wote ili kufanya udhalimu; nyuso zao zimeelekezwa kwa bidii yao kama upepo wa mashariki, nao hukusanya mateka kama mchanga. ¹⁰ Naam, huwadhihaki wafalme, na wakuu ni kitu cha kudharauliwa kwake; huidharau kila ngome; kwa maana hufanya chungu ya mavumbi, na kuitwaa. ¹¹ Kisha atapita kwa kasi, kama upepo, atapita na kuwa ana hatia; yeye ambaye nguvu zake ni mungu wake.”

Muhtasari wa jibu la Mungu

Katika sehemu hii, Mungu anajibu kilio cha Habakuki; lakini jibu lake sio kabisa ambalo Habakuki alitamani au kutarajia. Ili kujibu vurugu, dhambi, uovu, na ukosefu wa haki ambao Habakuki anaulalamikia, Mungu anasema yeye ndiye “*anayewaondokeshwa Wakaldayo,*” taifa lile kali na wadhalimu. “*Hao ni watu wa kutisha sana, wakuogofya sana; hukumu yao na ukuu wao hutoka katika nafsi zao wenyewe. . . . Waja wote ili kufanya udhalimu. . . . Nao hukusanya mateka kama mchanga. . . . Naam huwadhihaki wafalme, na wakuu ni kiti cha kudharauliwa kwake; Huidharau kila ngome. . . . Kisha atapita kwa kasi, kama upepo, atapita na kuwa ana hatia; yeye ambaye nguvu zake ni mungu wake.*” (angalia **2 Nyak 20:6; Ayubu 12:23; Zab 33:10-11; 75:6-7; 135:10-12; 136:10-22; Mith 21:1; Isa 13:1—23:18; 40:21-24; 41:2-4; 45:1-7; Dan 2:20; 4:17, 32; 5:21; Warumi 9:17; 13:1**). Kwa hiyo, Biblia inatambia, “*BWANA amefanya kila lililompendeza, Katika mbingu na katika nchi, Katika bahari na katika vilindi vyote*” (**Zab 135:6**). Mungu anasema kwamba “*nitangazaye mwisho tangu mwanzo, na tangu zamani za kale mambo yasiyotendeka bado; nikisema, ‘Shauri langu litasimama, name nitatenda mapenzi yangu yote. . . . Nami nitatekeleza; nimekusudia, nami nitafanya.’*” (**Isa 46:10-11**)

Pili, kile ambacho Mungu anafanya—yaani, kuinua mataifa mengine kushambulia na kuharibu Israeli ikiwa Israeli itakiuka agano na Mungu na haifanyi kazi kwa furaha na uaminifu kwa Bwana — ilikuwa wazi kuwa Yereimia anatabiri jambo lile lile katika **Yer 4:1—6:30**. Kuna mambo machache ambayo tunapaswa kutambua kuhusu hili. Kwanza, Mungu haswa anasema kwamba yeye ndiye anayewainua Wakaldayo (**mst. 6**). Huu ni mfano maalum wa ukweli kwamba Mungu anatawala juu ya mataifa, akiinua wengine na kuweka wengine chini kuambiwa na Mungu kwa Waisraeli hata kabla ya kuingia katika nchi ya ahadi (**Kumb 28:47-57**). Takriban miaka 150 kabla ya Habakuki kuandika, Mungu tena alikuwa ametangaza kanuni hiyo hiyo ya hukumu dhidi ya ufalme wa kaskazini wa Israeli kupitia nabii Amosi: “*Lisikieni neno hili alilolisema BWANA juu yenu, enye wana wa Israeli, juu ya jamaa yote niliowapandisha kutoka Misri, nikisema, Ni ninyi tu niliowajua katika jamaa zote zilizo katika dunia; kwa sababu hiyo nitawapatiliza ninyi maovu yenu yote.*” (**Amosi 3:1-2; angalia pia Yer 25:29; 1 Pet 4:17**)

Tatu, Mungu anajua kwamba Wakaldayo ni taifa *lisilomcha Mungu*: “*hukumu yao na ukuu wao hutoka katika nafsi zao wenyewe. . . . watu wenye hatia, ambao nguvu zao ni mungu wao!*” Hii sio mara ya kwanza kwa Mungu kutumia mataifa yenye nguvu, wasio na ucha Mungu kama vyombo vya hukumu yake. Mungu alitumia Ashuru kushambulia na kuharibu ufalme wa kaskazini wa Israeli kwa adhabu kwa ajili ya dhambi zake na ibada ya sanamu (**Amosi 6:14; Hos 7:1—10:15**); alitumia pia Ashuru kama chombo cha ghadhabu yake dhidi ya Yuda kwa ukosefu wa haki (**Isa 8:5-8; 10:1-6; 29:1-8**). Tena, haya yalikuwa matukio maalum ya ukweli kwamba Mungu hutumia au huzuia vita kuleta mapenzi yake mema na kamilifu (ona **Kut 15:3-12; Wamz 2:23—3:2; 1 Sam 17:45-47; 30:1-19; 2 Sam 5:17-25; 2 Nyak 17:10; 20:15, 22**).

Maneno ya majibu ya Mungu

Katika kujibu kilio cha Habakuki, Mungu hutumia maneno yale yale yaliyotumiwa na Habakuki, na hivyo kuonyesha kwamba amesikia kilio cha Habakuki na kwamba, ingawa Habakuki huenda hangelipenda jibu, Mungu anajibu malalamiko ya Habakuki. Kwa hivyo, “angalia” na “tazama” kwenye **mst. 5** inafanana na “angalia” na “tazama” ya **mst. 3**. “Vurugu” katika **mst. 9** inafanana na “vurugu” katika **mst. 2**. “Haki” katika **mst. 7** inafanana na “haki” katika **mst. 4**.

Kurudiwa kwa maneno haya na Mungu pia kunaonyesha kuwa atawalipa Yuda wasio na imani kulingana na matendo yao wenyewe. Kwa amri na mfano Mungu huwahukumu watu na mataifa na kuwalipa “kulingana na matendo yao” (**Walawi 24:17-22; Wamz 1:6-7; 9:22-24, 56-57; 2 Sam 12:9-12; 1 Wfl 2:32-33; 1 Wfl 20:35-42; 1 Wfl 21:17-19; 2 Nyak 6:23, 30; Ayubu 4:8; 34:11; Zab 18:24; 31:23; 62:12; Mith 1:31; 11:25; 14:14; 22:8; 24:12; Eccl 12:13-14; Isa 59:18; Yer 17:10; 25:14; 32:19; Ezek 7:3, 8-9, 20, 23-24, 27;**

9:10; 11:21; 16:43, 59; 18:30; 22:31; 24:14; 33:20; 35:6, 11, 15; 39:24; Hos 8:7; 10:13; 12:2; Joel 3:5-7; Obad 15; Zek 1:6; Math 16:27; 25:14-30; Marko 4:24; Luka 6:37-38; 12:47-48; Yohana 5:28-29; Warumi 2:1-6; 12:19; 1 Kor 3:8, 11-15; 2 Kor 5:10; 11:15; Wag 6:7-8; Efe 6:8; Kol 3:25; 2 Tim 4:14; Ebr 10:26-27; 1 Pet 1:17; 2 Pet 2:20-22; Yuda 14-15; Ufu 2:23; 14:13; 20:11-13; 22:12). Jicho kwa jicho; kile ambacho Yuda alikipanda, ndicho atakachovuna; kwa kiwango chake, kitapimiwa kwao.⁴ Walakini, Armerding anaonyesha kwamba ukweli huo huo “unatumika sawa kwa Yuda au Babeli: hukumu ya Bwana juu ya dhambi kwa watu wake mwenyewe inaongezewa kwa dhambi ile ile kati ya Wababeli, ambayo imewekwa wazi katika mst. 11b na kufafanuliwa zaidi katika 2:6-19. Utawala wa Mungu hauondoi uwajibikaji wa mwanadamu; wakati wa hesabu unatofautiana tu (tz. Warumi 2:4-11; 9:11-24; 1 Tim 5:24).” (Armerding 1985: 502)

Kile ambacho Mungu anakisema ni matumizi ya kanuni ambayo imetangazwa katika **1 Pet 4:12-13, 17-19**: ¹² *Wapenzi msione kuwa ni ajabu ule msiba ulio kati yenu, unaowapata kama moto ili kuwajaribu kana kwamba ni kitu kigeni kiwapatacho.* ¹³ *Lakini kama mnavyoyashiriki mateso ya Kristo, furahini; ili na katika ufunuo wa utukufu wake mfurahi kwa shangwe. . . .* ¹⁷ *Kwa maana wakati umefika wa hukumu kuanza katika nyumba ya Mungu; na ikianza kwetu sisi, mwisho wao wasioitii injili ya Mungu utakuwaje?* ¹⁸ *Na ‘mwenye haki akiokoka kwa shida, Yule asiyemcha Mungu na mwenye dhambi ataonekana wapi?’* ¹⁹ *Basi wao wateswao kwa mapenzi ya Mungu na wamwekee amana roho zao, katika kutenda mema, kama kwa Muumba mwaminifu.* Katika **1 Pet 4:12-19**, “Petro analishauri kanisa—nyumba ya Mungu—ambayo ilikuwa inakabiliwa na mateso, ivumilie. Waumini pia walikuwa wakijitahidi kujitenga na dhambi za zamani za kidunia ambazo ziliwatumikisha (mstari 1–4). Petro anawakumbusha kwamba waovu watakabiliwa na hukumu ya Mungu (mstari 5) lakini kwamba waumini katika Kristo lazima washike kiwango cha juu kuliko vile walivyowahi kufanya. Yale ‘majaribu ya moto’ ambayo walikuwa wanakabiliwa nayo yalikuwa ya kuwasaidia kuwasafisha kama dhahabu (mstari 12).” (“Hii inamaanisha nini” 2002-2020: n.p.) Israeli na Yuda walipata “*wema na ukali wa Mungu*” (**Warumi 11:22**). Kwa kuwa kanisa ni Israeli mpya, wa kweli, wa kiroho, kanisa linaweza kutarajia vivyo hivyo. ⁵ J. Alec Motyer anazungumzia hili: “Kanisa linakabiliwa na mahitaji sawa ya kimaadili kama Israeli, ili” kuuu mambo ya kidunia ndani yako, uasherati, uchafu, shauku, tamaa mbaya, na kutamani ambayo ni ibada ya sanamu’ (Kol. 3:5, tafsiri ya mwandishi). Paulo anajua kwamba ile dhambi ambayo iliwazinga Israeli kwa haraka ya ibada ya sanamu inaweza kuwa hivyo pia kwa kanisa, kwa namna ya kujificha, kama ilivyo kawaida, kama tamaa isiyozuilika ambayo sio ile shauku na upendo kwa Mungu.” (Motyer 2000: 596) Mungu huleta shida na mateso katika maisha ya watu wake ili kuwatakasa. Kwa hivyo, waaminio “wanaweza kuhakikishiwa kuwa mateso yao ya sasa—mbali na kuwa kiashiria cha kuachwa na Mungu au kutofaulu kwa tumaini lililoahidiwa katika ufufuo wa Kristo—kwa kweli ni dalili nyingine kwamba Wakristo ni hekalu jipya la Mungu ambalo Roho hutegemea. na ndani yake uwepo wa moto unasafisha na kudhibitisha makao.” (Johnson 1986: 291)

Sisi—kibinafsi, kama kanisa, na kama jamii—tunakabiliana na maswala yale yale ambayo yaliikabili Yuda ya zamani. Swali ni: Ni nini tutakifanya kuhusiana na dhambi, udhalimu, na uovu? Je, tutaacha iongezeke kama ilivyokuwa katika siku za Habakuki au tutachukuwa hatua na kusahihisha? Tunajua kwamba “*yeye ambaye Bwana ampenda, humrudi*” (**Ebr 12:6; Mith 3:12**). Lakini yatupasa kukumbuka kile alichoshauri Paulo, ³¹ *Lakini kama tungejipambanua nafsi zetu, tusingehukumiwa.* ³² *Ila tuhukumiwapo, twarudiwa na Bwana, isije ikatupasa adhabu pamoja na dunia.*” (**1 Kor 11:31-32**) Yuda “haikujipambanua kikweli,” hivyo ilipata hukumu kali ya Mungu kwa kupitia Wakaldayo. Je sisi “tunajipambanua wenyewe kiukweli ili tusihukumiwe”?

Kuna maana nyingine ya maneno ambayo Mungu anayatumia katika **mst. 6-11** ambayo haionekani katika tafsiri. **Mstari 6-11** inatafsiri viwakilishi nomino vya Wakaldayo “wao” au “zao.” Hata hivyo, katika Kiebrania karibu kila moja ya hivyo viwakilishi namino viko katika jinsi ya kiume katika nafsi ya umoja, m.y., “yeye” au “yake”. Matumizi haya haya yahasuyo jinsi ya kiume katika nafsi ya umoja kuhusiana na Wakaldayo yamerudiwa na Mungu katika jibu alilimpa Habakuki kuhusiana na malalamiko yake ya pili katika **Hab 2:4a, 5-19**. Hili liko sambamba na **1:10** (“*Wanaidhiki kila ngome; kwa maana hufanya chungu ya mavumbi, na kuitwaa*”). Kiebrania hasa inasema, “*Huidhiki kila ngome, kwa maana anafanya chungu ya mavumbi, na kumtwaa.*” “M” (jinsi ya kike) ina simama badala ya Yerusalemu na ukuta wake (Moseman 2017: 265-66). Lugha hii huongezea iwe na dhana ya “kibinafsi” zaidi, kama si pia ya kijinsi, kwa kile ambacho Mungu anamwambia Habakuki na, kwa sababu hiyo, kulifanya jibu la Mungu kuwa la kushangaza na kutisha sana.

Kipengele kingine cha utumiaji wa umoja katika kifungu hiki kinastahili kukiangalia kwa umakini.

⁴ Hii inajulikana kama kanuni ya *lex talionis* (kanuni ambayo kwayo adhabu inayotolewa inabidi iwe kwa kiwango sawa na aina ya kosa la mkosaji),

⁵ Ule ukweli kwamba kanisa ni Israeli mpya, wa kweli, wa kiroho umejadiliwa kwa kina katika Menn 2018: 55-59.

Kumbuka kwamba Mungu alisema, “*Nawaondokeshwa Wakaldayo*” (mst. 6). David Moseman anasema kwamba “kwa kutumia” yeye “mara tatu (mst. 7 na 10) na aina zake za kitenzi, maandishi hayo yanasisitiza kwamba kama yeye (Babeli) anavyotenda, ndivyo pia yeye (Yahwe). Fikiria mstari wa 7: ‘Yeye ni wa kutisha na wa kuogopwa. Kutoka kwake haki yake hutoka, na utu wake hutoka. Nje ya muktadha, mtu angeweza kuelewa maneno haya kwa urahisi kuwa yanamtaja Yahwe. Vivyo hivyo, hailazimiki mtu kuhangaika kuusikia mwangwi wa Zab 2:4 katika mstari wa 10. Na mstari wa 11, matumizi ya ‘upepo/rohot’ רוח (*rwh*), ambao hauzuiliki na wenye nguvu na huvuma na kupenya na kupita juu, pia hukumbusha kumhusu Yahweh.” (Moseman 2017: 266) Lugha hii inaangazia kwamba ni Mungu ambaye anatenda na kumhukumu Yuda akiwatumia Wababeli.

Kwa hali yoyote, kama ilivyosemwa hapo juu, ukuu wa Mungu na matumizi yake ya wanadamu kama Wakaldayo haiondoi uwajibikaji wa watu. Hili linaonyeshwa katikati ya mst. 11 ambapo pana badiliko la ghafla. Wakaldayo wanaweza “*kupita kwa kasi kama upepo*,” lakini Mungu amewahukumu na wao vile vile. Wao ni “*watu wenye hatia*” (hasa “*na yeye ni mwenye hatia*”). Mara tu baada ya kuitamka hatia ya Wakaldayo, sababu ya hatia yao inasemwa: “[yeye] ambaye nguvu zake ni mungu wake!” Armerding anahitimisha, Wababeli “kiburi kisicho na huruma kimewekwa sawa kama njia ya kujitukuza. Watu kama hao hawatambui uwajibikaji, hawatafuti toba, hawatoi fidia, huku wakikiuka ule utaratibu wa kimsingi wa maisha yaliyoumbwa. Kwa wao uamuzi wa ‘hatia’ huweza kumaanisha tu ile hukumu ya uharibifu mkali (tz. 2:6-20; 3:13-16).” (Armerding 1985: 503-04)

Nukuu katika Matendo 13

Hatimaye, mst. 5 unanukuliwa katika **Matendo 13:41**. Luka ameyabadili maneno kidogo kutoka “*kati ya mataifa*” na kuwa “*enyi mnaodharau*” na kuongezea “*natenda kazi*” baadaye “*siku zenu*.” I. Howard Marshall anasema, “Luka anaiona hali ya sasa kama marudio ya kile kilichotokea wakati wa Habakuki, ambapo Mungu hufanya tena “*kazi*,” na hii labda inaeleweka kwa kuzingatia matumizi ya *ergon* [kazi] kurejelea misheni ya kitume iliyotajwa katika muktadha mpana (13:2; 14:26), ambayo inasababisha kutokuamini kati ya Wayahudi na kuwafanya wawajibike kwa hukumu ya Mungu” (Marshall 2007: 587). Chakufurahisha, katika **Matendo 13** Paulo alikuwa akizungumza katika sinagogi siku ya Sabato. Kwa hivyo, katika kila kisa “*natenda kazi mimi siku zenu, kazi ambayo msingeadiki kabisa*” ilielekezwa kwa Wayahudi wa Yuda. Katika siku ya Habakuki Mungu alikuwa akiwatumia Wababeli kufanya “*kazi*” yake ya hukumu, ilhali katika siku za Paulo, Mungu alikuwa akitumia kanisa. Kwa kweli, Paulo hata aliwaonya watu katika sinagogi, “*Angalieni, basi, isiwajilie habari ile iliyonenwa katika manabii*” (**Matendo 13:40**). Kama ilivyoonyeshwa kuhusiana na **1:2-4**, hapo juu, ujumbe wa Habakuki unazungumza juu ya kanuni na maswala kwa nyakati zote, ukweli ambao ulitambuliwa na Luka. Swali la kanisa la leo ni: Je! Mungu analitumia kanisa kama chombo chake kuleta baraka au hukumu kwa wengine, au kanisa sasa ndilo linapaswa kuwa chini au mpokeaji wa hukumu ya Mungu?

Wakati muktadha wa kunukuu kwa Paulo **Hab 1:5** ulikuwa misheni yake ya kitume, jambo muhimu zaidi la **Matendo 13:41** ni injili yenyewe. Katika sinagogi, Paulo alianza kwa kusimulia historia ya Israeli, ambayo ilionyesha na ilitimizwa na mwokozi aliyeahidiwa, Yesu (**Matendo 13:16-25**). Kisha akasisitiza kifo na ufufuo wa Yesu ambayo inafanya uwezekano wa kwamba “*kwa huyo mnahubiriwa msamaha wa dhambi; na kwa yeye kila amwaminiye huhesabiwa haki katika mambo yale yote asiyoweza kuhesabiwa haki kwa torati ya Musa*” (**Matendo 13:38-39**). Kwa maneno mengine, kanuni ambayo Mungu anaelezea Habakuki katika **Hab 1:5-11** na kisha katika **2:5-19**—kwamba ataleta mema kutoka katika uovu, haki kutoka katika udhalimu, na wokovu kutoka katika uharibifu—hupata kujieleza kabisa katika Yesu Kristo. Wakati Habakuki alihisi kwamba Mungu alikuwa amemwacha, juu ya msalaba Kristo kweli aliachwa na Baba (**Math 27:46**). Kwa sababu Baba alimwacha Kristo, ikiwa tuko ndani ya Kristo, hatutaachwa kamwe (**Math 28:20; Warumi 8:31-39; Ebr 13:5**). Hata katika mazingira mabaya kabisa ambayo tunaweza kupitia, tuna uhakikisho kwamba Kristo yu pamoja nasi; anafanya kazi ndani yetu na kupitia sisi kutufariji (**2 Kor 1:3-5**) na kutufananisha na asili yake (**Warumi 8:28-30**). Nyakati za majaribu makubwa, mateso, na dhiki, tunaweza kupata amani na hata furaha isiyowezekana mahali penginepo pote (**Yohana 14:27; 16:33; 1 Pet 1:3-9**). Injili ni tofauti na kitu kingine chochote na ni tofauti na dini nyingine yoyote duniani. Ni Mungu, kupitia Kristo, anayetufanyia yale ambayo hatungeweza kujifanyia wenyewe. Injili ni, kwa kweli, “*kazi ambayo msingeadiki kabisa, ijapo mtu akiwasimulia sana*” (**Matendo 13:41**).

MASWALI YA MJADALA

1. Je! Hali ya kijamii na kisiasa na kiuchumi ya Yuda wakati wa Habakuki inalinganishwaje na hali ya kijamii na kisiasa na kiuchumi ya nchi yetu? Je! Unafikiri Mungu anaweza kufanya nini juu ya hilo?

2. Je! Tunaweza na tunapaswa—mmoja mmoja na kama kanisa—kufanya nini kuhusiana na uovu na ukiukwaji wa haki ambao tunaona ndani ya nchi yetu na jamii?
3. Ni lini umemlilia Mungu juu ya uovu au dhuluma? Ni kwa namna gani, Ikiwa Mungu amejibu kilio chako?
4. Je! Umeitikiaje ukimya dhahiri wa Mungu mbele ya uovu au udhalimu au ukimya dhahiri wa Mungu wakati umemlilia? Tunapaswa kutendaje?
5. Tunapaswa kuchukua hatua gani wakati Mungu yupo kimya juu ya uovu na dhuluma tunayoona katika nchi yetu na jamii?
6. Je! Sisi "tunajihukumu wenyewe kiukweli ili tusihukumiwe (1 Kor 11:31)?
7. Mungu aliinua watu waovu zaidi (Wakaldayo) kama chombo chake cha kuadhibu Yuda kwa dhambi zake.
  - Unachukuliaje hilo?
  - Je unaona mifano ya hilo leo?
  - Tunawezaje na tunapaswaje kuwa na mwitikio gani juu ya hilo?
8. Jibu la Mungu kwa malalamiko ya kwanza ya Habakuki halikuwa kabisa kile Habakuki alitarajia. Kwa kweli, labda ilikuwa kinyume na kile alichotarajia.
  - Jambo kama hilo limeshawahi kutokea kwako?
  - Ulifanyaje?
  - Tunapaswa kufanya nini wakati jambo kama hilo linapotoke?
9. Je! Mungu analitumia kanisa kama chombo chake cha kuleta baraka au hukumu kwa wengine, au kanisa sasa linapaswa kuwa chini au mpokeaji wa hukumu ya Mungu?
10. Ni kwa jinsi gani injili ni tofauti na dini nyingine yoyote duniani?

B. Mazungumzo ya Pili (1:12—2:20)

- **1:12-17:** ¹² *Ee BWANA, Mungu wangu, mtakatifu wangu, wewe si wa milele? Hatutakufa. Ee BWANA, umemwandikia hukumu, nawe, Ee Jubali, umemweka imara ili aadhibishwe.* ¹³ *Wewe uliye na macho safi hata usiweze kuangalia uovu, wewe usiyeweza kutazama ukaidi, mbona unawaangalia watendao kwa hila; na kunyamaza kimya, hapo mtu mwovu ammezapo mtu aliyemwenye haki kuliko yeye;* ¹⁴ *na kufanya wanadamu kuwa kama samaki wa baharini, kama vitu vitambaavyo, ambavyo havina mtawala.* ¹⁵ *Yeye huwatoa wote kwa ndoana yake, huwakamata katika wavu wake, na kuwakusanya katika juya lake; ndiyo sababu afurahi na kupendezwa.* ¹⁶ *Kwa sababu hiyo huutolea wavu wake sadaka, na kulifukizia uvumba juya lake; kwa sababu kwa vitu vile fungu lake limenona, na chakula chake kimekuwa tele.* ¹⁷ *Je! Atawatoa walio katika wavu wake, asiache kuwaua watu wa mataifa daima?*

Imani ya Habakuki

Huu ndio mwitikio wa Habakuki kutokana na jibu la Mungu kwa swali na lalamiko lake la kwanza. Kimsingi, anasema: “Wewe, Mungu ambaye unapaswa kuwa msafi na mtakatifu na huwezi hata kuuona uovu na makosa—kwa hiyo ni kwa namna gani wawaondokeshwa watu wasio na mungu ambao ni waovu kuliko sisi kutuhukumu na kutuungamiza?” Watoa maoni wengi hufanya hoja kwamba Habakuki anamuuliza Mungu kutokana na uhusiano aliokuwa nao na Mungu, ambao Habakuki anaudumisha, na kutoka kwenye msimamo wa imani. Tunaliona hili kwa ule ukweli kwamba Habakuki anamwita Bwana “Mungu wangu” na “mtakatifu wangu.” Kwa kuongezea, ingawa tafsiri kutoka kwa Kiebrania hutumia neno “Bwana” katika **mst. 12**, kwa Kiebrania, Habakuki kwa kweli anatumia jina la Mungu la agano, YHWH (Yahwe) (angalia **Kut 3:13-16; 6:2-8**). Yeye hutumia YHWH mara kwa mara wakati akimtaja Mungu katika kitabu chote (anogalia **Hab 1:2, 12; 2:2; 3:2, 19**). Mahali pekee ambapo huonyesha tofauti kuhusiana na hilo ni **Hab 3:3** ambapo anasema “Mungu [Eloah] alikuja kutoka Temani” and **3:18** (“Nitamfurahia BWANA [Elohim, wingi wa Eloah] wa wokovu wangu”). Bila shaka anatumia jina hilo kwa Mungu kwa sababu Eloah na Elohim humaanisha ukuu, nguvu na uwezo (angalia **Zab 50:22; 114:7; 139:19** wakati ambapo Eloah inatumika), na **Hab 3:3-15** inahusu ukuu wa

Mungu na nguvu juu ya wote na kila kitu. Katika **Hab 1:11**, Mungu anapowaambia Wakaldayo “*wenye hatia, ambao nguvu zao ni mungu wao,*” anatumia neno *Eloah* katika kumtaja “mungu” (hivyo *Eloah* inatumiwa kwa kumaanisha “kinyume na mungu” katika **Dan 11:37-39**). **Sura 3** ni kinyume na ukuu, nguvu na uwezo wa Mungu wa kweli dhidi ya mungu wa uongo wa Wababeli “*ambaye nguvu zake ni mungu wake.*”

Kwa maneno mengine, Habakuki *hasemi* (kama wasemavyo watu wengine wanapotafakari “tatizo la uovu”), “*Siwezi kamwe kumuamini mungu ambaye anaagiza au kuruhusu uovu wa namna hii kutokea.*” Whitehead anasema, “Habakuki sio adui wa Mungu wake, au mtu anayetilia shaka uwepe wa Mungu. Anasisitiza sana kwamba Mungu lazima awe mwenye haki (2:13) na ni mvutano huu kati ya hali za sasa zinazoonekana na kile anachojua Mungu lazima alete ili kutetea haki hii ambayo inapaswa kujazwa na imani katika 'maono' yanayotolewa katika 2:2. Badala ya kusisitiza juu ya suluhisho la kuridhisha kwa tatizo la mateso kama sharti la imani, Habakuki anauliza maswali yake kutoka katika msimamo wa imani.” (Whitehead 2016: 280) Brian Allred anaongeza, “Ingawa kuishi kwa imani pamoja na shida za maisha ni pamoja na kuwa mwaminifu kwa Mungu, tunajifunza pia kutoka kwa Habakuki kwamba inajumuisha kushikilia sana kile unachojua kuwa kweli juu yake. Ni muhimu kutambua ni nini kinaunda fungu la pili la maswali Habakuki (mst.12-13). Anakiri Mungu kuwa ni mtakatifu, mwaminifu, mkuu, msafi na mwenye haki. Sifa hizi za Bwana hutumika kama ukweli wa msingi na usiopingika kwa Habakuki hata katika hali ya kutatanisha. Kwa maneno mengine, wakati Habakuki anashuhudia kile ambacho hakiendani na kile anachoamini, haruhusu kile anachokiona kuamua anachoamini. Badala yake, kwa kuchanganyikiwa, anashikilia sana kile anachojua ni kweli kuhusu Mungu wake.” (Allred 2017: 179) Hakuna mahali popote katika kitabu hiki ambapo Habakuki anadokeza kwamba anafikiria hata uwezekano wa kumuacha Mungu. Hii ni muhimu sana kwa Wakristo kukumbuka wakati tunakabiliwa na shida, mateso, na uovu.

Changamoto ya Habakuki kwa Mungu

Ule muundo wa swali la Habakuki katika **mst. 12** (“*Ee BWANA, Mungu WANGU, mtakatifu wangu, wewe si wa milele?*”) unalenga zaidi kwa Kiebrania kuliko tafsiri inavyoonyesha. Francis Andersen anasema, “Hakuna ambacho kingekuwa cha ghafla zaidi kuliko kuanza kwa maombi ya pili ya Habakuki. Hakuna mfano wa hicho mahali penginepo katika Biblia. Mungu haendewi kwa adabu na heshima kwa kuomba kwa heshima, kama katika maombi ya kupamba zaidi. . . . Swali la Habakuki, wakati linamkumbusha Yahwe kwamba yeye ni wa milele, mtakatifu, hafi, hata hivyo anasaliti, hata ikiwa haionyeshi wazi, shaka ambayo ni sehemu ya uchungu wa nabii. Sifa zilizochaguliwa hazijumuishi haki na nguvu ambazo mtu anaweza kutarajia Yahwe kuonyesha katika kutawala ulimwengu na kuwaangamiza waovu. Sifa zilizochaguliwa ni za msingi zaidi, zinazohusika na tabia na kiumbe cha mwisho kuliko shughuli. . . . Kwa sababu Mungu anapaswa kuwa mtakatifu na asiyekufa, kwa nini wanadamu hawajalindwa, na kwa nini utawala wa Mungu wa ulimwengu umeporwa bila adhabu na watawala jeuri?” (Andersen 2001: 175)

Kuchanganyikiwa au butwaa kwa Habakuki kunaonekana wakati kifungu hiki kinaendelea. Anaanza kwa kuita jina la Bwana “*Mungu wangu, mtakatifu wangu.*” Kumwita kwake Mungu “Mwamba” kunaonyesha anamwona Mungu kama chanzo cha utulivu na nguvu. Kwa hivyo, anaonyesha uhakikisho kwamba “*hatutakufa.*”⁶ Kisha anakubali kwamba “*umewaandikia [Wakaldayo] hukumu, nawe . . . umewaweka imara ili waadhibishwe,*” lakini haonekani kupata picha kwamba inakuwaje haki ya Mungu kufanya mambo yale. Lalamiko lake la awali katika **mst. 4** lilikuwa kwamba “*watu wabaya huwazunguka wenye haki; kwa sababu hiyo hukumu ikipatikana imepotea.*” Hata hivyo anakubali kwamba “*Wewe uliye na macho safi hata usiweze kuangalia uovu na usiweze kuangalia ukaidi*” (**mst. 13**). Ndio maana haiingii akilini kwamba Mungu angeweza kuruhusu kwamba “*mtu mwovu ammezapo mtu aliye mwenye haki kuliko yeye*” (**v. 13**).⁷ Hivyo anauliza, “*Mbona unawaangalia watendao kwa hila; na kunyamaza kimya hapo mtu mwovu ammezapo mtu aliye mwenye haki kuliko yeye?*” (**mst. 13**) Katika **mst. 14-16** anawachukulia Wakaldayo kama wavuvi na Yuda na mataifa mengine kama samaki tu, mawindo yasiyo na msaada kwa Wakaldayo wenye uchu usio na viziwi. Pamoja na hayo Mungu ndiye mpangaji wa jambo hilo “*Wewe [Mungu] umefanya wanadamu kuwa kama samaki wa baharini*” (**mst. 14**). Kwa hiyo, anasisitiza hitilafu ya Mungu katika kuwaweka na kuwapa kibali Wababeli kama majaji (na wauaji) wakati wanaabudu na hawafurahi chochote isipokuwa mapenzi yao wenyewe na nguvu

⁶ Kwa upande mwingine, David Moseman kwa hoja ya kukubalika anasema kwamba “Badala ya kuanza na ‘Uko wapi, Mungu,’ Habakuki sasa anaanza kwa kusema ‘Wewe ni nani, Mungu?’ . . . Swali hili la awali kuhusiana na asili ya Mungu ya milele linafuatiwa na tamko la Habakuki: ‘hatutakufa.’ Habakuki bado amestushwa na ‘akamchua’ na, kwa kutoamini, akithibitisha kwamba kile alichokiona hakiwezi kuwa—‘hatutakufa.’ Yerusalemu na maisha kama anavyoyajua haviwezi kuharibiwa.” (Moseman 2017: 266-67)

⁷ Haelewi kwamba hii ni sehemu ya matumizi ya Mungu ya kanuni ya *lex talionis*, yaani, kile ambacho Yuda amepanda atavuna; kwa kiwango chake, itapimwa kwake.

zao wenyewe. Hawana chochote wanakitumia kama rejea ya kujifunza isipokuwa wao wenyewe na wanaridhisha tamaa yao ya anasa. Kwa hivyo, wakati Habakuki alianza kwa kusema “*hatutakufa*,” anamalizia kwa kushangaa “*Je! atawatoa walio katika wavu wake, asiache kuwaua watu wa mataifa daima?*” (mst. 17) Katika hili, anaonekana kuhoji sio tu haki au haki ya Mungu kutumia wapagani wanaoabudu sanamu ambao ni mbaya zaidi kuliko Wayahuda kuadhibu Yuda lakini pia ukubwa au kuonekana kupindukia kwa adhabu na mateso yatakayojumuishwa. Kwa maneno mengine, “*Je! wewe kweli ni Mungu wa haki ikiwa unavumilia udhalimu wa wapagani waovu wasio na mungu milele?*”

Kimsingi, mtafaruku alioupata Habakuki ni sawa na ule wa Ayubu. Watu wengi, wanapomfikiria Ayubu, wanafikiri kuhusu kule kusimama kiimani dhidi ya mateso makubwa na hali ngumu. Kimsingi wanafikiria vifungu hivi:

- “²⁰ Ndipo Ayubu akainuka, akalirarua joho lake, kisha akanyoa kichwa chake, na kuanguka nchini, na kusujudia. ²¹ akasema, ‘Mimi nalitoka tumboni mwa mama yangu nili uchi, nami nitarudi tena huko uchi vilevile; BWANA alitoa, na BWANA ametwaa’ Jina la BWANA na libarikiwe.’ Katika mambo hayo yote Ayubu hakufanya dhambi, wala hakumwazia Mungu kwa upumbavu.” (Ayubu 1:20-22)
- “⁹ Ndipo mkewe akamwambia, ‘Je! wewe hata sasa washikamana na utimilifu wako? Mkufuru Mungu ukafe.’ ¹⁰ Lakini yeye akamwambia, ‘Wewe wanena kama mmoja wa hao wananwake wapumbavu anenavyo. Je! tupate mema mkononi mwa Mungu, nasi tusipate na mabaya?’ Katika mambo haya yote Ayubu hakufanya dhambi kwa midomo yake.” (Ayubu 2:9-10)
- “Tazama, ataniua; sina tumaini.” (Ayubu 13:15)⁸
- “²⁵ Lakini mimi najua ya kuwa Mteteaji wangu yu hai, Na ya kuwa hatimaye atasimama juu ya nchi. ²⁶ Na baada ya ngozi yangu kuharibiwa hivi, Lakini pasipokuwa na mwili wangu nitamwona Mungu, ²⁷ Nami nitamwona mimi nafsi yangu, Na macho yangu yatamtazama, wala si mwingine, mtima wangu unazimia ndani yangu.” (Ayubu 19:25-27)

Walakini, lazima pia tukumbuke kwamba, ingawa Ayubu hakupoteza imani yake kwa Mungu, pia alishtaki maadili au haki ya matendo ya Mungu kwake na kwa wengine:

- “¹⁶ Kama ningemwita, naye akaniitikia; Hata hivyo singeamini kuwa amesikiza sauti yangu. ¹⁷ Yeye anipondaye kwa dhoruba, Na kuziongeza jeraha zangu pasipokuwa na sababu. . . . ²² Hayo yote ni mamoja; kwa hiyo nasema, ‘Yeye huangamiza wakamilifu na waovu pia.’ ²³ Kama hilo pigo likiua ghafla, Atayadhihaki majaribu yake asiye na kosa. ²⁴ Dunia imetiwa mkononi mwa waovu; Yeye hufunika nyuso za waamuzi wake—Kama si yeye, ni nani basi?” (Ayubu 9:16-17, 22-24)
- “⁷ Tazama, nalia, Udhalimu, lakini sisikiwi; ⁸ Yeye ameiziba njia yangu nisipate kupita, Na kutia giza katika mapito yangu. ⁹ Amenivua utukufu wangu, Na kuiondoa taji kichwani mwangu. ¹⁰ Amenibomoa pande zote, nami nimetoweka; Na tumaini langu ameling’oa kama mti. ¹¹ Tena ameziwasha ghadhabu zake juu yangu, Akanihesabia kuwa mmoja katika watesi wake.” (Ayubu 19:7-11)
- “⁷ Mbona waovu wanaishi, Na kuwa wazee, naam, na kuongezeka kuwa na nguvu? ⁸ Kizazi chao kinathibitika nao machoni pao, Na wazoa wao mbele ya macho yao. . . . ²³ Mmoja hufa katika nguvu zake kamili, Mwenye kukaa salama na kustarehe; ²⁴ Vyombo vyake vimejaa maziwa, Na mafuta ya mifupani mwake ni laini. ²⁵ Mwingine hufa katika uchungu wa roho, Asionje mema kamwe. ²⁶ Wao hulala mavumbini sawasawa, Mabuu huwafunika.” (Ayubu 21:7-8, 23-26)
- “²⁰ Nakulilia wewe, wala huniitikii; Nasimama, nawe wanitazama tu. ²¹ Wewe umegeuka kuwa mkali kwangu; Nawe waniudhi kwa uweza wa mkono wako. ²² Waniinua juu hata upeponi, na kunipandisha juu yake; Nawe waniyeyusha katika dhoruba. ²³ Kwani najua kuwa utanileta hata kifoni, Niifikilie nyumba waliyoandikiwa wenye uhai wote.” (Ayubu 30:20-23)

C. S. Lewis, ambaye mkewe alikufa kwa saratani, alikuwa na athari kama hiyo. Lewis alisema, “Sio kwamba mimi (nadhani) niko katika hatari kubwa ya kuacha kumwamini Mungu. Hatari halisi ni kuja kuamini mambo mabaya kama hayo juu Yake. Hitimisho ninaloogopa sio ‘Kwa hivyo hakuna Mungu baada ya yote,’ lakini ‘Kwa hivyo hivi ndivyo Mungu alivyo. Msijidanganye tena.’” (Lewis 1961: 9-10)

Hali yetu sisi ikilinganishwa na ile ya Habakuki

Tunahitaji kujua kwamba Mungu ni mtakatifu, mwenye haki, mwema, mwaminifu, mwenye upendo, na mkuu, haswa tunapokabiliwa na dhuluma kubwa, mateso, uovu na hasara. Habakuki angeweza kutazama nyuma kuhusiana na ukombozi mkubwa wa Israeli kutoka utumwani Misri, ile nguzo inayoonekana ya wingu wakati wa mchana na moto wakati wa usiku, ile mana jangwani, yale maji kutoka kwenye mwamba, kushindwa kwa Wakanaani, na kuanzishwa kwa taifa la Israeli katika nchi kama ishara ya nguvu ya Mungu ya enzi, haki,

⁸ Walakini, mstari huu unamalizia kwa kusema “lakini nitasema njia zangu mbele zake.”

na ukombozi wa upendo. Tuko katika nafasi nzuri zaidi kuliko ile ambayo Habakuki alikuwa nayo. **Warumi 8:28** inasema, “*Nasi twajua ya kuwa katika mambo yote Mungu hufanya kazi pamoja na wale wampendao katika kuwapatia mema, yaani, wale walioitwa kwa kusudi lake.*” Je! Ni kwa vipi Paulo, ambaye alipata mateso ya vifungo, kuchapwa mijeledi, kupigwa mawe, na kuvunjikiwa kwa merikebu (angalia **2 Kor 11:23-33**), awe na uhakika na wema wa Mungu, uaminifu, haki, na upendo? Anajibu swali hilo katika **Warumi 8:31-32** anaposema, “³¹ *Basi, tuseme nini juu ya hayo? Mungu akiwapo upande wetu, ni nani aliye juu yetu?*” ³² *Yeye asiyemwachilia Mwana wake mwenyewe, bali alimtoa kwa ajili yetu sisi sote atakosaje kutukirimia na mambo yote pamoja naye?*” Kama Allred anavyosema, “Uhakika wa Paulo umetokana na msalaba. Yesu Kristo alisulubiwa na kufufuka: huu ndio msingi wa imani ya Paulo katika wema, hekima, na haki ya majaliwa ya Mungu, uhakikisho wake kwamba kila kitu hufanya kazi kwa ajili ya mema kwa wale wanaompenda Mungu na walioitwa na yeye, bila kujali hali za sasa. Na ni ujasiri wetu pia. Je! Katika ulimwengu wa kutatanisha, wa kuchanganya, wenye kuleta uchungu, unaoonekana kutokuwa na akili, usio na mpangilio, unataka kujua kwamba Mungu ni mwenye haki? Mtazame Kristo aliyesulubiwa na kufufuka. Je! Unataka kujua kwamba Mungu ni mwenye busara? Mtazame Kristo aliyesulubiwa na kufufuka. Je! Unataka kujua kwamba Mungu ni mwaminifu? Je! Unataka kujua kwamba Mungu ni mwema? Je! Unataka kujua kwamba Mungu ana upendo? Mtazame Kristo aliyesulubiwa na kufufuka. Badala ya kumtafsiri Mungu kupitia mwonekano wa hali zetu za sasa, imani inashikilia kile tunachojua ni kweli juu yake kutoka kwa ufunuo wake na hutafsiri hali zetu kupitia lensi ya upatanisho. Katika Yesu, Mungu ametupa onyesho wazi la wema wake, haki yake, uaminifu wake, na upendo wake, bila kujali hali zetu za sasa zinaonekanaje.” (Allred 2017: 180)

- **2:1: Mimi nitasimama katika zamu yangu, nitajiweka juu ya mnara, nitaangalia nione atakaloniambia, na jinsi nitakavyojibu katika habari ya kulalamika kwangu.**

Habakuki kama mlinzi

Katika **mst. 1** Habakuki anasubiria, akilitarajia jibu la Mungu juu ya malalamiko yake. Taswira ya mlinzi na mnara wa mahali pa ulinzi hutumika mara kwa mara na manabii kuonyesha ile hali ya matarajio (**Isa 21:8, 11; Yer 6:17; Ezek 3:17**). Ile taswira ya “[*ku*]simama katika zamu yangu na [*ku*]jiweka mwenyewe juu ya mnara, na [*ku*]angali ili kuona” kawaida hutumiwa kwa “askari wa zamu au walinzi kwenye kuta za jiji (2 Sam 18:24-27; 2 Wafalme 9:17-18, 20), ambao walipaswa kuonya raia juu ya hatari au matukio mengine nje (Isa 21:6; 52:8; Ezek 33:2-6). Kitenzi hicho kinatumika kwa mfano kwa manabii, ambao kama walinzi wa Israeli walipaswa kuyatafuta makusudi ya Bwana na kuwajulisha watu (Hos 9:8; tz. Isa 56:10-11; Yer 6:17; Ezek 3:17; Mika 7:4, 7).” (Armerding 1985: 509)

Picha hii inamaanisha angalau mambo matatu ya kile “kumngojea Bwana” hunamaanisha. Kwanza, kusubiri na kutazama kunahitaji saburi, uvumilivu, na utii. Habari hiyo haituambii ni kwa muda gani Habakuki alipaswa kungojea kabla ya Mungu kumjibu. Inawezekana ulikuwa muda mrefu (tutazungumzia juu ya hili kwa undani zaidi baadaye). Mlinzi au askari wa zamu hayuko huru kuacha lindo lake hata kama itachukuwa muda mrefu au mambo yake hayako sawa. Kuvumilia inamaanisha kubaki mwaminifu hadi mwisho, wakati mgumu na wakati mzuri, kama ambavyo mifano kadhaa ya Yesu inavyosisitiza (angalia **Math 24:42-51; 25:14-30; Luka 12:35-48; 19:12-27**). Kama tutakavyoona, katika **Hab 2:4b**, kudumu katika imani ndio msingi wa kile Mungu anamwambia Habakuki na sisi.

Pili, kusimama kwenye lindo kwenye mnara humpa mlinzi mtazamo ambao mtu aliyeko ardhini hana. Hii pia inahusiana na nyakati ngumu na uvumilivu. **Warumi 5:3-5** na **Yak 1:2-4** wanazungumza juu ya kina cha tabia ambayo kudumu katika imani kupitia majaribu na dhiki huleta. Paulo aliendeleza mtazamo huo wakati alipoweza kusema, katika **Warumi 8:18**, “*Kwa maana nayahesabu mateso ya wakati huu wa sasa kuwa si kitu kama ule utukufu utakaofunuliwa kwetu.*” Asafu aliendeleza “upande wa pili wa sarafu” ya mtazamo huo kuanzia katika **Zab 73:17** alipoona kuwa utajiri wote wa watu wasiomcha Mungu si kitu ukilinganisha na mwisho ambao watakabiliana nao. Tutaona katika **sura ya 3** kwamba mtazamo wa Habakuki mwenyewe ulibadilika sana.

Tatu, “kumngojea Bwana” inamaanisha kumngojea “Bwana,” sio kuhusiana na vitu anavyoweza kutupa. Hii, tena, inahusiana na nyakati ngumu. Shtaka la Shetani dhidi ya Ayubu lilikuwa, “*Je! Huyu Ayubu yu amcha BWANA bure? Wewe hukumzingira kwa ukingo pande zote, pamoja na nyumba yake, na vitu vyote alivyo navyo? Kazi za mikono yake umezibarikia, nayo mali yake imeongeka katika nchi. Lakini nyosha mkono wako sasa uyaguse yote aliyo nayo, na atakufuru mbele za uso wako.*” (**Ayubu 1:9-11**) Hilo ni swali ambalo kila mtu anayedai anampenda au anamfuata Bwana lazima akabili: Je! Ninampenda Mungu kwa kuwa yeye ni Mungu, hiyo tu au kwa kile ninachotarajia anipe? Nyakati ngumu zinadhihirisha ikiwa tunamtumikia Bwana kwa sababu tunampenda au tunamtarajia atutumikie. Kwa upande mwingine, nyakati ngumu pia zinatupa fursa

ya kugeuza uhusiano wa uwongo, unyonyaji, na ubinafsi kuwa uhusiano wa mapenzi ya kweli. Jambo la kushangaza ni kwamba ikiwa tunamngojea na kumtumikia Bwana kwa uaminifu maisha yetu yote sasa, katika **Luka 12:37** Yesu kweli anaahidi kututumikia milele yote: “*Heri watumwa wale ambao bwana wao ajapo atawakuta wanakesha. Amin, nawaambieni, atajifunga na kuwakaribisha chakulani, atakuja na kuwahudumia.*”

Kuna mambo mengine matatu ya kusubiri na kutazama kwa Habakuki tunayohitaji kuzingatia. Kwanza, kwa kungojea na kutazama, Habakuki alikuwa akikiri kabisa kwamba hakujua kila kitu. Ndivyo ilivyo pia kwetu sisi. “Kuna mengi kwa picha kuliko yale ambayo yeyote kati yetu huona. Hatuna vipande vyote vya fumbo. Kulingana na taarifa yenye mipaka ambayo ninayo, sina uwezo wa kuhukumu kwa usahihi hekima, uzuri, au haki ya mipango ya Mungu au vyombo na njia anazotumia kufanikisha mipango hiyo kulingana na hali ya sasa pekee. Ingawa hatuwezi kukataa kwamba Mungu huruhusu dhambi na hutumia mambo ya laana kuleta mpango wake mkuu – na kwamba maumivu na mateso ya mwanadamu mara nyingi ni sehemu ya mpango huo – hii haitumiki kukana ule ukuu wa wema na hekima ya Mungu.” (Allred 2017: 180)

Pili, ukweli kwamba Habakuki alikuwa akitafuta “*nione atakaloniambia, na jinsi nitakavyojibu katika habari ya kulalamika kwangu*” hutuonyesha kwamba alikuwa akitarajia kwamba Mungu *angemjibu*. Alikuwa bado katika mawasiliano na uhusiano na Mungu. Ingawa tafsiri hiyo inaishia **mst. 1** kwa kusema kwamba Habakuki alikuwa akitafuta “*jinsi nitakavyojibu katika habari ya kulalamika kwangu,*” kwa Kiebrania kwa kweli anasema “*nitakachorudisha dhidi ya karipio langu.*” Je! “Karipio langu” linamaanisha kukemea kwa Habakuki kwa Yahwe au kukemea kwa Habakuki? “Kiebrania kinakubaliana na upande wowote wa usomaji, jambo hili linaweza kuwa la kukusudia. Mistari ya 12-17 inaweza kuwa kweli kukaripia kwa Bwana kupitia nabii. Vivyo hivyo, kutokana na ukali wa mshtuko na hasira ya Habakuki katika mistari ya 12-17, nabii huyo angeweza kutarajia karipio la kimungu katika kujibiwa.” (Moseman 2017: 268) Kwamba yeye hasikilizi ili kujibu “kwa” lakini “dhidi” ya maonyo ya kimungu inaonyesha umuhimu kamili wa **mst. 1**: “Kwamba Habakuki anatarajia jibu kutoka kwa Yahwe humpa nafasi Habakuki kuendelea kuthibitisha uaminifu wa Mungu na ukuu na kile ambacho kimsingi ameelewa wakati wote na kuamini juu ya Mungu. Kwamba Habakuki anatarajia kukemewa kwa kumpa changamoto Yahweh vile vile inathibitisha ufahamu wake juu ya Mungu kama mwenye haki na mtakatifu. Mwishowe, kwamba Habakuki anakusudia kujibu ‘dhidi’ ya marekebisha ya Mungu inaonyesha mapambano na hasira ya kibinafsi ya Habakuki, kama inavyoonyeshwa katika mistari wa 2-4 na 12-17 haswa.” (Ibid.: 269)

Tatu, kuanzia **mst. 2**, tunajua kwamba Mungu alimjibu Habakuki lakini, kama ilivyoielezwa hapo awali, andiko hilo halituambii ni kwa muda gani Habakuki alilazimika kungoja kabla Mungu kumjibu. Vivyo hivyo kuhusiana na swali lililofungua kitabu—*Ee BWANA, nilie hata lini wewe usitake kusikia?*—andiko halituambii “Ni kwa muda gani” Habakuki alilazimika kuendelea kulia akiomba msaada. Ikiwa tutaiangalia historia, tunajua kwamba mfalme Nebukadreza wa Babeli alifanya operesheni zaidi ya moja dhidi ya Yerusalemu, kuanzia 598 KK na kuishia na uharibifu wa Yerusalemu na hekalu mnamo 586 KK na kupelekwa kwa Wayahudi uhamishoni Babeli. Mwishowe waliruhusiwa kurudi kwa Amri ya Koreshi mnamo 538 KK. Kwa hivyo, kulingana na wakati Habakuki aliandika kitabu chake, hali ambayo aliilalamikia ilikuwepo kwa takriban miaka 70. Walakini, ikiwa tutarudi mwanzoni mwa utawala wa Manase huko Yuda (697 KK), kipindi cha jumla cha udhalimu, vurugu, na uovu hadi kurudi kutoka uhamishoni Babeli kilidumu takriban miaka 160.

Hali yetu ikilinganishwa ile ya Habakuki

Hii inapaswa kutuambia kwamba, wakati tunakabiliwa na hali ngumu sana na kumlilia Bwana ili tupate unafuu au angalau kupata ufahamu au jibu, yawezekana pasiwepo na jibu dhahiri kwa muda mrefu sana. Tunaweza kulazimika kuendelea kuomba na kumlilia Bwana kwa *miongo* kadhaa. Kwa kweli, inawezekana kwamba hatuwezi *kamwe*, yamkini katika maisha haya ya sasa, kupata jibu maalum kutoka kwa Bwana. Ikiwa tutapokea jibu maalum, inaweza kuwa sio jibu tulilotarajia (kama ilivyokuwa kwa Habakuki). Ndivyo ilivyokuwa kwa mtume Paulo. Aliandika, “*Nilipewa mwiba katika mwili, mjumbe wa Shetani ili anipige, nisije nikajivuna kupita kiasi.*”⁸ *Kwa ajili ya kitu hicho nilimsihi Bwana mara tatu kwamba kinitoke.*”⁹ *Naye akaniambia, ‘Neema yangu yakutosha; maana uweza wangu hutimilika katika udhaifu.’ Basi nitajifia udhaifu wangu kwa furaha nyingi, ili uweza wa Kristo ukae juu yangu.*”¹⁰ *Kwa hiyo napendezwa na udhaifu, na ufidhuli, na misiba, na adha, na shida, kwa ajili ya Kristo. Maana niwapo dhaifu ndipo nilipo na nguvu.*” (**2 Kor 12:7-10**)

Hakuna anayependa “*udhaifu, matusi, shida, mateso, na misiba.*” Hata hivyo kila mtu anayapitia hayo. Paulo alijifunza kutosheka katika hayo na angeweza hata kujivunia kuwa nayo, kwa sababu kwa kufanya hivyo nguvu ya Kristo ilikuwa juu yake. Kwa kweli, hata tangu mwanzo kabisa wa uongofu wake kwa Kristo, Mungu alisema, “*Nitamwonyesha yalivyo mengi yatakayompasa kuteswa kwa ajili ya jina lanyu*” (**Matendo 9:16**). Katika **2 Kor 11:23-33**, Paulo anasimulia shida nyingi—za nje na za ndani—ambazo alizipitia. Walakini, tena,

aliweza kuhitimisha, “*Ikiwa ni lazima nijisifu, nitajisifu kuhusiana na vitu ambavyo huudhishisha udhaifu wangu.*” (2 Kor 11:30). Haya ni masomo magumu. Yanakwenda kinyume na tamaa na maelekeo yetu ya asili. Yanapingana na mawazo ya sehemu kubwa ya ulimwengu na hata theolojia fulani, ambayo inasema kwamba maisha yanahusu mtu kuwa na afya iliyo bora zaidi, utajiri, na furaha. Hata hivyo masomo haya ni ya kibiblia. “*Udhaifu, matusi, shida, mateso, na misiba*” humtokea kila mtu—sio kwa kadiri au kiwango sawa—lakini humtokea kila mtu.

Kilicho muhimu zaidi ni jinsi *tunavyojibu* wakati sisi tu wahanga wa mateso kama haya, uovu, na ukosefu wa haki au tunapooa wengine wanakabiliwa na mateso, uovu na udhalimu kama huo. Kama tulivyosema hapo awali, wakati uovu uko karibu nasi na mwishowe tunaugundua, hiyo ni kwa sababu. Mungu anaifanya hali hiyo ituingie ndani ili tuweze kufanya kitu juu yake. Tunapaswa kuwa mawakala wa Mungu wa ukombozi, sio kuombolezea tu uovu unaotuzunguka (au uovu ambao tunaupata wenyewe). Ufunguo wa kujibu ipasavyo mateso, uovu, na udhalimu ni kujiuliza: Je! Hali hizi zinaniondoa mbali na Mungu au kunisogeza karibu naye? Je! Ninamruhusu Mungu atumie hali hizi kunikomaza na kunifanya nifanane zaidi na Kristo ili niweze kuwafariji wengine ambao pia wanateseka? Hiyo ni moja ya sababu kwa nini Mungu hutuma “*udhaifu, matusi, shida, mateso, na misiba*” maishani mwetu— ili tuweze kuhusianisha na wenzi wenzetu na upendo wa Kristo. Paulo mwenyewe alionyesha hivyo pale aliposema, “³ *Na ahimidiwe Mungu Baba wa Bwana wetu Yesu Kristo, Baba wa rehema, Mungu wa faraja yote; ⁴ atufarijiye katika dhiki zetu zote ili na sisi tupate kuwafariji wale walio katika dhiki za namna zote, kwa faraja hizo tunazofarijiwa na Mungu. ⁵ Kwa kuwa, kama vile mateso ya Kristo yanavyozidi kwetu, vivyo hivyo faraja yetu inazidi kwa njia ya Kristo. ⁶ Lakini ikiwa sisi tu katika dhiki, ni kwa ajili ya faraja yenu na wokovu wenu; au ikiwa twafarijiwa, ni kwa ajili ya faraja yenu; ambayo hutenda kazi yake kwa kustahmili mateso yale yale tuteswayo na sisi.*” (2 Kor 1:3-6)

- **2:2-3:**² *BWANA akanijibu, akasema, Iandike njozi ukafanye iwe wazi sana katika vibao, ili aisomaye apate kuisoma kama maji.* ³ *Maana njozi hii bado ni kwa wakati ulioamriwa, inafanya haraka ili kuufikilia mwisho wake, wala haitasema uongo; ijapokawia, ingojee; kwa kuwa haina budi kuja, haitakawia.”*

Wakati fulani Mungu alimjibu Habakuki. Aliamuru kwamba maono haya yaandikwe ili yaweze kuhifadhiwa kwa wengine, pamoja na vizazi vijavyo (ona **Warumi 15:4**).⁹ Mungu alikuwa amefanya hivi zamani na manabii wengine (ano, mf., **Kut 17:14; 34:27; Isa 8:1; 30:8; Yer 30:2; 36:2, 28; Ezek 43:11**). Sababu maalum ya kuandika yale maono imetolewa katika **mst. 3**: Jibu la Mungu kwa Habakuki lingefanyika siku za baadaye, kwa hivyo maono yalihatiji kuhifadhiwa ili yawepo kwa ajili ya watu hao watakaokuwa hai wakati kweli yakitimia. **Mstari wa 3** unaonyesha kwamba Mungu ana mpango ambao hakika atakamilisha kwa “*wakati uliokusudiwa.*” Walakini, wakati wake sio lazima uwe wakati wetu; kwa hivyo, inaweza kuonekana kwetu kucheleweshwa na kuchelewa kuja, lakini “*hakika itakuja.*” Kwa hivyo, tunaweza kukimbia mbio iliyotengwa kwa ajili yetu kwa ujasiri na uvumilivu. Kwa sababu hatuwezi kuona mwendo wote wa mbio, “*lazima tushike wakati ujao ambao Mungu amefunua, tuingojee kwa imani na hamu na tumaini ambalo linapita viziwi dhahiri kwa utambuzi wake*” (Armerding 1985: 512).

Kuhusu “maono” yenyewe, Sweeney anaamini kwamba **mst. 2-4** huunda maono yenyewe, na **mst. 4** kama msingi wake; anaamini kwamba **mst. 5-20** hufanya maelezo ya Habakuki mwenyewe juu ya maana ya majibu ya Mungu (Sweeney 1991: 71-72). “Maoni bora kuhusu sehemu mbili za kwanza [**mst. 2-3, 4-5**] kama kuanzishwa kwa maono, ambayo ni mfululizo wa ole tano katika beti tano zifuatazo (**mst. 6-20**). . . . Kulingana na **mst. 3** maono haya ni juu ya (habari za nyakati za mwisho) siku zijazo, kuhusiana na tukio ambalo linakuja. **Mstari wa 4** na **5** hauzungumzii siku zijazo. Lakini zile ole tano zinashughulikia siku za zijazo.” (Clendenen 2014: 506)¹⁰

Kuandika na kuhifadhi maono kunadokeza umuhimu wa maono. Hiyo hakika ilithibitika kuwa kweli; uharibifu wa Yerusalemu na hekalu na Wababeli na kuchukuliwa kwa Israeli uhamishoni Babeli zilikuwa za

⁹ Maana ya “*ili anayesoma aweze kukimbia*” haiko wazi. L. E. H. Stephens-Hodge anasema hii ni nahau ya Kiebrania inayomaanisha “ili aisome haraka (yeyote anayeiona).” (Stephens-Hodge 1970: 770). Armerding anashikilia kwamba “usomaji kama huo unaweza kufanywa na mtangazaji, ambaye jukumu lake basi ingekuwa 'kukimbia' na ujumbe” (Armerding 1985: 511). Youssouf Dembele anapendekeza, “Maono haya lazima yaandikwe waziwazi kwenye udongo au vibao vya mbao ili wale wanaosoma watambue kwamba wanahitaji kukimbia ili kuokoa maisha yao.” (Dembele 2006: 1065).

¹⁰ Kwa upande mwingine, Andersen anafikiria haijulikani kama maono hayo ni **Habakuki 3** au maneno ya “ole” ya **sura ya 2**. Anasema, “*Kilicho bora tunachoweza kufanya ni kutambua sehemu ya maono ya kitabu (Habakuki 3) kama maono na kipengele cha maneno (yale ‘maneno ya ole’) kama ujumbe*” (Andersen 2001: 207).

umuhimu mkubwa katika historia ya Israeli, lakini umuhimu wake ulitanuka zaidi ya taifa la Israeli. Ingawa Wayahudi waliokuwa uhamishoni walikuwa wameruhusiwa kurudi Israeli mnamo 538 KK, wengi wao hawakurudi. Hawa “diaspora” (Wayahudi waliotawanyika nje ya Israeli) ilidhihirika kuwa muhimu katika historia ya wokovu. “Ukristo wa awali ulienea kwanza katika maeneo hayo ambayo kulikuwa na Wayahudi. Hii inamaanisha, ulienea Misri, ulienea Siria, ulienea Asia Ndogo, ulienea Ugiriki na Italia. Haya ni maeneo ambayo tunajua kulikuwa na jamii za Wayahudi, kulikuwa na masinagogi ya Kiyahudi na kulikuwa na Wayahudi kwa idadi fulani waliotawanyika katika maeneo haya yote.” (Cohen 1995-2014: “Wayahudi waliotawanyika”) Sababu ya msingi ya kuenea kwa haraka kwa Ukristo katika maeneo haya ni kwamba jamii hizi za Kiyahudi zilizoenea ziliwatambulisha wapagani waliokuwa katika Dola ya Kirumi kwa Biblia na Mungu wa kibiblia. Wapagani wengi walivutiwa na hili, baada ya kupitia katika utupu wa kiroho wa upagani. Hawa “wapagani wanaomcha mungu” ni watu ambao waliendelea kupata raha yao ya kweli ya kiroho katika Kristo na Ukristo. Sababu ambayo wapagani hawa “wanaomcha mungu” waligeuzwa kwa urahisi kuingia Ukristo ni kwamba “kwa sababu tayari walikuwa wamezoea mila za Kiyahudi kwa namna fulani kupitia mawasiliano yao na sinagogi, waliweza kuelewa umuhimu wa maneno kama ‘masihi’ au ‘Daudi’ au ‘Yerusalemu’ au ‘Ufalme’ ambayo yalielezea ujumbe wa injili. Mazingira yao ya sinagogi yaliwawezesha kusikiliza, kuelewa, na kujibu.” (Fredriksen 2018: 153) Wayahudi waliokuwa ughaibuni waliweza kuwatambulisha wapagani wanaosema Kiyunani, wapagani Mataifa kwa Biblia na Mungu wa Biblia kwa sababu walikuwa na uhusiano na watu wa Mataifa, kwa kuwa walikuwa Wayahudi wa “Helleni”, yaani Wayahudi ambao walisema Kiyunani na walikuwa wamechukuwa mawazo mengi ya Kiyunani na Nyanja za utamaduni wa Kiyunani (angalia “Spread of Christianity” 2020: Missionary activity).¹¹ Wakati wengi miongoni mwa Wakristo wa awali walikuwa Wayahudi, ni wapagani “wanaomcha mungu” ambao waliunda sehemu kubwa ya waongofu wa kwanza kwa Kristo. Hakuna hata moja ya haya ambalo lingeweza kutambuliwa na Habakuki. Kwa kweli, jukumu muhimu lililochukuliwa na hawa wa ‘Helleni,’ dayaspora Wayahudi katika kuwa kiungo kati ya wapagani na Kristo halikufanyika hadi zaidi ya miaka 600 baada ya Habakuki kuandika.

Hii inatuambia kuwa hatuwezi kumhukumu Mungu kihalali kwa kuangalia ule wakati ufao kwetu. Mungu anajua “*mwisho tangu mwanzo, na tangu zamani za kale mambo yasiyotendeka bado; nikisema, Shauri langu litasimama*” (Isa 46:10). Katika macho yake, “*siku moja ni kama miaka elfu, na miaka elfu ni kama siku moja.*” (2 Pet 3:8; angalia pia Zab 90:4). Kumbuka kwamba, kama tulivyojadili kuhusiana na 2:1, hapo juu, hata lile jibu la Mungu la “moja kwa moja” kwa Habakuki kuhusiana na malalamiko yake mawili lilichukuwa takribani kuanzia miaka 70-160 kuweza kutimia. Hapa, tunaona kwamba jambo muhimu ambalo lilisababisha Mungu atende kama alivyotenda yaani, ku “jaza dunia na maarifa ya utukufu wa Bwana” (2:14), mwishowe ilihusiana na kuja kwa Yesu Kristo duniani na kuja kwenye imani kwa watu “*wa kila kabila na lugha na jamaa na taifa*” (Ufu 5:9; 7:9), jambo ambalo halikuanza mpaka miaka 600 baada ya Habakuki kuandika. Kama tutakavyojadili kuhusiana na 2:5-19 na sura 3, majibu ya Mungu kwa Habakuki mwishowe ni ya nyakati za mwisho, yanayojumuisha watu wote na urejesho wa ulimwengu wote. Kwa hivyo, wakati ambapo malalamiko ya Habakuki yalikuwa halali, wigo wake wa kumbukumbu ulikuwa mdogo sana. Hivyo ndivyo ilivyo hata kwetu sisi. Wasiwasi wetu na malalamiko yetu kwa Mungu yanaweza kuwa halali, lakini muafaka wetu wa kumbukumbu ni mdogo sana, na hatuna ufahamu wa “picha kubwa” ya kile kinachotokea kweli, kwanini kinatokea, na nini Mungu anakusudia na anafanya kupitia hicho.

- **2:4:** *Tazama, roho yake hujivuna, haina unyofu ndani yake; lakini mwenye haki ataishi kwa imani yake.*

Mstari huu sio jibu lote la pili la Mungu kwa Habakuki lakini unatengeneza msingi wake. Katika **Mst. 4a**, yule “*aliyejivuna*” ambaye roho yake “*haina unyofu ndani yake*” anaonekana kuhusiana na yule mtu mwovu wa **1:12-17**. “Katika muktadha wa habari iliyotangulia, mst. 4a unawahusu Wakaldayo na mst. 4b unawahusu Yuda.” (Sweeney 1991: 76) Hasa, hata hivyo, wale “wene haki” hawangekuwa Yuda *peke yake*, kwa kuwa ilikuwa vurugu, dhambi, na udhalimu uliokuwemo Yuda wenyewe ndio ambao ulimsababisha Habakuki kumlilia Mungu. Kwa hivyo, “Katika muktadha wa mst. 3, ‘mwenye haki’ ni sehemu ya mabaki wanaoamini ambao wanaamini maono, ambaye anasubiri ukombozi wa Mungu kutoka kwa waovu” (Clendenen 2014: 508). Tabia za mtu “aliyejivuna” au mtu mwenye kiburi zimeelezwa katika **mst. 5**, ambayo inatoa msingi wa maneno matano ya “ole” ambayo yanaanza katika **mst. 6**.

¹¹ Waliitwa “Wahelenisti” kutoka kwa neno linalomaanisha “Myunani” au “azungumzaye Kiyunani.” “Hellenize” ni kuasili tamaduni na mawazo ya Kiyunani. Wayahudi wa Kihelenisti walikuwa ni wale waliotawanyika miongoni mwa Mataifa, walizungumza lugha ya Kiyunani, na walitumia tafsiri ya Kiyunani ya Agano la Kale, Septuaginti. Wanatajwa katika **Matedo 6:1** na **9:29**.

Muhtasari wa Hab 2:4b

Umuhimu wa **mst. 4b** (“*mwenye haki ataishi kwa imani yake*”) ulitambuliwa katika imani ya Kiyahudi. *Talmudi ya Babeli*, iliyokusanywa kutoka karne ya tatu hadi ya tano BK, ni maandishi makuu ya Uyahudi wa Ki-Rabbi na chanzo kikuu cha sheria ya dini ya Kiyahudi na theolojia. Tractate Makkot 24a anasema “R[abbi] Simlai alipokuwa akihubiri alisema: Maagizo mia sita na kumi na tatu yaliwasilishwa kwa Musa. . . . Isaya alikuja na kuyapunguza kuwa [kanuni] sita, kama ilivyoandikwa, [i] Yeye aendaye kwa haki, na [ii] asema kwa unyoofo, [iii] Yeye anayedharau faida ya uonevu, [iv] anayetikisa mkono wake kutoka katika kupokea rushwa, [v] azuiaye sikio lake asisikie juu ya damu, [vi] na anayefumba macho yake asiangalie mabaya; atakaa juu. . . . Mika alikuja akazipunguza kuwa [kanuni] tatu, kama ilivyoandikwa, Ee mwanadamu, uliambiwa yaliyo mema, na yale Bwana anayohitaji kwako: [i] kutenda haki tu, na [ii] kupenda rehema na [iii] kutembea kwa unyenyekevu mbele za Mungu wako. . . . Tena Isaya alikuja akazipunguza kuwa [kanuni] mbili, kama inavyosemwa, Bwana asema hivi, [i] shikeni haki na [ii] fanyeni haki [nk.]. Amosi alikuja akazipunguza kuwa kanuni moja, kama inavyosemwa, Maana Bwana asema hivi kwa nyumba ya Israeli, Nitafuteni Mimi, mkaishi. . . . Lakini ni Habakuki ambaye alikuja na kuziweka zote kuwa [kanuni] moja, kama inavyosemekana, Lakini mwenye haki ataishi kwa imani yake.”¹²

Wakati **mst. 4b** unasema kuwa mwenye haki “ataishi” kwa imani yake, suala ni kwamba neno “kuishi” linamaanisha nini katika muktadha huu? Debbie Hunn anasema, “Katika matumizi 279 ya kitenzi [*hāyāh*] katika Agano la Kale nje ya Hab. 2.4, hakuna mifano ambapo inamaanisha ‘namna ya tabia’ au ‘kuendesha maisha kwa njia fulani’. . . . Mazingira ya Habakuki pia yanaunga mkono maana ya ‘kuwa hai’ badala ya ‘kuendesha maisha’ kwa sababu wasiwasi wa nabii ni kwamba wenye haki walikuwa wanauawa (Hab.1.13-17).” (Hunn 2009: 229) Suala linalofuata kuhusu “kuishi” ni: “Kuishi hadi lini?” au “Uishi lini?” Katika muktadha wa kihistoria, Habakuki alikuwa na wasiwasi kwamba Wababeli wataendelea na mauaji yao bila kukoma (**1:17**); lakini Bwana anamhakikishia kwamba kutakuwa na watakaopona (**2:4b**). Kwa hivyo, kwa wenye haki “kuishi” inamaanisha maisha baada ya uvamizi wa Babeli. Maono yenyewe yanaahidi zaidi ya kule kunusurika uvamizi tu kisha kwenda kufia uhamishoni. Kwa hivyo, “Wasomi wengi wanaelewa Habakuki anazungumza juu ya maisha ya mwisho. . . . Matumizi ya Habakuki ya sitiari za kiufunuo na maoni yanaelekeza kwenye mwelekeo wa eschatoni. Katika 2.14 anasema juu ya dunia kujazwa na maarifa ya utukufu wa Bwana. Katika 3.3-15 anaonyesha kuja kwa Bwana na picha zenye ujasiri: mng’ao wa Yahwe ni kama mwangaza wa jua (3.4); tauni huenda mbele yake na tauni baada yake (3.5); milima imevunjika na vilima vinaanguka (3.6); anapasua dunia kwa mito (3.9) na kukanyaga mataifa (3.12). . . . Habakuki mwenyewe atatembea juu ya mahali pa juu [3.19] baada ya Mungu kumtoa yeye na watu wake wengine kutoka kwa maadui zao (3.13-14). Kwa maneno mengine, yule ambaye alikuwa ayangojee maono, angeyaona yakitimia. Kama, vile 2.1-4 inavyopendekeza, watu wangengejea maono hayo, ni kwa sababu wao, kama Habakuki, wangeona yanatimia. . . . Mbali na tukio lisilohakika kwamba wote walikuwa wadogo kabisa wakati waliposikia utabiri wa 2.3, baadhi ya wenye haki wangekufa kabla ya 539 KWK; na kwa kuwa walipaswa kuishi ili kuona utimilifu wa maono, maisha ambayo wangeishi lazima yawe maisha ya ufufuo. Kwa hivyo andiko hili linazungumzia eschatoni.” (Ibid.: 230, 231; angalia pia Clendenen 2014: 506-07, 509) Kwa hivyo, ingawa Yuda iliharibiwa na kuhamishwa na Babeli, na baadhi ya watu waliishi na kuona uharibifu wa Babeli na Wamedi na Waajemi na kurudi kutoka uhamisho, utimilifu wa mwisho wa maono unakwenda mbali zaidi ya Yuda na Babeli.

Pia kumekuwa na mabishano kuhusu maana ya “imani” katika **mst. 4b**. Clendenen anasema, “Katika matumizi yake 49, upeo wa semantic wa *’emūnā* [neni la Kiebrania linalotafsiriwa kama “imani”] lina mambo matatu: uaminifu au hali ya kuaminika, uadilifu au uaminifu, na wakuaminika au ukweli. Karibu nusu ya matumizi huelezea Yahwe na Torati yake.” (Clendenen 2014: 509) Kwa hivyo, “tafsiri kadhaa za kisasa za Kiingereza hutafsiri *’emūnā* katika Hab 2:4 kama ‘uaminifu, uaminifu’ (NJPSV, REB, TEV, GW, NLT, NIV [2011], NET) au ‘kwa uaminifu’ (CEB). Wasomi wengine humtafsiri Habakuki kama vile asemaye kinyume cha kile Paulo anasema, kwamba haki huja kupitia kushika sheria. Wasomi wengine wanamtafsiri Habakuki kama asemaye kwamba wenye haki wataishi kwa sababu ya uaminifu wa Mungu (au maono).” (Ibid.: 505-06)

¹² Alikuwa Rabi Nahman bar Yitzhak ambaye aliweka Habakuki badala ya Amosi, akisema, “Hakuna uthibitisho wowote kwamba aya katika Amosi inaanzisha mitzvot zote [yaani, amri za Mungu kutekelezwa kama jukumu la kidini] juu ya moja; inasema kwamba Amosi anasema: Nitafute katika Torati nzima, kwani aya hiyo haifafanua njia ambayo mtu anapaswa kumtafuta Bwana. Badala yake, inasema: Habakuki alikuja na kuanzisha mitzvot 613 juu ya moja, kama inavyosemwa: ‘Lakini mwenye haki ataishi kwa imani yake.’” (Makkot 24a, *The William Davidson Talmud*, n.d.: 27)

Hab 2:4b katika AJ

Mstari 4b umekuwa kanuni kuu ya Ukristo, ikinukuliwa katika **Warumi 1:17; Gal 3:11; na Ebr 10:38** kama “*mwenye haki ataishi kwa imani.*”¹³ Wachambuzi wengine wanafikiri kwamba Paulo hakutafsiri vizuri **mst. 4b** na kwamba maana ya Paulo “imesomwa ndani” ya tafsiri ya Habakuki. Walakini, tofauti kati ya “imani” na “uaminifu” ni dhahiri zaidi kuliko ilivyo halisi. Ikiwa tunachukulia kwa uzito mafundisho ya ufunuo unaoendelea na ukweli kwamba AJ inatafsiri vizuri AK, basi “imani” ni tafsiri sahihi. Mukstadha katika nukuu zote tatu za AJ ya **Hab 2: 4b** hufanya iwe wazi:

- Katika **Warumi 1** imani sio sifa ya kibinadamu lakini imefunuliwa na Mungu.¹⁴ Kwa maneno mengine, watu hawawezi kujifanyia kazi wenyewe ili kuingia katika hali ya haki kwa kutii kwa uaminifu mahitaji ya sheria. **Mwz 15:6** inarekodi kwamba Abram “*alivyomwamini Mungu, akahesabiwa haki*” (angalia pia **Wag 3:6**). **Hab 2:4b** inaonekana kuwa inashughulika na wazo lile lile—asili ya, imani ya kweli, iokoayo: “Nabii [Habakuki] alikuwa akiwahimiza watu wa Yuda kufuata nyayo za Ibrahimu, ambaye imani yake haikuwa tendo la kitambo tu, bali maisha yote ya utii wa kudumu (angalia hasa Mwz. 22, ambayo ni msingi wa Yakobo 2:21-24). Imani inajumuisha kungojea utimilifu na kwa hivyo daima iko katika hatari ya kutikiswa; kwa hivyo, uthabiti na kudumu ni asili yake. Kwa maneno mengine, kwa Habakuki hakukuwa na tofauti kati ya imani na uaminifu kama tunavyodhania mara kwa mara.” (Silva 2007: 802) Katika **Warumi 4** Paulo anafafanua umuhimu wa imani ya Ibrahimu. Kwa hivyo, “Badala ya kutumia dondoo la Habakuki kama hati inayofaa ya maoni ambayo yalimpinga nabii, Paulo alikuwa na deni la kweli kwa maandishi hayo kama chanzo cha mafundisho yake; Isitoshe, mafundisho yake ya kitheolojia yalitia nguvu na kuendelea ujumbe wa kinabii.” (Ibid.)
- Katika **Wagalatia 3** imani inalinganishwa na Sheria ambayo kwayo “*hakuna mtu ahesabiwaye haki*” (**Wag 3:11**) na ambayo “*haitokani na imani*” (**Wag 3:12**); Paulo anaongeza kuwa haki haiji kwa njia ya sheria, na sheria haitupatii uzima (**Wag 2:21; 3:21**). Hiyo inapendekezwa pia katika malalamiko ya kwanza ya Habakuki katika **Hab 1:2-4** ambayo inaonyesha kwamba sheria ilishindwa kuleta haki. Kinachosababisha kwa nini sheria haileti kuwa na haki au kutia uzima sio kwa sababu sheria ilikuwa imepooza, imepotoshwa, au haikutekelezwa kabisa na kila mtu. Mtu angeweza kutii sheria lakini bado hana uzima kwa sababu hakuwa na imani. “Ilikuwa wakati Petro alipoanza *kushika* sheria za vyakula ndipo Paulo aliposema kwamba alikuwa nje ya maelewano na injili na akikiuka sheria [**Wag 2:11-16**]. Ilikuwa wakati Wayahudishaji walipotaka *kushika* amri ya kumtahiri Tito katika katika 2:3 ndipo Paulo aliposema kwamba kweli ya injili Inakaribia kuharibiwa. Shida ambayo walikuwa nayo Wayahudishaji sio kushindwa kwao kufuata sheria vipengele vyote vya sheria; shida yao ilikuwa kwamba walilikosa somo kubwa zaidi la sheria, yaani, pasipo kuwa na moyo mpya (Kumb. 30:6, 7) na bila kuwezesha na Mungu (Kumb. 4:30, 31; 5:29; 29:4) na bila imani (Ex. 14:31; Hes. 14:11; 20:21; Kumb. 1:32) juhudi zote za kutii sheria zingekuwa tu mashindano ya kisheria ya mwili.” (Piper 1983: n.p.)
- Katika **Ebrania 10** mukstadha ni kudumisha imani ya mtu ya kwamba ufalme wa Mungu na thawabu alizonazo kwa ajili ya watu wake hakika zitatimia Kristo atakaporudi. “Imani” ni “*kuwa na hakika ya mambo yatarajiwayo, ni bayana ya mambo yasiyoonekana*” (**Ebr 11:1**). **Ebrania 11** inaendelea kutoa mifano kadhaa ya AK ya watu ambao walikuwa wakitazamia, kupitia imani, kutimizwa kwa ahadi za Mungu. “*Walishuhudiwa kwa sababu ya imani yao*” ingawaje “*hawakuipokea ahadi*” (**Ebr 11:39**). Vivyo hivyo, tunapaswa kutafuta ujio wa hakika wa Kristo, tuiishi imani yetu, na sio kurudi nyuma. Hivyo ndivyo ilivyokuwa kwa Habakuki. “Utumiaji mmoja wa uaminifu uliohitajika katika mukstadha [wa **Hab 2:4b**] ni amri kwa Habakuki ya ku-‘subiri’ . . . kwa ajili ya maono. Na wakati mst. 2 unazungumza juu ya wengine kusoma maneno ya maono, ni dhahiri kwamba Bwana hakusudii maono yawe kwa ajili ya Habakuki peke yake. Wengine wanapaswa kusikia ujumbe huo, na wenye haki, kama Habakuki, wanapaswa kuutendea kazi [*’ēmūnâ*] kwa kungojea utimilifu wake. Sasa watu ambao wanangojea maono wanasubiri kwa sababu wanaamini yatakuja, na watu ambao wanaamini maono ya Mungu ya uhuru watayangojea kwa hamu sana. Katika mukstadha huu, [*’ēmūnâ*] haihitaji kufanya kitu kwa sababu Yahwe mwenyewe ataleta wokovu. Inahitajika tu imani katika uhakika wa maono.” (Hunn 2009: 227; angalia pia Clendenen 2014: 511) Kwa hivyo, Andersen anahitimisha, “Ujumbe huu [katika Habakuki] umeelekezwa kwa watu wa Mungu na utaleta kutokuamini au kuaminiwa. Ni wale tu walio na imani (au wanaotumaini uaminifu wa Mungu au

¹³ Katika Warumi, Wagalatia, na Waebrania kiwakilishi “yake” kabla ya neno “imani” kimeondolewa. Waebrania pia hufunua mpangilio wa **Hab 2:4a** na **4b** na kuongezea neno “wangu” (m.y., “*Mwenye haki wangu ataishi kwa imani*”).

¹⁴ Hii inaonyeshwa katika Septuaginti (LXX), tafsiri ya Kiyunani ya Biblia ya Kiebrania, ambayo ilikamilishwa zaidi ya miaka mia moja kabla ya Kristo kuja ulimwenguni. Inabadilisha neno “yangu” badala ya “yake” mara moja kabla ya neno “imani” (yaani, “*mwenye haki ataishi kwa imani*”).

neni lake) ndio watakaishi. Kwa kiwango hicho, tafsiri za Kiyunani, zinahisisha Ebr 10:38, zina kiini chake.” (Andersen 2001: 215)

Paulo akinukuu **Hab 2:4b** katika **Warumi 1:17** na **Wag 3:11** anaonyesha ukweli kwamba ufunuo wa Mungu ulitolewa ukiwa na hali ya kuendelea na pia ukweli kwamba matukio ya Israeli ya AK yalikuwa "mfano" na "vivuli" ambavyo vilikuwa vinaelekeza yanayokuja mbele kwa siku zijazo, kweli halisi, na Agano Jipya (**Wag 4:21-31; Kol 2:16-17; Ebr 8:5; 9:15-10:22; 12:18-24**).¹⁵ “Katika Habakuki, yaliyomo kwenye imani ni maono ya uharibifu wa waovu na ukombozi wa wenye haki. Sura ya 3 inatoa maelezo kadhaa, haswa kwamba ni Bwana mwenyewe ambaye anakuja kuwaokoa watu wake. Paulo, hata hivyo, anatambua kwamba kifo cha Kristo ya kuwa ni cha lazima ili kuwaokoa watu wa Mungu kutoka katika wakati huu mbaya (Wag. 1.4). Lakini ingawa kifo cha Kristo kinatangulia ujio wa Yahwe, haionyeshi mapema; badala yake, ni muhimu kwa hilo (1 Kor. 15). Yahweh bado atakuja katika nafsi ya Kristo ili awakomboa watu wake. Paulo haweki mbadala wa maono ya Habakuki bali anatoa ufafanuzi kutoka katika ufunuo wa baadaye.” (Hunn 2009: 228)

“Mwenye haki,” “imani,” na “uaminifu”

Kuja kwa Kristo kunafafanua na kufunua maana ya msingi ya, na uhusiano kati ya "kuwa na haki", "imani", na "uaminifu." Jambo muhimu kutambua ni kwamba, kweke mtu mwenyewe, , “*Hakuna mwenye haki hata mmoja*” (**Warumi 3:10**). Kwa upande mwingine, Mungu ni mtakatifu kabisa na hawezi kukaa katika uwepo wa dhambi (angalia **Zab 5:4-6; Hab 1:13; Warumi 1:18**). Kiwango cha kumfanya mtu kuwa "mwenye haki" ni, “*Basi ninyi mtakuwa wakamilifu, kama Baba yenu wa mbinguni alivyo mkamilifu.*” (**Math 5:48**). Hatuwezi kufikia haki hii au ukamilifu peke yetu (tazama **Isa 64:6**). Ndio maana Kristo alikuja na kutufanyia yale ambayo hatuwezi kujifanyia sisi wenyewe. Yeye, na yeye peke yake, aliishi maisha makamilifu yasiyo na dhambi kabisa. Hiyo ilimfanya yeye astahili “kuvaa viatu vyetu” na, msalabani, alipe adhabu ya dhambi zetu ambazo vinginevyo tutalazimika kulipa. Dhambi zetu zilihesabiwa juu yake. Wakati huo huo, haki yake inahesabiwa juu yetu wakati tunapoamwamini. Hili ndilo fundisho la “haki iliyohesabiwa,” yaani, “Tunapoweka imani yetu kwa Kristo, Mungu hutuhesabia haki kamili ya Kristo kuwa juu yetu ili tuwe wakamilifu machoni pake. . . . Kwa kuhesabiwa haki ya Kristo, au haki ya Kristo kuwekwa juu yetu, tunaweza kuonekana kama wasio na dhambi, kama vile Yesu asivyo na dhambi. Sisi sio wenye haki ndani yetu wenyewe; badala yake, tunamiliki haki ya Kristo iliyowekwa kwenye akaunti yetu. Sio ukamilifu wetu, lakini ule wa Kristo ndio ambao Mungu huuona wakati anapotuleta katika ushirika na Yeye mwenyewe. Bado sisi ni *watenda* dhambi, lakini neema ya Mungu imetutangaza kuwa na msimamo wa haki mbele ya sheria.” (“Kwa nini haki ya Kristo” 2002-2020: n.p.; angalia **2 Kor 5:21**). Mafundisho ya haki iliyohesabiwa yanarudi nyuma kabisa mpaka kwa Ibrahimu (**Mwz 15: 6**).¹⁶ Hili ndilo somo muhimu ambalo Martin Luther alijifunza, haswa, “Mtu anakuwa *mwenye haki* tu kwa kuwa na *imani*, kumtegemea Mungu kikamilifu. Ilikuwa kupitia *imani* hii, na kupitia *imani* pekee, kwamba Luther alijifunza kwamba "alitangazwa" kuwa *mwenye haki* na Mungu, na kwamba, kama matokeo yake, ilimwezesha *kuishi*, kuishi maisha ya milele.” (Morledge 2016: n.p.).

Je! Kuna uhusiano gani kati ya imani na uaminifu (yaani, kuishi kwa imani yetu)? Patterson anafupisha hivi: “Kwa akili ya Ebrania hakuna mgawanyiko uliyokuwepo kati ya imani na uaminifu. Mtu mwenye haki kweli ni yule ambaye imani yake inaonyeshwa katika matendo ya uaminifu.” (Patterson 1979: 670) Kwa maneno mengine, “Kwa mwanadamu kuwa mwaminifu katika haki hujumuisha tumaini tegemezi katika uhusiano na Mungu. . . . Na ‘imani’ (*pistis*) inamaanisha kujitolea kwa utiifu sio chini ya uaminifu.” (Armerding 1985: 513) Mtume Yakobo alisema hivi: “*Nionyeshe imani yako pasipo matendo, nami nitakuonyesha imani yangu kwa njia ya matendo*” (**Yak 2:18**). Ni uaminifu wa maisha yetu—kutorejea kwetu tena katika dhambi na kutokuamini, lakini kudumisha imani yetu na kumtegemea Mungu na kuonyesha imani hiyo na uaminifu kwa uhalisia wa jinsi tunavyoishi na tunachofanya—ambayo inaonyesha kuwa imani yetu ni ya kweli, sio “huduma ya midomo” tu.¹⁷

¹⁵ Hii imejadiliwa kwa kina zaidi katika Menn 2018: 4-6, 26-93.

¹⁶ **Mwz 15:6** inasema, “[Ibrahamu] akamwamini BWANA, naye kwake hili likahesabiwa kuwa haki.” Ibrahimu alikuwa “mfano” au “kivuli” kinachoelekeza mbele kwa ukweli wa Agano Jipya ambao hupata utimilifu wao katika Kristo na kanisa.

¹⁷ *Mpingilio* wa Imani na uaminifu una maana kubwa ya kiutendaji. Timothy Keller anasema, “Dini [yaani, dini yoyote isipokuwa Ukristo] inafanya kazi kwa kanuni 'Ninatii—kwa hivyo ninakubaliwa na Mungu.’ Lakini kanuni ya utendaji wa injili ni ‘Ninakubaliwa na Mungu kupitia kile Kristo amefanya—kwa hivyo mimi hutii.’” (Keller 2008: 179-80) Ingawa hatuwezi kutendea kazi kwenda mbinguni lakini tunaokolewa tu kwa neema ya Mungu kupitia imani katika Kristo (**Yohana 3:16-18; 6:28-29; Warumi 2:16-17; 10:8-13; Efe 2:8-9; Wag 3:1-14**); hata hivyo, tunaokolewa kwa *kusudi*: “Maana tu kazi yake, tuliumbwa katika Kristo Yesu, tutende matendo mema, ambayo tokea awali Mungu aliyatengeneza ili tuenende nayo” (**Efe 2:10**). Imani ndani ya Kristo haituachi sisi wenyewe kufanya “matendo mema” ambayo ameyaandaa

Ile kanuni ya kwamba “*mwenye haki ataishi kwa Imani (yake)*” ilikuwa muhimu sana katika muktadha wa Habakuki wa kuwa mbele ya uovu, ukosefu wa haki, na uonevu na kuishi katika matarajio ya kutisha ya kuvamiwa na watu wabaya zaidi na wakandamizaji. Walter Rast anasema, “Tamko ‘lakini mwenye haki ataishi kwa imani yake thabiti’ lazima kwa hivyo ionekane kama aina mpya ya changamoto ya kushikilia kabla maono hayajatumizwa na mnyanyasaji kushughulikiwa. Kushikilia huku itakuwa ishara ya kweli kabisa ya maisha ya mwenye haki” (Rast 1983: 173)¹⁸ “Kushikilia “imani na kuendelea kuishi kwa imani yako wakati wa dhiki kubwa, uovu, wasiwasi, na udhalimu ni muhimu na lazima kwa waamini wakati wowote na mahali popote.

Kwa kifupi, wakati unabii wa Habakuki ulipotoka katika hali maalum ya kihistoria, inaonyesha kanuni za ulimwengu ambazo zinaenea mbali zaidi ya Yuda na Babeli. “Waovu” kama inavyoonyeshwa na Habakuki ni pamoja na Wayahudi (1:2-4) na Mataifa (Wakaldayo, 1:6-17). Kwa sababu maono haya yanaonyesha ukweli wa ulimwengu na wa nyakati za mwisho, waovu, wakati ukijumuisha Wayahudi na watu wa Mataifa, wamejumuishwa zaidi ya Wayudea na Wakaldayo wa wakati wa Habakuki.

Ndivyo ilivyo kwa “wenye haki.” Katika **Hab 1: 5** Mungu alimwambia Habakuki “*Angalieni kati ya mataifa.*” **Hab 1:13** inazungumza juu ya waovu kuwameza “*watu walio wenye haki kuliko wao*”; katika **mst. 14-16** Mfano wa uvuvi (mfano mwingine wa “kumeza”) unajumuisha watu kwa ujumla, sio Wayahudi tu; **mst.17** unazungumza waziwazi juu ya waovu “*awatoa walio katika wavu wake na kuwaua watu wa mataifa daima*”; hiyo imethibitishwa katika **2: 5** ambayo inazungumza juu ya mtu mwovu ambaye “*hujikusanyia mataifa yote; hujivekea kabila zote chungu chungu.*” Kwa maneno mengine, wenye haki ni pamoja na watu wa mataifa na vile vile Wayahudi. Muktadha wa kunukuu kwa Paulo **Hab 2:4b** katika **Warumi 1:17** na **Wag 3:11** inafanya hii iwe wazi (angalia **Warumi 1:16; Wag 3:28**; angalia pia **Matendo 10:34-35; Ufu 5:9; 7:9**). “Ndipo Kisha Paulo anaona mkutano katika Habakuki, kwa sababu ikiwa Habakuki aliuona au la, ndio unaofuata kutoka kwa unabii wake. . . . Sambamba na hili, Bwana hasemi kwamba wenye haki hawatakufa. Badala yake, anamwahidi Habakuki kwamba wao pia wataishi kwa imani yao katika wokovu wa Bwana, ambao ni, kwa kungojea utimilifu wa maono. Kwa hivyo, wakati Paulo anatumia Hab. 2.4 kwa Wayahudi na watu wa Mataifa kwa sababu wanapokea uzima wa milele kwa imani mbali na sheria, anakaa kabisa katika kukubaliana na mfumo wa Habakuki.” (Ibid.: 232, 239)

- **2:5-19:**⁵ *Naam, pamoja na hayo, divai ni mchumi mdanganyifu, mtu wa kiburi asiyekaa nyumbani mwake; huongeza tama yake kama kuzimu, naye huwa kama mauti, hawezi kushibishwa; bali hujikusanyia mataifa yote; hujivekea kabila zote chungu chungu.*⁶ *Je! Hawa wote hawatapiga mfano juu yake, na mithali ya kusimanga juu yake, wakisema, “Ole wake yeye aongezaye kisicho mali yake!—hata lini?—na ole wake yeye ajitwikaye mzigo wa rehani!”*⁷ *Je! hawatainuka ghafula waowatakao kuuma, hawataamka hao watakaokusumbua, nawe utakuwa mateka kwao?*⁸ *Kwa sababu umeteka nyara mataifa mengi, mabaki yote ya kabila yatakutoka wewe; kwa sababu ya damu ya watu, na kwa sababu ya udhalimu iliotendwa nchi hii, na mji huu, na watu wote wanaokaa ndani yake.*⁹ *“Ole wake yeye aipatiaye nyumba yake mapato mabaya, ili apate kukiweka kioto chake juu, apate kujiepusha na mkono wa uovu!*¹⁰ *Wewe umeifanyia nyumba yako kusudi la aibu, kw akukatilia mbali watu wengi, nawe umetenda dhambi juu ya roho yako.*¹¹ *Kwa maana jiwe litapiga kelele katika ukuta, nayo boriti katika miti italijibu.*¹² *“Ole wake yeye ajengaye mji kwa damu, awekaye imara mji mkubwa kwa uovu!”*¹³ *Angalieni; je! jambo hili halikutoka kwa BWANA wa majeshi, kwamba watu wajishughulikie moto, na mataifa wajisumbue kwa ajili ya ubatili?*¹⁴ *Kwa maana dunia itajazwa maarifa ya utukutu wa BWANA, kama maji yaifunikavyo bahari.*¹⁵ *“Ole wake yeye ampaye jirani yake kiko, wewe utiaye sumu yako na kumlevya pia, ili kuutazama uchi wao!”*¹⁶ *Umajaa aibu badala ya utukufu; unywe nawe, uwe kama mtu asiyetahiriwa;*

---

kwa ajili yetu. Kama vile sisi tu “ndani ya Kristo,” yeye pia yuko ndani yetu. Wakati mtu anapokuja kwa Kristo, anapokea moyo mpya (**Ezek 36:26; 2 Kor 3:3**), nia ya Kristo (**1 Kor 2:16**), na Roho kutoka kwa Kristo (**Ezek 36:26; John 14:17**). Yeye hufanya kazi kikamilifu ndani yetu na kupitia sisi kubadilisha maadili yetu, vipaumbele, mtazamo, na nia na kutufanya tuwe kama yeye mwenyewe (**Warumi 8:29**). Kwa sababu hiyo, Paulo anaweza kutuambia “*utimizeni wokovu wenu wenyewe kwa kuogopa na kutetemeka. Kwa maana ndiye Mungu atendaye kazi ndani yenu kutaka kwenu na kutenda kwenu, kwa kulitimiza kusudi lake jema*” (**Filp 2:12-13**). Kazi tunazofanya baada ya kumpokea Kristo kwa imani “ni kielezo cha hali ya kiroho ya moyo wa mtu. . . . Hukumu sio mizani ya matendo mema dhidi ya matendo mabaya. Badala yake, matendo yanaonekana kama ushahidi dhahiri wa uaminifu wa moyo; yanaonyesha imani au kutokuamini, uaminifu au kutokua mwamini. Hukumu itafunua ikiwa uaminifu wa watu umekuwa na Mungu na Mwanakondoo au na maadui wa Mungu.” (Ngundu 2006: 1576; ano **Math 6:19-21; 24:45-51; 25:31-46; Luka 42-48; Filp 2:12-13; 1 Tim 6:18-19; Ebr 6:10-12; 1 John 4:7-21**) Kwa hivyo, ukosefu wa uaminifu ni sawa na *kutokumwamini* Yesu Kristo.

¹⁸ Rast anaona tafsiri “imani thabiti” kama “suluhisho bora” kwa shida ya “kujaribu kupata neno linalojumuisha imani na uaminifu” (Rast 1983: 169n.1).

*kikombe cha mkono wa kuume wa BWANA kitageuzwa ukipokee, na aibu kuu itakuwa juu ya utukufu wako.*¹⁷ *Kwa maana udhalimu uliotedwa juu ya Lebanoni utakufunikiza, na kuangamizwa kwao wanyama kutakutia hofu; kwa sababu ya damu ya watu, na kwa sababu ya udhalimu ilioteendwa nchi hii, na mji huu, na watu wote wanaokaa ndani yake.*¹⁸ *Sanamu ya kuchora ya faa nini, hata yeye aliyeifanya ameichora? Sanamu ya kuyeyuka, nayo ni mwalimu wa uongo, yafaa nini, hata yeye aliyeifanya aiwekee tumaini lake, na kufanya sanamu zisizoweza kusema?*¹⁹ *Ole wake yeye auambiaye mti, Amka; aliambiaye jiwe lisiloweza kusema, ondoka! Je! kitu hicho kitafundisha? Tazama, kimefunikwa kwa dhahabu na fedha, wala hamna pumzi ndani yakekabisa.*

Katika kifungu hiki, v. 5 huchukua kumbukumbu kutoka katika v. 4a kwa mtu “aliyejivuna” mtu huongezeka katika hilo; **mst. 5** basi hutoa msingi wa dhahabu dhidi yake (**mst. 6**) na zile “ole” tano (**mst. 6, 9, 12, 15, 19**). Katika muktadha, mtu anayesemwa dhidi ya ni Babeli. Walakini, kama tulivyoona hapo juu, maelezo katika mistari hii ni ya jumla ya kutosha kujumuisha hukumu ya Mungu dhidi ya watenda maovu wote, sio Babeli tu.

Mfano wa “divai”

Kutajwa kwa “divai” katika **mst. 5** inaonekana kuwepo mahali ambapo si sahihi, lakini ni sawa tu katika muktadha huu. Katika unabii unaofanana wa kuangamizwa kwa Babeli, Yeremia analinganisha Babeli na divai: *“Babeli umekuwa kikombe cha dhahabu mkononi mwa BWANA; kilicholevya dunia yote; mataifa wamekunywa mvinyo wake; kwa sababu hiyo mataifa wameingiwa na wazimu”* (**Yer 51:7**). Kwa kuongezea, katika Biblia, divai mara nyingi ni mfano wa hukumu ya Mungu (angalia **Zab 75:8; Isa 51:17, 21-22; 63:1-6; Yer 13:12-14; 25:17-29; Lam 1:15; Ufu 14:9-10, 17-20; 16:19; 19:15**). Kwa kuwa Mungu alikuwa akitumia Babeli kama chombo chake kuhukumu Yuda, divai ni mfano bora sana hapa.

Sehemu hii pia inatuambia kwamba Mungu atahukumu Babeli. **Hab 2:5a** “inamtambulisha Mkaldayo kama mtu mlevi wa nguvu zake mwenyewe” na, ingawa “picha katika 2: 5c-f inatambua nguvu ya maelezo ya Habakuki katika 1: 14-16, inatafsiri tena maelezo hayo kwa kutumia vyema njia kadhaa za kawaida za hekima, kuonyesha kwamba nguvu na pupa ya Mkaldayo ndiyo itakayomwondoa.” (Janzen 1982: 407). **Mstari 15-16** hutumia mfano wa kunywa kwa hukumu ya Mungu dhidi yake. Wakati **mst. 15-16** unasema *“Ole wake yeye ampaye jirani yake kileo—wewe utiaye sumu yakko, na kumlevya pia. . . . Unywe nawe, uwe kama mtu asiyetahiriwa; kikombe cha mkono wa kuume wa BWANA kitageuzwa ukipokee, na aibu kuu itakuwa juu ya utukufu wako!”* Mungu anasema, kama alivyosema akijibu malalamiko ya kwanza ya Habakuki katika **Sura ya 1**, kwamba atahukumu na kuwalipa “kulingana na matendo yao”: jicho kwa jicho; kile mtu au taifa wapandacho, watawuna; kwa kiwango chake, itapimiwa kwao. *“Kikombe cha mkono wa kuume wa BWANA”* kilizunguka Babeli kihalisi, kwa sababu Babeli ilianguhwa wakati mfalme wake na viongozi wake na masuria walikuwa wakinywa divai kutoka kwa vyombo vya dhahabu na fedha ambavyo Nebukadreza alikuwa amechukua kutoka hekaluni huko Yerusalemu (**Dan 5:1-31**). Onyo dhidi ya ibada ya sanamu katika **mst. 18-19** pia ililetwa nyumbani Babeli ilipoanguhwa. Danieli nabii alizungumza na mfalme Belshaza na viongozi wa Babeli usiku ule Babeli ilipopinduliwa. Moja ya mambo ambayo alisema ni, *“Bali umejiinua juu ya Bwana wa mbingu; nao wamevileta vyombo vya nyumba yake mbele yako; na wewe, na wakuu wako, na wake zako, na masuria wako mmevinywea; nawe umeisifu miungu ya fedha na ya na ya chuma, na ya mti, na ya mawe; wasioona wala kusikia, wala kujua neon lolote; na Mungu Yule, ambaye pumzi yako iko mkononi mwake, na njia zako zote ni zake, hukumtukuza.”* (**Dan 5:23**)

Hapo awali tuliona kwamba majibu ya Mungu kwa Habakuki mwishowe ni ya ulimwengu wote na ya nyakati za mwisho na kwamba yeye huwarudi watu na mataifa kwa kiwango ambacho wao wenyewe wametenda kinyume. Maneno ya **mst. 16** (*“Umejaa aibu badala ya utukufu; unywe nawe, uwe kama mtu asiyetahiriwa; kikombe cha mkono wa kuume wa BWANA kitageuzwa ukipokee, na aibu kuu itakuwa juu ya utukufu wako!”*) Inaonyesha matumizi ya kejeli ya hii. Mara mbili katika mistari huu Mungu anawaambia Wababeli—na watu wote— kwamba, ingawa wanatafuta utukufu, badala yake watapata aibu. Ni kwa njia ya Yesu Kristo kwamba *“dunia itajazwa maarifa ya utukufu wa BWANA, kama maji yaifunikavyo bahari”* (**mst. 14**). Ilikuwa ni Kristo ambaye, *“ambaye yeye mwanzo alikuwa yuna namna ya Mungu, naye hakuona kule kuwa sawa na Mungu kuwa ni kitu cha kushikamana nacho; ⁷ bali alijifanya kuwa hana utukufu, akatwaa namna ya mtumwa. . . . ⁸ tena, alipoonekana ana umbo kama mwanadamu, alijinyenyekesha akawa mtii hata mauti, naam mauti ya msalaba.”* (**Filp 2:6-8**) Ilikuwa ni Kristo ambaye *“kwa ajili ya furaha iliyowekwa mbele yake aliustahimili msalaba na kuidharau aibu”* (**Ebr 12:2**).¹⁹ Kwa maneno mengine, injili inapindua kila kitu juu

¹⁹ Jerome Neyrey anasema, “Katika ulimwengu wa kitamaduni wa Agano Jipya, kifo cha Yesu kwa kusulubiwa

chini. Binadamu hutafuta utukufu na kujitukuza lakini huishia tu kwa aibu na kifo. Kristo alichukua aibu zetu juu yake ili kwamba, tutakapokuja kwake, tutapokea utukufu (“*utukufu wa BWANA*”) ambao ni mali yake. Kama Kristo alivyosema, “*Mtu atakaye kuiokoa nafsi yake, ataipoteza; na mtu atakayeipoteza nafsi yake kwa ajili yangu ataiona*” (Math 16:25; see also Math 10:39; Marko 8:35; Luka 9:24; Yohana 12:25)

Maneno ya “ole”

Kuhusiana na “ole” za **mst. 6-19**, “ole” hutumiwa kwa kawaida na manabii kuonyesha mashtaka ya kimahakama (mfano, Isa 3:9; 5:8, 11, 18, 20-22; Yer 22:13; 23:1; Amosi 6:1). Yesu alitumia lugha ile ile ya “ole” wakati akilaani ukosefu wa toba na imani, unafiki, na wale wanaowazuia wengine kuja kwenye imani (mfano, Math 11:21; 18:7; 23:13-16, 23, 25, 27, 29; 26:24).

Katika Habakuki, Marvin Sweeney anabainisha, “Matamko anuwai katika maneno ya ole yanaonyesha kwamba hali ya kimataifa imesimamiwa, pamoja na marejeleo kwa watu na mataifa (mst. 6a, 8a, 10b, 13b), dunia, wanadamu, na bahari (mst. 8b, 14, 17b), na vurugu za Lebanoni (mst. 17a). Kuhusiana na nukta ya mwisho, Nebukadreza anaripoti kuichukua Lebanoni na kusafirisha miti yake kwenda Babeli kujenga jumba la kifalme. Kitendo hiki kinalingana na wasiwasi ulioibuliwa katika maneno ya ole ya Habakuki ambayo yanazungumza juu ya ulafi na uporaji wa mataifa (mst. 6b-8), faida isiyo ya haki inayotumika kulinda nyumba ya mtu (mst. 9-11), umwagaji wa damu ili kujenga mji (vv. 12-14), na uharibifu wa ardhi (mst. 15-17). Mwishowe, madai ya nabii kwamba sababu ya uhalifu wa mkandamizaji ni ibada yake ya sanamu (mst. 18-20) inafanana na onyesho la Wakaldayo katika i 11, 16 (tz. ii 13a).” (Sweeney 1991: 77-78)

Kama vile ambavyo Mungu alirudia maneno ya Habakuki mwenyewe katika kujibu malalamiko ya kwanza ya Habakuki, anafanya vivyo hivyo kujibu malalamiko ya pili ya Habakuki. “Ole wa kwanza [mst. 6] anauliza swali lililoulizwa mara mbili la Habakuki (1:2, 17) na, kinywani mwa mataifa, anaigeza kwa dhahaka juu ya kichwa cha Mkaldayo—‘hata lini?’ Kuwekwa kwa swali hili la kejeli midomoni mwa wahanga wa zamani hutoa uwongo kwa udanganyifu wa kujifanya wa kudumu kwa nguvu ya kiburi.” (Janzen 1982: 407) Zaidi ya hayo, **mst. 7-8** inasema, “*Je! Hawatainuka ghafla wao watakaokuuma, hawataamka wao watakaokusumbua, nawe utakuwa mateka kwao? Kwa sababu umeteka nyara mataifa mengi, mabaki yote ya kabila watakuteka wewe; kwa sababu ya damu ya watu, na kwa sababu ya udhalimu uliotendwa nchi hii, na mji huu, na watu wote wanaokaa ndani yake.*” Hivyo ndivyo ilivyotokea hasa kwa Babeli; iliangukia kwa wahanga wake wa zamani (“wadeni” wake), Wamedi na Waajemi (Isa 13:17-19; Yer 51:11; Dan 5:28-31).²⁰ Mwishowe, “Mkaldayo alifikiri nguvu zake ni za kimungu [1:11]. 2:13 inamthibitisha Yahwe kama Mungu, ambaye kwa yeye kazi ya Wakaldayo (na mataifa yote) inaonekana kuelekea tu kwenye moto wa hukumu na kwenye ubatili (*riq*) na uchovu (*yā’ap*). Maneno haya mawili ya mwisho yanajibu mashtaka ya mapema ya Habakuki juu ya udhaifu wa *tôrâ* ya Mungu [sheria]/*mispāt* [haki].” (Ibid.)

“Dunia itajazwa na maarifa ya utukufu wa Bwana”

Mstari 14 unasema kusudi la msingi la Mungu nyuma ya “ole” na hukumu inayojumuisha: “*Kwa maana dunia itajazwa maarifa ya utukufu wa BWANA, kama maji yaifunikavyo bahari.*” “Kusudi la kudumu la Mungu ni kwamba ‘utukufu’ wake ujaze dunia yote kama ilivyoijaza nyumba yake (tz. Hes 14:21; Zab 57:5, 11; 72:19; Kut 40:34-35; 1 Kings 8:11), na mwanadamu anapaswa aujue huo kikamilifu—‘maarifa’ . . . hiyo itakuwa kama ‘bahari’ kwa urefu, upana, na kina chake” (Armerding 1985: 517-18). John Piper anasema kwamba neno “utukufu wa Mungu” kwa ujumla “linamaanisha uzuri mkuu wa kiungu unaoonekana au uzuri wa

---

kilikubaliwa kama tukio la aibu zaidi kuliko yote. . . Lakini injili, wakati inarekodi vitendo hivi na ishara za aibu, inasimulia hadithi tofauti kabisa. Katika macho ya mwinjilisti, aibu ya Yesu na fedheha yake ni maelezo ya utukufu wake kweli: ‘Je! Haikumpasa Kristo kupata mateso haya na kuingia katika utukufu wake’ (Luka 24:26; ona Matendo 14:22; Ebr 2:10). Kwa kweli, katika Injili ya Nne, kifo chake kinaelezewa mara kwa mara kama utukufu na utukuzwaji (Yohana 7:39; 12:28; 17:5; ona 21:19). Au, kuelezea kwa kifupi upumbavu, udhaifu na aibu ya Paulo machoni pa wanadamu ni hekima, nguvu na heshima machoni pa Mungu (1 Kor 1:20, 25). Kwa hivyo hadithi ya aibu ya Yesu inaeleweka kwa kushangaza na wanafunzi wake kama “kuinuliwa” kwake, kuinuliwa kwake, kutawazwa kwake, kwa kifupi, heshima yake. Suala linaweza kusemwa tena: Ni nani anapata kuhukumu ikiwa kusulubiwa ni heshima au aibu? Ikiwa uamuzi wa umma uko kwa Wayahudi, basi Yesu ameaibishwa. Lakini ikiwa Mungu anatoa jibu kali au ikiwa Yesu anaonyesha nguvu kwa kifo chake, basi jamii ya waumini inampa Yesu uamuzi wa heshima.” (Neyrey 1994: 115, 118-19) Kile Kristo alikamilisha msalabani ni jambo la kushangaza kwa kuwa **Hab 2:16** ilikuwa inahusu Wababeli, lakini kwa kweli ni Wayuda wenyewe ambao walidai kwamba Kristo—Myahudi mwenzao!—asulibiwe. Kwa kufanya hivyo, “walionyesha kutotahiriwa kwao wenyewe” na walionyesha kwamba wao, kama kila mtu, walikuwa wabaya na wenye kuabudu sanamu kama walivyokuwa Wababeli.

²⁰ **Mstari 8** (“*Kwa sababu umeteka nyara mataifa mengi, mabaki yote ya makabila watakuteka wewe*”) ni tukio lingine la Mungu kutumia kanuni ya “kile ulichopanda, ndivyo utavuna.”

maadili ya ukamilifu wa Mungu mwingi. Ni jaribio la kuweka kwa njia ya maneno yale ambayo hayawezi kupatikana kwa maneno— jinsi Mungu alivyo katika utukufu na ubora wake.” (Piper 2003: 308) Umuhimu wa utukufu wa Mungu unaonekana katika Biblia yote:

- Mungu alitumba kwa ajili ya utukufu wake (**Isa 43:6-7**)
- Aliwachagua wat wake kwa ajili ya utukufu wake (**Efe 1:4-6**)
- Yesu aliteseka na kufa kwa ajili ya utukufu wa Mungu (**Yohana 12:27-28**)
- Yesu anatupokea sisi katika ushirika wake kwa ajili ya utukufu wa Mungu (**Warumi 15:7**)
- Kila tunalolifanya linapaswa kuwa kwa ajili ya utukufu wa Mungu (**1 Kor 10:31**)
- Katika Yerusalemu mpya, utukufu wa Mungu unachukua nafasi ya jua (**Ufu 21:23**)

Kwamba “*dunia itajazwa maarifa ya utukufu wa BWANA kama maji yaifunikavyo bahari*” (**2:14**)

inafunua kusudi la maono la wakati wa mwisho. Hii inaonyeshwa zaidi katika tafsiri ya Septuagint (LXX) tafsiri ya **2:3**. Wakati maandishi ya Kimasoreti (Kiebrania) yanasoma, “*Maana bado maono haya yanasubiri wakati wake uliowekwa; inaharakisha hadi mwisho—haitasema uwongo. Ikiwa inaonekana polepole, subiri; hakika itakuja; haitakawia,*” Septuagint inabadilisha sehemu ya mwisho ya mstari huyo usomeke “*ingawa atakawia, msubiri; kwa maana atakuja hakika, na hatakawia.*” Kwa maneno mengine, sit u kwamba maono yatakuja hakika, lakini kwamba mkombozi atakuja hakika. Hiyo inayapa maono maana dhahiri ya kimasiya. Katika AJ, “yeye ajaye” inatumika kwa Yesu, Masihi (ona **Math 3:11; 11:3; 21:9; Luka 7:19; 19:38; Yohana 1:15, 27; Ufu 1:4**). Kwa kweli, toleo la LXX la **Hab 2:3** lilionukuliwa katika **Ebr 10:37**. Mukadha wa hapo ulikuwa wa kudumu katika imani ya mtu tunapoungojea ujio wa pili wa Kristo. Kama inavyotumika katika Ebrania, nukuu kutoka kwa Habakuki inachanganya Elimu kuhusu Yesu, maisha ya Kikristo, na eskatolojia.

Kuabudu sanamu

Mstari 18-19 ni “upande wa pili wa sarafu” wa **mst. 14**. Wakati ambapo **mst. 14** unasema kwamba kusudi la Mungu ni kwamba dunia ijazwe na maarifa ya utukufu wa Mungu, **mst. 18-19** inaonyesha ile sababu kwa nini Mungu ametamka zile “ole” na analeta hukumu: mzizi wa ulafi, vurugu, na ukandamizaji ambao dhidi yake zile “ole” hutamkwa ni *ibada ya sanamu*. Kwa kweli, kifungu kilianza katika **mst. 5** kwa kuzungumza juu ya kiburi cha Wababeli na ulafi usiotosheka. Hata hivyo kiburi kinajinua na kuwa kujitukuza ambayo ni ibada ya sanamu, na ulafi unaelezewa wazi kuwa ni ibada ya sanamu katika **Efe 5: 5** na **Kol 3:5**. Kwa hivyo, mwanzo hadi mwisho, chanzo cha uovu huo ilikuwa ibada ya sanamu. Wakati ambapo ibada ya sanamu iliwatambulisha Wakaldayo, Moseman anasema kwamba ibada ya sanamu inahusu mambo ambayo yana upana na kina zaidi ya hapo: “Ujumbe wa mwisho, ujumbe dhidi ya ibada ya sanamu, ni muhimu. . . . Kwa kuzingatia kuwekwa kwake mwishoni na ukweli kwamba umbo lake, bila shaka chombo cha kejeli, ni tofauti na vingine katika safu hii, wasifu huo unatafuta kuvutia wasikilizaji. Je! Inatosha kutafsiri neno hili kama linalolaani tu Wababeli wanaoabudu sanamu, au mtu anapaswa pia kuona mashtaka ya ibada ya sanamu dhidi ya Wayuda pia? Kwa kuzingatia (1) majadialiano ya hapo awali, (2) malalamiko ya kwanza ya Habakuki dhidi ya Wayudea wenzake, na (3) kuunga mkono kuenea kwa ibada ya sanamu ya Uyahudi mahali pengine katika Agano la Kale, mtu ni ngumu kuona tofauti kati ya ibada ya sanamu ya Wayudea na ile ya Wababeli. Pia inafaa kukumbuka ni kwamba maneno hayo ya ujumbe yametolewa kutoka katika mazungumzo ya Yahwe na Habakuki. Kwa ujumla, wale wanaotafsiri huegemea zaidi katika kukubali kwamba ujumbe haumhusu Habakuki mwenyewe lakini kama maneno ambayo anapaswa kuwapa wengine. Lakini ni sehemu ya majibu ya kimungu kwa malalamiko ya Habakuki. Je! Habakuki yuko juu ya mashtaka ya kuabudu sanamu? Kwa kweli, yeye mwenyewe hatengenezi sanamu za mwili za kuabudu. Hata hivyo, maneno ya Habakuki, ‘Uko wapi, Mungu?’ na ‘Wewe ni nani, Mungu?’ Na karipio lake la ujasiri kwa Mungu linafunua kwamba Yahweh hakubaliani na picha ambayo Habakuki ameiunda ndani yake kumhusu Yahwe.” (Moseman 2017: 271)

Ibada ya sanamu iliyozungumziwa hapa ilitumika kwa Yuda na Babeli. Hiyo inathibitishwa kwa kuwa Isaya na Yeremia pia walitabiri uharibifu wa Yuda na Babeli. Katika visa vyote viwili, wanalinganishwa na Sodoma na Gomora (Babeli—**Isa 13:19, Yer 50:40; Yuda—Yer 23:14; Lam 4:6**). Katika **Ezek 16:49-50**, Mungu aliifananisha Yuda na Sodoma na akafafanua dhambi kubwa ya Sodoma ilikuwa ni ipi: “*Tazama uovu wa umbu lako, Sodoma, ulikuwa huu; kiburi, na kushiba chakula, na kufanikiwa, hayo yalikuwa ndani yake na binti zake; tena hakuutia nguvu mkono wa maskini na mhitaji. Nao walijivuna wakafanya machukizo mbele zangu; kwa sababu hiyo naliwaondoa hapo nilipoyaona.*” Ni mambo yale yale ambayo yaliwatambulisha Babeli na Yuda.

Hoja ya Moseman ni pana kuliko alivyosema. Kama tulivyoona tayari, kitabu kinaonekana kutengenezwa kwa ajili ya watu wote katika nyakati zote na wa mahali pote. Katika mazungumzo yetu ya **Hab 2: 4b**, “waovu” walijumuisha Wayahudi (**1:2-4**) na Mataifa (Wakaldayo, **1:6-17**). Kwa sababu maono haya yanaonyesha uhalisia wa ulimwengu na wa mwisho wake, waovu, miongoni mwao wakiwemo Wayahudi na

watu wa Mataifa, wamejumuishwa zaidi ya Wayudea na Wakaldayo wa wakati wa Habakuki kuwa wa ulimwengu wote. Hii inahusisha suala la kuabudu sanamu kwa sababu inaweza kusemwa kuwa ibada ya sanamu ni shina la dhambi *zote*. Kwa hivyo haishangazi kwamba katika Amri Kumi amri ya kwanza imeelekezwa haswa dhidi ya *ibada ya sanamu*, yaani, kuinua kitu chochote au mtu yeyote juu ya Mungu. (**Kut 20:1-6; Kumb 5:7**).²¹ Martin Luther alieleza, “Wale wote ambao hawamwamini Mungu wakati wote na hawategemei katika matendo yao yote au mateso, uzima na kifo, na kutegemea fadhili Zake, neema na mapenzi mema, lakini wanatafuta upendeleo Wake katika mambo mengine au ndani yao wenyewe, wasishike Amri hii [ya kwanza], na wafanye matendo halisi ya kuabudu sanamu, hata ikiwa wangepanga kazi za Amri zingine zote, na kwa kuongezea wawe wamefanya maombi yote, kufunga, utii, uvumilivu, usafi wa moyo, na kutokuwa na hatia kwa watakatifu wote kwa pamoja. Kwa kuwa kazi kuu haipo, ambapo pasipo hiyo mengine yote si chochote bali ni udanganyifu tu, maonyesho na kujifanya, hayana kitu nyuma yake kuyashikilia.” (Luther 1520: X) Timothy Keller anaiweka namna hii, “Kulingana na Biblia, njia ya msingi ya kufafanua dhambi sio tu kufanya mambo mabaya, lakini kutengeneza vitu vizuri kuwa vitu vya *vikuu*. Ni kutafuta kujenga hisia za kibinafsi kwa kufanya kitu kingine kuwa chenye nafasi kuu zaidi kwa umuhimu wako, kusudi, na furaha kuliko uhusiano wako na Mungu.” (Keller 2008: 162)

Kile ambacho Luther na Keller wanachosema kinamuhusu Habakuki mwenyewe na sisi: hakuna hata mmoja wetu ambaye hahusiki na madai ya kuabudu sanamu, kwa sababu sisi sote huwa tunafanya vitu vizuri kuwa vitu *vikuu*; kwa nyakati tofauti katika maisha yetu tunaweka watu fulani au familia au kazi au mafanikio au pesa au vitu vingine—haswa sisi wenyewe—juu ya upendo wetu, uaminifu, utii, na kujitoa kwa Mungu. Hiyo ni ibada ya sanamu. **Ezek 14:1-8** inazungumza juu ya jambo hii wakati inapozungumza juu ya “*sanamu zilizo moyoni*.” Kwa maneno mengine, ibada ya sanamu kwanza ni shida ya ndani katika mioyo yetu, kujiabu sisi wenyewe na vitu vingine. Ulafi, vurugu, ukosefu wa haki, uonevu, na dhambi zingine zilizolalamikiwa na Habakuki ni ishara tu za nje, zinazoonekana za kujitenga kwa ndani, kutoka kwa upendo, kujitoa, na kumwabudu Mungu (angalia Powlison 1995: 35-36). Kama alivyosema Yesu, “*Sicho kiingiacho kinywani kimtiacho mtu unajisi; bali kitokacho kinywani ndicho kimtiacho mtu unajisi. . . . Bali vitokavyo kinywani vyatoka moyoni; navyo ndivyo vimtiavyo mtu unajisi.*” (**Math 15:11, 18**) “Basi, Biblia haichukui ibada ya sanamu kuwa dhambi moja kati ya nyingi (na dhambi adimu iliyopatikana tu kati ya watu wa zamani). Badala yake, kushindwa kwetu kumtegemea Mungu kikamilifu au kuishi sawasawa ni msingi wa ibada ya sanamu—kitu tunachofanya kuwa muhimu zaidi kuliko Mungu. Daima kuna sababu ya dhambi. Chini ya dhambi zetu kuna tamaa za ibada ya sanamu.” (Keller 2007: n.p.) Tatizo la kuabudu sanamu ni la ulimwengu wote.

Muhtasari

Kwa muhtasari, katika jibu lake kwa malalamiko ya Habakuki, Mungu anasema: Kwanza, kwa sababu ya dhambi ya Yuda mwenyewe, atamwadhibu Yuda kwa kuinua nguvu ya kigeni, kama Musa alivyokuwa amewaonya watu kile ambacho kingetokea hata kabla ya kuingia katika ile nchi na kama vile Mungu alivyokuwa amefanya huko nyuma. Pili, Mungu hakuvunja agano alilofanya na watu (**Kut 24:1-8**), lakini kwa sababu Yuda hakuwa “mwenye haki” na haku-“*ishi kwa imani*” (linganisha **Hab 1:2-4 na 2:4b**), Yuda yenyewe ilivunja agano; kwa hivyo, Mungu alisimamia haki ipasavyo kwa kuihukumu Yuda. Tatu, kwa kuwa Wakaldayo kwa hakika walikuwa, “wasio haki” kuliko Yuda Judah (angalia **Hab 1:13**), wao pia watahukumiwa na kuadhibiwa kwa dhambi zao na uovu; kama walivyopanda, ndivyo watakavyovuna. Kwa kifupi, Mungu “kwa haki huwahukumu wahalifu wote kwa kiwango chochote, iwe ni watu wake waliochaguliwa au la” (Scott 1985: 340).

²¹ Kuinua chochote au mtu yeyote juu ya Mungu (ibada ya sanamu) ni njia nyingine ya kusema kwamba mtu hatafuti “utukufu wa Mungu” lakini badala yake anatafuta utukufu wake mwenyewe au anatafuta utukufu kwa mtu mwingine au kitu kingine (ona **Warumi 1:21-23**). Usawa kati ya kuabudu sanamu na kutotafuta utukufu wa Mungu ulibainika katika *Life Application Bible, New International Version*: “Ndio maana ya ibada ya sanamu – kuuliza miungu tunayotengeneza kutusaidia kupata yote tunayotaka. Kiini cha Ukristo ni kumuuliza Mungu *aliyetuumba* atusaidie kutoa vyote tuwezavyo katika kumtumikia. Lengo la ibada ya sanamu ni kujitukuza; lengo la Ukristo ni utukufu wa Mungu.” (*Life Application Bible, New International Version* 1991: 1589n.1:11) Kutotafuta utukufu wa Mungu hufanya imani isiwezekane (**Yohana 5:44**). Hili ni tatizo la ulimwengu wote, kwani “*wote wamefanya dhambi na kutpungukiwa na utukufu wa Mungu*” (**Warumi 3:23**). Matokeo yake, wote wako chini ya hukumu ya Mungu.

- **2:20: Lakini BWANA yumo ndani ya hekalu lake takatifu; dunia yote na inyamaze kimya mbele zake.**

Hili ndilo jiwe kuu la jibu la Mungu kwa Habakuki. Neno “Lakini” linaonyesha tofauti na matukio yanayotokea duniani, kama ilivyoelezwa katika **mst. 5-19**. Inamwambia Habakuki na sisi kwamba, licha ya kile tunachoweza kuona kikitokea ulimwenguni, Mungu yuko kwenye kiti cha enzi na anatawala ulimwengu kwa uhuru, akijaribu wenye haki na waovu (angalia **Zab 11:4-7**). Mungu ana mpango na hata sasa anatekeleza mpango huo. Mungu anajua “*mwisho tangu mwanzo . . . nami nitatenda mapenzi yangu yote*” (**Isa 46:10**). Siku moja, “*dunia itajazwa maarifa ya utukufu wa BWANA, kama maji yaifunikavyo bahari*” (**Hab 2:14**).

Mungu alikuwa tayari amesema kwamba “*Maana njozi hii ni kwa wakati ulioamriwa, inafanya haraka ili kuufikilia mwisho wake—wala haitasema uongo; ijapokawia, ingojee; kwa kuwa hainabudi kuja, haitakawia*” (**Hab 2:3**). “Katika 2:5-17 hakikisho limetolewa kwamba waovu hawatatawala hapo mwishoni, jeuri itashindwa, na sanamu zitafunuliwa kuwa si kitu. Haki ya Mungu itawekwa wazi. Lakini Habakuki mwenyewe lazima akubali hii kwa imani, hata ingawa kuna ukosefu wa haki unaoonekana katika mazingira yake.” (Whitehead 2016: 275) Vivyo hivyo kwa sisi tunapooona na kukabiliana na ukosefu wa haki, uovu, na uonevu katika ulimwengu huu. “Siku moja haki, usafi, hekima, na wema wa Mungu na makusudi yake yatakuwa dhahiri na wazi” (Allred 2017: 181). Siku hiyo sio sasa. Hadi siku hiyo ifike, “nyakati ambazo haki ya Mungu, usafi, uaminifu, hekima, wema, na upendo hazijadhihirika kwetu tunaweza kuhisi kama bonde lenye giza linalodhalilisha kupitia. Lakini kuna njia kwa wenye haki kupitia katika ule ukungu. Habakuki anatufundisha kwamba tunaweza kushughulika na Mungu kwa uaminifu na kutoa sauti kuhusiana na kuchanganyikiwa kwetu. Tunaweza kushikilia kwa nguvu kile tunachojua ni kweli juu ya Mungu na kuona hali zetu kupitia lensi ya msalaba na ufufuo. Tukiwa tumetiwa nanga na upendo wa Mungu kwetu katika Kristo Yesu, tunaweza kumngojea BWANA kwa unyenyekevu tunapokubali yote ambayo bado hatujui, kuona, au kuelewa. Na tunaweza kuishi kwa tumaini kwa ahadi ya siku za usoni ambamo upendo, hekima, haki, na wema wa shughuli za uongozi wa Baba yetu wa Mbinguni hazijafunikwa tena katika fumbo lakini huangaza wazi kwa wote kuona sifa za utukufu wake.” (Ibid.: 182)

Mtazamo huo unatuonyesha umuhimu na hekima ya nusu ya mwisho ya **mst. 20**: “*dunia yote na inyamaze kimya mbele zake*” (angalia pia **Sef 1:7; Zek 2:13**). Ukweli wa hayo uliletwa katika maisha ya Ayubu, ambaye alikabiliwa na majaribu makubwa au makubwa kuliko yale ambayo Habakuki na sisi tulikabiliwa nayo. Baada ya Mungu kumtokea na kumuuliza, Ayubu alisema, “*Najua ya kuwa waweza kufanya mambo yote, Na yakuwa makusudi yako hayawezi kuzuilika. . . . Kwa maana nimenena maneno nisyoyafahamu, Mambo ya ajabu ya kunishinda mimi, nisyoyajua. . . . Kwa sababu hiyo najichukia nafsi yangu, na kutubu Katika mavumbi na majivu.*” (**Ayubu 42:1-6**)

MASWALI YA MJADALA

1. Je! Unawajibuje watu ambao wanasema kitu kama “Siwezi kamwe kuamini katika mungu ambaye anaruhusu uovu, ukosefu wa haki, na mateso kutokea”?
2. Mbele ya uovu mkubwa, udhalimu, na mateso, *tunajuaje* kwamba Mungu, hata hivyo, ni mtakatifu, mwenye haki, mwema, mwaminifu, mwenye upendo, na mtawala?
3. Je! Tunawezaje kuwafikia watu ambao walikuwa wamedai kuwa Wakristo lakini wakaacha imani yao kwa sababu ya mambo mabaya yaliyowapata au watu wanaowapenda?
4. Je! Ni kwa namna gani watu huwa wanapokea wakati mambo yanazidi kuwa mabaya, hata kama wameomba juu ya hali hiyo? Tunapaswa kutendaje katika hali hizo?
5. Je! Umekabiliwa na hali ambayo umeomba au kumlilia Bwana kwa kitu kwa muda mrefu sana (wiki, miezi, miaka, miongo) lakini hukupokea jibu?
  - Umeshughulikia vipi hali hiyo?
  - Tunapaswa kushughulikiaje hali hiyo?
  - Tunapaswaje kushauri wengine ambao wanapitia hali hiyo?
6. Paulo aliweza kujivunia udhaifu wake, matusi, shida, mateso, na misiba “ili nguvu ya Kristo ikae juu yangu

. . . kwa maana ninapokuwa dhaifu ndipo ninapokuwa na nguvu” (2 Kor 12:10). Hii inakwenda kinyume na mwelekeo wetu wa asili.

- Je! Unawaonaje Wakristo wengine na kanisa kwa ujumla mwikio wao wanapokabiliwa na udhaifu, matusi, shida, mateso, na misiba?
- Unachukuliaje unapokabiliwa na udhaifu, matusi, shida, mateso, na misiba?
- Je! Kanisa kama mwili linawezaje kusaidia washiriki wake kukabiliana na udhaifu, matusi, shida, mateso, na misiba kama vile Paulo alivyofanya?
- Je! Huduma ya kusaidia wengine kukabiliana na udhaifu, matusi, shida, mateso, na misiba inawezaje kuimarishwa?

7. Je! Kanisa linawezaje kufundisha na kuandaa washiriki wake kuwa mawakala wa Mungu wa ukombozi mbele ya mateso, uovu, na ukosefu wa haki, badala ya kulia tu kwa mateso, uovu, na udhalimu unaotuzunguka?

8. Je! “Kumngojea Bwana” kunahusisha nini?

9. Tafakari juu ya ukweli kwamba: (A) katika Hab 2: 1, kwa kungojea jibu la Mungu, kimsingi Habakuki alikuwa akikiri kwamba hajui kila kitu; na(B) kuharibiwa kwa Yuda na Wababeli kulisababisha uzushi wa Wayahudi wa Kiyunani waliotawanyika kuwa muhimu katika kusababisha kuenea kwa Ukristo zaidi ya miaka 600 baadaye. Je! Ukweli huu unapendekeza nini kwako kuhusu vitu kama vile: (A) uhusiano wetu na Mungu; (B) tumaini letu kwa Mungu; na (C) mwikio wetu wakati tunaomba kitu na hatupati jibu tunalotaka?

10. Jadili maana ya “wenye haki wataishi kwa imani.” Kuna uhusiano gani kati ya “imani” na “uaminifu”?

11. “Utukufu wa Mungu” ni nini?

12. Kila kitu tunachofanya inapasa kiwe kwa ajili ya utukufu Mungu (1 Kor 10:31). Je! Tunawezaje kufanya kila kitu kwa ajili ya utukufu wa Mungu?

13. Ibada ya sanamu ni nini?

14. Jadili wazo kwamba mzizi wa dhambi *zote* ni *kuabudu sanamu*. Je! Sisi sote ni waabudu sanamu moyoni?

15. Je! Tunawezaje kuwa na imani katika wema na haki ya Mungu wakati uovu na udhalimu umeenea sana ulimwenguni?

C. Maombi ya Habakuki (3:1-19)

“Suraya tatu . . . kilele cha kitabu, matokeo ya mazungumzo ya nabii na Bwana wake, na ufahamu wake wa ufunuo huo. Sura ya 3 imeitwa maombi (3:1), lakini imefungwa na inaonekana kuwasilishwa kwa watu ili itumike kama zaburi katika ibada ya umma (angalia 3: 19c). Wasikilizaji waliokusudiwa hawakuishiwa tu kwa wakaazi wa Yuda waliopotea, lakini walijumuisha wengineo wowote ambao wangepokabiliwa na hali kama hizo, kali kutoka kwa mkono wa Bwana.” (Bissett 2016: 17)²² Hii pia inaonyeshwa kwa matumizi ya neno “Sela” (mst. 3, 9, 13). “Sela” inapatikana mara 71 miongoni mwa Zaburi 39, kitabu kingine pekee ambamo linapatikana katika Biblia. “Wasomi wengine wanaamini kwamba Sela ilikuwa maandishi ya muziki ambayo labda inamaanisha ‘ukimya’ au ‘pumzika;’ wengine, ‘mwisho,’ ‘shida kubwa,’ ‘piano,’ nk. Wengine bado wanadhani ni sawa na kipindi cha muziki, ‘kupumzika kwa sauti kuimba, wakati vyombo vinatumbuiza peke yake.” (Noyes 2019: Selah Definition) **Habakuki 3** ilisomwa wakati wa Sikukuu ya Wiki wakati utoaji wa Torati uliadhimishwa (Fishbane 2002-2020: n.p.).

Kimuundo, **sura 3** imeunganishwa, wakati mwingine kwa kulinganisha na, **sura 1** na kitabu chote.²³ Kama ambavyo Michael Thompson anasema, “Sura ya 3 inaweza kuzingatiwa kama usemi wa imani ambao 2: 2-5 imeongoza njia. Ikumbukwe kwamba 3:2 inaunganisha haswa 2:2-5, na kwamba sura ta 3 inatoa muendelezo na utatuzi wa mapambano ya Habakuki yaliyotolewa katika sura za 1 na 2.” (Thompson 1993: 41-

²² Zaburi ni wimbo mtakatifu au wimbo au shairi takatifu linalokusudiwa kuimbwa. Bissett, Sweeney, na wengine wameelezea **Habakuki 3** kama zaburi.

²³ Hii ni sawa na kitabu cha Ufunuo, ambacho kinakamilisha Biblia nzima. Sura mbili za mwisho za Ufunuo ni wazi zimeunganishwa, mara nyingi kwa kuzitofautisha, na sura tatu za mwanzo za Mwanzo (angalia Menn 2017: 79-80).

42)

- **3:1: Sala ya nabii Habakuki, iliyoimbwa kwa Shigionothi.**

Kama alivyofanya katika **Hab 1:1**, Habakuki anajitambulisha mwenyewe kama “*nabii Habakuki.*” **Hab 3:1** inasema kwamba **sura 3** ni “*sala . . . iliyoimbwa na Shigionothi.*” “Shigionothi” imekuwa ikielezwa kama: “*neni la muziki ambalo linahusiana na jinsi zaburi inapaswa kufanywa*” (Mansfield 2017: Shigionothi); “*ikionyesha mpangilio wa muziki wa sala*” (*Africa Study Bible*, Hab 3:1, kumbuka); na “*umbo la ushairi lenye hisia kali*” (*New American Standard Bible*, Hab 3:1, kumbuka). Zaidi ya hapo, **Hab 3:19** inahitimisha kwa kusema kwamba “*na apewe mwimbaji mkuu wa vinanda vyangu vyenye nyuzi.*” Hii “inaonyesha kwamba yeye ndiye aliyemiliki vile vyombo vya muziki: ni Mlawi tu ndiye aliyeruhusiwa kutumia vyombo vya muziki pamoja na nyimbo zake Hekaluni” (Hirsch 2002-2011: Habakkuk).

Sweeney anaongezea, “*Ile ‘sala’ tēpillā, ni jina la kawaida la zaburi za maombolezo ambazo humwomba Mungu kwa ukombozi [angalia Zab 17:1; 86:1; 90:1; 102:1; 142:1]. Neno la Kiebrania siggāyon vile vile linarejelea maombolezo kama inavyoonyeshwa na kuonekana kwake katika Zab. vii, wimbo wa maombolezo, na neno linalotambulika la Akkadian *segu*, ‘wimbo wa maombolezo’. Maneno haya yanalingana na hali ya jumla ya dhiki iliyodhaniwa katika zaburi yote.*” (Sweeney 1991: 78)

- **3:2: Ee BWANA, nimesikia habari zako, nami naogopa; Ee BWANA, fufua kazi yako katika ya miaka; Katikati ya miaka tangaza habari yake; Katikati ya ghadhabu kumbuka rehema.**

Hili ni ombi la Habakuki (yaani, ombi la msaada wa Mungu). Anaanza kwa kuangalia nyuma kwa matendo ya Mungu huko nyuma kama msingi wa ombi lake kwa msaada wa Mungu kwa sasa.²⁴ Hili ni sawa na yale ambayo Mungu mwenyewe alikuwa amemwagiza Yoshua afanye wakati Israeli ilipokuwa akivuka mto Yordani na kuingia katika nchi ambayo Mungu alikuwa amewaahidi (**Yosh 4:1-7**; angalia pia **Kut 32:13; Zab 44:1-26; 77:1-20; 90:1-17**). Anamalizia ombi kwa kusema “*katika ghadhabu kumbuka rehema.*” Hili ndilo mwenzake wa swali lake katika **Hab 1:17**, “*Je! Atawatoa walio katika wavu wake, asiache kuwaua watu wa mataifa daima?*” Pia ni kwa kuzingatia tabia ya Mungu mwenyewe (ona **Kut 34:6-7; Zab 86:1-5, 14-15; Yona 4:2**). Maombi hayo yanafananisha sala yote: **mst. 3-15** fokasi ya nguvu za Mungu, ghadhabu, na matendo yake makuu ya kuogofya; **mst. 16-19** inaishia kwa Habakuki kutambua udogo wake mwenyewe kuhusiana na ukuu wa Mungu, lakini wakati huo huo akifurahia katika Mungu ambaye ni nguvu yake.

- **3:3-15:**³ *Mungu atakuja kutoka Temani, Yeye aliye mtakatifu kutoka mlima Parani. Utukufu wake ukazifunika mbingu, Nayo dunia ikajaa sifa yake.*⁴ *Mwangaza wake ulikuwa kama nuru; Alikuwa na mishale ya nuru ubavuni pake; Ndipo ulipofichwa uweza wake.*⁵ *Mbele zake ilikwenda tauni, na makaa ya moto yakatoka miguuni pake.*⁶ *Akasimama, akaitetemesha dunia; Akatazama akawasitusha mataifa; Na milima ya zamani ikatawanyika; Vilima vya kale vikainama; Miendo yake ilikuwa kama siku za kale.*⁷ *Nalizona hema za kushani katika taabu; Mapazia ya nchi ya Midiani yakatetemeka.*⁸ *Je! BWANA aliikasirikia mito? Je! hasira yako ilikuwa juu ya mito, Au ghadhabu yako juu ya bahari, Hata ukapanda farasi zako, Katika magari yako ya wokovu?*⁹ *Uta wako ukafanywa wazi kabisa; Viapo walivyopewa kabila vilikuwa neno thabiti; Ukaipasua nchi kwa mito.*¹⁰ *Milima ilikuona ikaogopa; Gharika ya maji ikapita; Vilindi vikatoa sauti yake, Vikainua juu mikono yake.*¹¹ *Jua na mwezi vikasimama makaoni mwao; Mbele ya mishale yako iliyotapakaa, Mbele ya mwangaza wa mkuki wako umeremetao.*¹² *Ulikwenda katikati ya nchi kwa ghadhabu; Ukawapura mataifa kwa hasira.*¹³ *Ukatokea kwa ajili ya wokovu wa watu wako, Kwa ajili ya wokovu wa masihi wako; Ukakiponda kichwa cha nyumba ya wokovu, Ukiweka wazi msingi hata mwambani.*¹⁴ *Ukikichoma kichwa cha mashujaa wake kwa fimbo zao wenyewe; Wakaja kama kisulisuli ili kunitawanya; Kama wakifurahi kuwameza maskini kwa siri.*¹⁵ *Ukaikanyaga bahari kwa farasi zako, Chungu ya maji yenyenguvu.*

Maelezo ya Jumla

Sehemu hii inaelezea theophani (yaani, udhihirisho au kuonekana kwa Mungu ulimwenguni kwa watu). Theophani hii labda ilitokea kwa Habakuki katika maono. Theophani mara nyingi hujumuisha maonyesho ya

²⁴ “Labda kumbukumbu iliyokusudiwa ni kwa vitendo vya zamani vya ukombozi, haswa ‘matukio ya kutoka’. Kwa msingi kwamba hii ndio aliyofanya zamani, nabii anaomba kwamba katika siku yake mwenyewe Bwana atafufua kazi kama hizo. ‘Katikati ya miaka’ imekusudiwa labda kwa maana ya ‘katika wakati wetu.’” (Thompson 1993: 42)

kushangaza ya nguvu ya Mungu na ukuu wake, kama radi, umeme, moto, moshi, mawingu, matetemeko ya ardhi, n.k. (mfano, **Kut 19:16-24; Kumb 33:2; Wamz 5:4-5; Isa 30:27-30**). Lugha anayotumia Habakuki katika **mst. 6, 9, 10, 11, na 15** pia ni kama ile ya manabii wengine wa AK ambao mara kwa mara walielezea mizozo ya kisiasa na mabadiliko ya utawala—pamoja na hafla zinazohusu Yuda na Babeli— kwa mfano kama machafuko ya ulimwengu au kuangushwa kwa uumbaji wenyewe, kwa mfano, **Isa 13:10, 13** (Wamedi kushindwa na Babeli); **Isa 34:4** (hukumu dhidi ya Edomu); **Yer 4:23-28** (hukumu dhidi ya Yuda kwa Babeli); **Ezek 32:7-8** (Babeli kushindwa na Misri); **Amosi 5:20; 8:9** (Israeli kushindwa na Ashuru); **Sef 1:15** (Babeli kuiharibu Yerusalemu). Lugha sawa ya mfano ya uharibifu wa mwili au ulimwengu inapatikana katika **Zab 18:7-15; 114:3-6; 144:5-7; Isa 5:25; 64:3; Mika 1:4-6; Hag 2:6-7, 21-22**. “Hii ndio njia tu ya picha za kawaida za Kiyahudi zinavyoweza kurejelea matukio makuu ya kijamii na kisiasa na kuleta umuhimu wao kamili” (Wright 1996: 361). Lugha kama hiyo inatumiwa kwa theophani kuu kuliko zote, ambayo ni, kuja kwa Kristo mara ya pili (see **Math 24:29; Marko 13:24-25; Luka 21:25-26; Ufu 6:12-17; 8:5, 10-12; 11:13-19; 16:8-21**).²⁵

Sehemu hii inajiunganisha na majibu ya Mungu kwa malalamiko ya kwanza ya Habakuki katika **Hab 1:5-11**. Wote ni wapiganaji sana katika maelezo yao. Matukio yote mawili yanatumia baadhi ya maneno yale yale kuelezea kusonga mbele kwa jeshi la wanadamu/la kimungu: “njoo” (**1:8; 3:3**); “andamana” (**1:6; 3:12**); “farasi” (**1:8; 3:8, 15**). Yote huzungumzia hamu ya Wababeli “kula” maadui zao (**1:8; 3:14**). Yote yanabainisha asili ya kijiografia ya jeshi linalovamia: “*wapanda farasi wao hutoka mbali*” (**1:8**); “*Mungu alikuja kutoka Temani, Yeye aliye mtakatifu kutoka mlima Parani*” (**3:3**). Walakini, “Maelezo haya mawili pia yanasimama katika utofautishaji wa kimakusudi na wa kufundisha, na majeshi ya Bwana kwa makusudi yameonyeshwa kuwa zenye nguvu zaidi. Jeshi la Babeli limeelezewa kwanza, na linaonekana kuwa la kutisha; huzidi makao, wafalme, na miji yenye maboma. Lakini nguvu za Yahwe zinaonyeshwa kuwa kubwa zaidi. Bwana hupindua mbingu, dunia, milima, vilima, bahari, mataifa—na vikosi vya Babeli! Tofauti hii imekamilika kwa sehemu kwa maelezo ya njia ya kutisha ya Yahwe iwe maradufu kuliko maelezo ya jeshi la Babeli linalokaribia.” (Dorsey 1999: 307)

Wakati wote wa maombi wakati uliopita hutumiwa. Hii pia imeitwa wakati wa “unabii kamili”. “Katika nahau ya Kiebrania na Kiaramu ambayo Biblia [AK] iliandikwa, ikiwa kitu kitatokea kwa hakika katika wakati ujao, mara kwa mara inazungumzwa kana kwamba kimekwishakutokea wakati uliopita.” (“The Prophetic Perfect” 2013: n.p.) Mifano mingine ya hii ni pamoja na **Mwz 6:18; 15:18; 18:26; 41:30; Ayubu 19:27; Isa 5:13; 11:1-2**. Tafsiri nyingi hutafsiri vitenzi kwa wakati ujao, lakini kwa Kiebrania ni wakati uliopita au wakati mkamilifu.²⁶

Muundo na taswira

Kiisimu, sehemu hii iko katika mafungu mawili: **mst. 3-7** na **mst. 8-15**. **Mstari 3-7** imeundwa na marejeo pekee ya kijiografia katika **sura 3** (mbili katika **mst. 3** na mbili katika **mst. 7**), na katika kitengo hiki Mungu hajatajwa moja kwa moja. **Mstari 8-15** haijumuishi marejeleo maalum ya kijiografia lakini inajumuisha picha za maji (“mito”; “bahari”; “maji yenye ghadhabu”; “vilindi”; “maji yenye nguvu”) na taswira za kijeshi (“farasi”; “magari ya farasi”; “Ala”; “upinde”; “mishale”; “mkuki unaomeremeta”; “maandamano”; “mashujaa”) ambao hawakuwepo katika **mst. 3-7**; pia, katika **mst. 8-15**, tofauti na **mst. 3-7**, Mungu anatajwa moja kwa moja kama “Wewe.”

Picha nyingi za sala ya Habakuki zinatokana na kazi ya nguvu ya Mungu ya wakati wa kutoka na Mlima Sinai. Kwamba matukio ya kutoka na Sinai yanaunda msingi wa theophani hii kuna uwezekano kama vile Habakuki katika **mst.2** alikuwa akiangalia nyuma kwenye kazi kubwa ya kihistoria ya Mungu (“*Ee BWANA, nimesikia habari zako, nami nikaogopa*”). Matumizi ya wakati uliopita katika sehemu hii inaonyesha hili. Kazi kubwa ya kihistoria ya Mungu katika kutoka na huko Sinai ingemkumbusha Habakuki juu ya uhusiano wa agano la Mungu na Israeli na ahadi yake ya kutowakatilia mbali watu wake milele (mfano, **Yer 5:10-18; 30:1-22; 31:35-37; Amosi 9:8-12**). Kwa sababu hiyo, Habakuki aliweza kuomba katika **mst. 2** kwamba Mungu “afufue” kazi yake. Katika **mst. 3**, marejeo ya kuja kwa Mungu kutoka Temani na Mlima Parani yanaashiria wazi **Kumb 33:2**, ambayo ilikuwa baraka ya mwisho ya Musa kwa watu mwishoni mwa safari, kabla tu ya

²⁵ Kuhusiana na ujio wa pili wa Kristo, ingawa maelezo ya ishara angani na duniani inaweza kuwa ya mfano, kuna uwezekano kuwa ni halisi. Kwa mfano, D. A. Carson anahitimisha kwamba ishara zinazoambatana na kuja mara ya pili “labda zinamaanisha kuchukuliwa halisi, kwa sababu ya hali ya kawaida ya kujifunua kwa mwisho kwa Mwana wa Adamu” (Carson 1984: 505).

²⁶ *Young’s Literal Translation of the Holy Bible* kwa usahihi anatupa nyakati zinazofaa. Inapatikana mtandaoni: <https://www.biblegateway.com/versions/Youngs-Literal-Translation-YLT-Bible/>.

kuingia katika nchi ya ahadi.²⁷ Mungu “*Utukufu wake ukazifunika mbingu, nayo dunia ikajaa sifa zake*” unafanana na **2:14** ambao unasema kwamba “*dunia itajazwa na maarifa ya utukufu wa BWANA, kama maji yaifunikavyo bahari.*” Neno la Kiebrania katika **mst. 3** ambalo limetafsiriwa kama “utukufu” linafanana na “utukufu” na humaanisha “uzito, nguvu, fahari, ukuu wa enzi” (Koehler and Baumgartner 2001: *hōhd*, 1:241). Huu utukufu, uko pamoja na rejele katika **mst. 4** “mng’ao” wa Mungu, “nuru,” na “miale” ambayo “*iliangaza kutoka mkononi mwake*” inamwonyesha Bwana kama “akiangaza dunia . . . na mng’ao wa kuogofya ambao ulielezea kushuka kwake kwenye Mlima Sinai—mwangaza mng’ao kama umeme uliofuatana na tukio hilo, unaowaka na utukufu wake” (Armerding 1985: 526). “Tauni” na “pigo” kama ishara za hukumu ya Mungu (**mst. 5**) hakika ingeweza kuashiria mapigo ambayo Mungu aliihukumu Misri wakati wa kutoka.

Mtazamo wa Habakuki uliobadilika na swali kwa Mungu

Maombi haya yanadhihirisha kuwa mtazamo wa Habakuki umebadilika. Amekuwa na maono ya theophaniki; macho yake yamefunguliwa kwa uwepo wa kutisha wa Mungu na nguvu. Katika **sura ya 1** na **2** mkazo ulikuwa juu ya mawakala wa kibinadamu ambao Mungu huwatumia katika kutekeleza mpango wake; katika **sura ya 3** mkazo uko juu ya Mungu mwenyewe. Katika **Sura ya 1** mtazamo wa Habakuki ulijikita katika hali maalum ambayo iliikabili Yuda. Jibu la Mungu kwa Habakuki, hasa hasa katika **2:5-19**, lilimhakikishia kwamba Babeli wangehukumiwa. Lakini mtazamo wa Mungu uliongezeka zaidi ya hapo na kuwa wa ulimwengu wote na wa nyakati za mwisho. Sasa, katika sala yake, Habakuki mwenyewe ana mtazamo wa kiulimwengu na wa nyakati za mwisho. Hivyo, **mst. 6-7** inaweka wazi kwamba hukumu ya Mungu haiko dhidi ya taifa moja tu (iwe Misri ule wakati wa kutoka au Babeli sasa) lakini ni dhidi ya dunia yote; ni “dunia” ambayo alipima na “mataifa” ambayo “alitikisa” (**mst.6**). Hili linathibitishwa katika kauli “*Na milima ya zamani ikatawanyika; vilima vya kale vikainama; Miendo yake ilikuwa kama siku za kale.*” Habakuki anaona kwamba Mungu hashughuliki tu na Yuda na Babeli lakini anaona kitu cha asili ya “umilele” ya Mungu na njia zake. Zaidi ya hayo, **mst. 6** unatumia lugha inayotarajia kuja kwa Kristo kwa mara ya mwisho ambayo inaleta hukumu, uharibifu, na kufanywa upya kwa dunia, maana yake, **Ufu 6:14** (“*kila milima na kisiwa kikahamishwa kutoka mahali pake*”), **16:20** (“*kila kisiwa kikakimbia, wala milima haikuonekana tena*”), na **20:11** (“*nchi na mbingu zikakimbia uso wake, na mahali pao hapakuonekana*”).

Mstari wa 8 ni tukio la tatu la Habakuki kumuuliza Mungu. Seti ya kwanza ya maswali iko katika **1:2-3**: “*Ee BWANA, nilie hata lini, wewe usitake kusikia? Nakulilia kwa sababu ya udhalimu, ila hutaki kuokoa? Mbona wanionyesha uovu, na kunitazamisha ukaidi?*” Tukio la pili la kuuliza liko katika **1:12**: “*Ee BWANA, Mungu wangu, mtakatifu wangu, wewe si wa milele?*” Katika matukio yote haya mawili, Habakuki kimsingi alikuwa akihoji tabia ya Mungu. Sasa katika **mst. 8**, swali lake ni la mwelekeo tofauti. Kuuliza “*Je! BWANA alikasirikia mito? Je! Hasira yako ilikuwa juu ya mito, Au ghadhabu yako juu ya bahari, Hata ukapanda farasi zako, Katika magari yako ya wokovu?*” kimsingi ni kuuliza “*Kusudi la hayo yote lilikuwa nini?*” Jibu, lilishagusiwa na rejeo la “*magari yako ya wokovu,*” inapatikana katika **mst. 13**: “*Ukatokea kwa ajili ya wokovu wa watu wako, Kwa ajili ya wokovu wa Masihi wako; Ukakiponda kichwa cha nyumba ya waovu, Ukiuweka wazi msingi hata mwambani.*” Makusudi pacha ya Mungu ni wokovu wa watu wake na hukumu ya wasio haki. Matokeo ya kuwaondosha waovu na wokovu wa watu wa Mungu ni kwamba “*dunia itajazwa maarifa ya utukufu wa BWANA, kama maji yaifunikavyo bahari*” (**Hab 2:14**). Ingawaje yawezekana tusione jinsi matukio yanayotukia duniani yanavyochangia kuelekea kwenye miisho hii, itakuwa. Mungu ana mpango, na kila kitu anachokifanya kimeundwa ili kifanikishe huo mpango (**Warumi 8:28**).

Mpango wa Mungu wa ulimwengu wa hukumu na wokovu

Kwamba Mungu ana mpango kamili inathibitishwa na kutajwa mara nyingi kwa “jua,” “mwezi.” “Dunia,” “milima,” mito, “bahari,” “maji yenye ghadhabu,” na “maji yenye nguvu” katika **mst. 8, 9, 10, 11, 12**, na **15**. Hii inaonyesha enzi kuu ya Mungu na nguvu juu ya utaratibu wote ulioubwa. Marejeleo haya huibu maswali ya Mungu kwa Ayubu katika **Ayubu 38-39**. Kwamba Mungu anafanya kazi kikamilifu kutekeleza mpango wake inaonyeshwa na picha ya kijeshi inayomhusu Mungu (“farasi”; “magari ya farasi”; “ala”; “upinde”; “mishale”; “mkuki unaong’aa”; “maandamano”) kati **mst. 8, 9, 11, 12, 14**, na **15**. Picha hii inaonyesha Mungu kuwa ni Bwana wa Majeshi (“majeshi” ni tafsiri ya neno la Kiebrania *sabaoth*, linaloamaanisha “majeshi”). Katika **1 Sam 17:45**, kabla ya pambano lake na Goliati, Daudi anaita jina hili la Mungu. Kwa

²⁷ Temani ilikuwa iko katika Edomu (Seiri) kusini na mashariki mwa Bahari ya Chumvi. Parani inahusu jangwa kuu katika peninsula ya mashariki mwa Sinai. Wasomi wengine huona Mlima Parani kama “sawa na Mlima Sinai, wakati wengine wanatafuta Mlima Paran katika eneo linaloitwa Jebel Fārān, mahali palipotajwa na wasafiri fulani, lakini haipatikani na wengine.” (“Paran” 2008: n.p.)

kufanya hivyo, Daudi alikuwa akidai kwamba Mungu ndiye mtawala wa ulimwengu wote, mwenye nguvu zote juu ya kila nguvu katika ulimwengu, iwe mbinguni au duniani.

“Ukiipasua nchi” (mst. 9) na milima “ikaogopa” (mst. 10) inaonyesha matetemeko makubwa ya ardhi, ambayo ni ishara ya theophani (Isa 64:1; Mika 1:3-4) na hukumu ya Mungu ya mwisho na kuja mara ya pili kwa Kristo (ona Zek 14:4; Ufu 8:5; 11:19; 16:18-20). Kama vile jua na mwezi vilisimama ili kuwapa Yoshua na Israeli ushindi juu ya Waamori huko Gibeoni (Yosh 10:12-13), ndivyo jua na mwezi vimesimama (mst. 11) vinaonyesha kukatizwa kwa utaratibu wa ulimwengu ambayo pia ni ishara ya hukumu ya Mungu ya mwisho na uthibitisho wa watu wake wakati wa kuja kwa Kristo mara ya pili (angalia Isa 13:10; 24:23; Math 24:29; Marko 13:24-25; Luka 21:25-26; Ufu 6:12-14; 8:10-12). Mstari 12 (“Ulikwenda katikati ya nchi kwa ghadhabu; Ukawapura mataifa kwa hasira”) inasisitiza kile kilichosemwa katika mst. 6 na tena inaonyesha ukamilifu wa hukumu ya Mungu kwa kujumuisha “dunia” na “mataifa.” Hiyo pia ni sawa na hukumu ya Mungu ya mwisho juu ya ujio wa pili wa Kristo, ambayo inajumuisha hukumu ya watu wote, waumini na wasioamini sawa sawa (angalia Math 7:21-23; 10:32-33 (Marko 8:38); Math 13:24-30, 36-51; 16:27; 24:42-51; 25:10-13, 14-30, 31-46; Luka 12:35-48; 17:22-37; 19:12-27; 21:26-28; Yohana 5:25-29; Matendo 17:31; Warumi 2:5-16; 14:10-12; 1 Kor 4:5; 2 Kor 5:10; 2 Thes 1:6-10; 2 Tim 4:1; Ebr 6:2; Yak 5:7-9; 2 Pet 3:7-13; Ufu 11:18; 14:14-20; 19:11-21; 20:11-15; 22:12) na kuharibiwa au kusafishwa kwa dunia ya sasa na kurejeshwa kwa uumbaji (angalia Zab 96: 11-13a; Matendo 3:19-21; Warumi 8:17-25; 2 Pet 3:3-13; Ufu 11:17-18; 20:11-15).

Picha ya sasa ya “mito,” “bahari,” “maji yenye ghadhabu,” “vilindi,” na “maji yenye nguvu” inaweza pia kuwa ni ishara ya hukumu. Kwa mfano, Isaya alitabiri kuharibiwa kwa Israeli na Waashuru, kugombanisha “ule Mto” (yaani, Frati) na Waashuru wenyewe: ⁶*Kwa sababu watu hawa wameyakataa maji ya Shiloa yapitayo pole pole, na kufurahi kwa ajili ya Resini na huyo mwana wa Remalia,* ⁷*basi sasa angalia; Bwana ataleta juu yako maji ya huo Mto, yenye nguvu, mengi sana, nayo ni mfalme wa Ashuru na utukufu wake wote; naye atakuja na kupita juu ya mifereji yake yote, atafurika juu ya kingo zake zote;* ⁸*naye atapita, atapita kwa kasi na kuingia Yuda; atafurika na kupita katikati, atafika hata shingoni; na kule kuyanyoosha mabawa yake kutaujaza upana wa nchi yako, Ee Imanueli.* (Isa 8:6-8) Katika kitabu cha Ufunuo, bahari na mito (ikiwa ni pamoja na Frati hasa) inaonyeshwa kama inayopokea na/au vyombo vya hukumu ya nyakati za mwisho (angalia Ufu 8:8-10; 9:14; 12:15; 16:3-4, 12).

Frati ulikuwa kiini kwa Babeli. Isaya na Yeremia walikuwa wametabiri ya kwamba hukumu juu ya Babeli ingehusisha pia na kukauka kwa Frati (Isa 11:15; 44:27-28; Yer 50:38; 51:36). Nabii zao zilitimia kwa kwa Koreshi kuyatawanya maji (angalia Isa 44:27-28). Jambo hilo liliwezesha jeshi la Koreshi kuingia Babeli pasipo kutarajiwa na kuishinda (Beale 1999: 827). Kukauka kwa Frati na hukumu ya Mungu juu ya Babeli kulifuata muundo wa kukauka kwa Bahari ya Shamu na mto Yordani katika tukio la kutoka (angalia Kut 14:21-22; Yosh 3:16; 4:23). Muundo huo huo unafuatwa katika Ufu 16:12 kuhusiana na hukumu ya Mungu ya wakati wa mwisho wakati yule malaika wa sita alipomimina ghadhabu ya Mungu kutoka kwenye kitasa juu ya Frati hata ukakauka. Greg Beale anasema hivi, “Kama ilivyokuwa wakati wa kutoka na hasa wakati wa kuanguka kwa ile Babeli ya kihistoria, Frati kwa mara nyingine inaweka alama inayotangulia kuharibiwa kwa Babeli ya siku za mwisho. Na kama vile Babeli ambavyo imesimama katika nafasi ya ulimwengu na kuwa ya mfano, vivyo hivyo Frati haiwezi kuwa kumbukumbu halisi ya kijiografia ya Frati katika Iraki ya sasa, Siria, na Uturuki lakini lazima iwe ya mfano na ya ulimwengu wote, licha ya wale wanaosisitiza kwamba kutajwa huko ni halisi. Hili linaonyeshwa na [Ufu] 17:1, ambapo kahaba wa Babeli “amekaa juu ya maji mengi,” ambayo ni njia nyingine ya kutaja “Frati na maji yake” (16:12) ‘Maji mengi’ ya 17: 1 kwa mfano hufasiriwa kama ‘watu na umati. . . na mataifa na lugha’ katika 17:15. . . . Kwa hivyo, kukauka kwa maji ya Frati ni picha ya jinsi umati wa wafuasi wa dini wa Babeli ulimwenguni pote wanavyokosa uaminifu kwa Babeli [angalia Ufu 17:15-18].” (Ibid.: 828) William Milligan anahitimisha kwamba, katika Ufunuo, Frati “ni ishara tu ya hukumu; na wale malaika wanne waliofungwa juu yake, lakini sasa wamefunguliwa, ni ishara—wanne wakiwa idadi ya dunia—ambayo hukumu ilitaja . . . huwafikia wanaume juu ya uso wote wa dunia.” (Milligan 1896: 151) Tukiwa tumepewa mazingira ya ki-eskatolojia na kiulimwengu ya Habakuki, inaonekana kwamba picha ya maji na mto inatarajia picha kama hiyo katika Ufunuo.

Kwa kuongezea, taarifa katika mst. 8 juu ya “ghadhau yako juu ya bahari” na mst. 15, “Ukaikanyaga bahari kwa farasi zako, Chugnu ya maji yenye nguvu,” inasisitiza ile mada ya hukumu na, tena, tarajia picha kama hiyo katika Ufunuo. AK linaonyesha bahari kama makao ya machafuko na uovu (Ayubu 38:8-11; Zab 74:12-15; 89:9-10; 104:5-9; Mith 8:27-29; Isa 27:1; 51:9-10; Ezek 32:2). Watu wasiomcha Mungu na waasi pia wanalinganishwa na bahari (Isa 17:12-13; 57:20; Yer 6:23; 50:41-42; Yuda 13; Ufu 17:15). Kama vile wanyama wa Dan 7:2-8 (milki kubwa, za wasioamini) walitokea baharini, vivyo hivyo mnyama wa Ufu 13:1 (utamaduni na jamii inayopinga Ukristo ulimwenguni) waliibuka kutoka baharini. Walakini Mungu ata-

“*kanyaga bahari*” (**Hab 3:15**). Ukamilifu wa ushindi wa mwisho wa Mungu juu ya nguvu za machafuko, uovu, kutokuamini, na uasi unaonyeshwa na **Ufu 21:1** ambayo inasema kwamba, katika mbingu mpya na nchi mpya “*wala hapana bahari tena.*” “Bahari kama chanzo cha uovu wa kishetani unaopinga kiti cha Mungu imeondolewa na nafasi yake imechukuliwa na mto wa ukombozi, ambao chanzo chake ni kiti cha enzi [**Ufu 21:1**]” (Beale 1999: 328). Sala ya Habakuki inarudia na kuimarisha, kwa maneno ya mfano, ya ki-ulimwengu wote, na hata ya ki-eskatolojia, ahadi za Mungu za hukumu na wokovu ambazo alimpa Habakuki katika **2:5-19** na anatarajia matukio yaliyofunuliwa kwa mfano katika Ufunuo.

Mstari wa 13 (“*Ukatoka kwa ajili ya wokovu wa watu wako, Kwa ajili ya wokovu wa masihi wako*”) unaonyesha upande wa pili wa sarafu ya hukumu ya waovu, ambayo ni, wokovu wa wenye haki. Mungu haendi tu kwa hasira, bali kwa hasira ya haki: yeye “*alikiponda kichwa cha nyumba ya waovu*” (**mst. 13**) ili apate kuwaokoa watu wake. Hapa tena, picha inakumbushia matukio ya kutoka. Habakuki alikuwa amelalamika kwamba Mungu alikuwa kimya mbele ya uovu na hata alikuwa akitumia nguvu mbaya zaidi kuiangamiza Yuda. Walakini, mstari huu unaonyesha kwamba “Yahwe—mbali na kupuuza uovu (1:2-4) au kuruhusu ufiadini usiadhibiwe (1:12-17)—anakuja kuokoa (ndio) watu wake, yaani, kuwatoa kutoka katika hali yao mbaya ya sasa ya uovu, kuwatoa kutoka katika hali yao ya sasa ya kifungo (13a).” (Thompson 1993: 43) Katika muktadha hapa, “*masihi wako*” yaonekana kufanana na “*watu wako,*” yaani, watu wa agano wa Yahwe, katika sehemu ya kwanza ya mstari.²⁸ Neno hilo vile vile linaonekana kutumika katika maana ya pamoja katika **Zab 28:8; 84:9; 89:38, 51; 105:15; 132:10-12.**

Kwa upande mwingine, neno la “mpakwa mafuta” (*mashiach* = masihi) kawaida hutumiwa kwa mtu aliyepakwa mafuta. Kwa hivyo, wengi wanaona hii ikimaanisha viongozi ambao Mungu aliwatumia—Musa na Yoshua wakati wa kutoka, au mfalme kama Daudi, mwakilishi wa watu katika wakati wa Habakuki—na, mwishowe, Masihi aliyetabiriwa. Hiyo inaweza kuonyeshwa kwa Kiebrania, kwa kuwa neno (מַשִּׁיחַ 'ēth), ambalo linaweza kutafsiriwa “na,” linatokea mara moja kabla ya “*masihi wako*” lakini sio kabla ya “*watu wako.*” Matthew Henry anachukua hii kwa kusema kwamba kwa Mungu kuokoa watu wake wakati wa na baada ya kutoka ilikuwa “ni mfano na kielelezo cha ukombozi wa dunia kwa njia ya Yesu Kristo. Ni *kwa ajili ya wokovu wa masihi wako*, na Yoshua ambaye aliyaongoza majeshi ya Israeli na alikuwa kielelezo cha yeye ambaye alilichukwa jina lake, ambaye ni Yesu Yoshua wetu.”²⁹ Kile Mungu alifanya kwa Israeli yake ya zamani kilifanywa kwa jicho kwa mpakwa mafuta wake, kwa ajili ya Mpatanishi, ambaye alikuwa mwanzilishi na msingi wa agano lililofanywa nao. Ilikuwa kwa ajili ya wokovu *pamoja naye*, kwa kuwa katika wokovu wote uliofanywa kwao, *Mungu aliangalia uso wa watiwa mafuta*, na aliwafanya kupitia yeye.” (Henry 1991: 1556; tazama pia Jamieson, Fausset, na Brown 1961: 832 ambao wana maoni sawa) Ikiwa hii ndio rejeleo iliyokusudiwa, inaonyesha tena mtazamo wa eskatolojia wa sala hii. Pia inafunua jibu la kejeli la Mungu kwa maombi ya Habakuki katika **mst. 2**, “*Katika ghadhabu kumbuka rehema*”: ghadhabu ya Mungu ilimwagwa juu ya Kristo ili sisi tupate rehema yake.

Kauli ifuatayo katika **mst. 13**, “*Ukikiponda kichwa cha nyumba ya waovu,*” ingekuwa na matumizi kama hayo kama “*mpakwa mafuta wako.*” Kwa kuzingatia marejeo dhahiri ya kihistoria juu ya kutoka, “*kichwa cha nyumba ya waovu*” ingemaanisha Farao wa Misri. Kwa kuzingatia muktadha maalum wa mpango wa Mungu wa kuharibu Babeli, “*kichwa cha nyumba ya waovu*” ingemaanisha kichwa cha Wababeli. Lakini maana ya kiulimwengu na kieskatolojia ya sala hii na majibu ya Mungu kwa Habakuki inaonyesha kwamba hatimaye “*kichwa cha nyumba ya waovu*” ni Shetani mwenyewe. Hii inatupeleka hadi kwenye **Mwz 3:15** ambapo Mungu alifanya tangazo la kwanza la mpango wake wa wokovu wa ulimwengu: “*Nami nitaweka uadui kati yako na huyo mwanamke, na kati ya uzao wako na uzao wake; huo utakuponda kichwa na wewe utauponda kisigino.*” **Mwz 3:15** umekuwa ukiiwa “*ile injili ya awali* (‘injili ya kwanza’) kwa sababu ilikuwa tangazo la asili la ahadi ya mpango wa Mungu kwa ulimwengu wote.” (Kaiser 1995: 37) Kulingana na unabii huu, mtu kutoka kwa uzao wa mwanamke (aliyejulikana baadaye kama Kristo) atashughulikia pigo la kifo kwa Shetani pale msalabani, wakati Shetani ataponda kisigino cha Kristo, au atamsababishia mateso.

Hivyo ndivyo hasa ilivyotokea. Kuanguka kwa Shetani kulivyoelezewa katika **Ufu 12:10** (“*sasa . . . ametupwa chini mshitaki wa ndugu zetu*”) kunakubaliana na **Yohana 12:31** (“*sasa mkuu wa ulimwengu huu atakupwa nje*”). Katika **Yohana 12**, Yesu anasema kwamba “*kuinuliwa juu*” kwake msalabani

²⁸ Hii ni dhahiri haswa katika tafsiri ya Septuaginti (LXX) ya **mst. 13a**: “*Ukatoka kwa ajili ya wokovu wa watu wako, kwa ajili ya wokovu wa masihiwako.*”

²⁹ Katika Biblia, Yoshua ni “mfano” wa Kristo. Kwa Kiebrania, “Joshua” ni “Yehoshua” au “Yeshua”; jina hilo hilo kwa Kiingereza ni “Yesu.” Zaidi ya hayo, **Ebr 4: 4, 8** hutumia neno lile lile la Kiyunani, *Iēsous*, kwa Yoshua na Yesu. Kama vile Yoshua alivyowaongoza watu kushinda maadui zao na kuingia katika nchi ya ahadi, msalabani, Yesu alishinda maadui wakubwa wa wote—dhambi, kifo, na Shetani—na kuwaongoza watu wake kwenye nchi ya ahadi ya wokovu na uzima wa milele; atakapokuja tena, Yesu ataleta pamoja naye nchi ya ahadi ya mwisho ya mbingu mpya na dunia mpya.

kunamaanishakwamba “hukumu iliyoanzishwa ya shetani inapaswa kutekelezwa kwa kumaanisha” (Beale 1999: 660). Matokeo kwa waumini ni mabadiliko muhimu katika hali na usalama, ingawa inaweza isionekane hivyo kwa macho. Hali ya ugumu wa nje sio ishara ya kutokupendezwa na Mungu au ukosefu wa usalama wa kiroho. “Kushindwa kwa Shetani mbinguni kunaashiria kuwa nguvu zake zimevunjwa katika maswala ya mwanadamu katika historia, ili hata ikiwa atazidisha juhudi zake za kudhibiti mataifa na kuharibu kazi ya Mungu, kiwango cha ushawishi wake ni chenye mipaka (yeye kwa mfano hana nguvu juu ya Kanisa), na siku zake zimehesabiwa (mst. 13ff.)” (Beasley-Murray 1974: 202). Kama Beale anavyohitimisha, “kuanguka kwa shetani kunamaanisha kuwa wokovu wa wafuasi wa Yesu ni salama kutoka kwa tishio la Shetani, na nguvu zao juu ya pepo wachafu ni ishara ya mwanzo ya kushindwa kwa shetani na usalama wao ulio ndani ya wakovu” (Beale 1999: 660).

Katika **mst. 14**, “*Ukakichoma kichwa cha mashujaa wake kwa fimbo zao wenyewe*” inarudi kwenye ukweli kwamba hukumu ya Mungu haina upendeleo na ya haki kabisa: vyombo vya uovu vilivyotumiwa na Wababeli na waovu wote vimegeuzwa dhidi yao au, “kile ulichopanda ndicho utakachovuna.” Kwa hivyo, wasio haki hawawezi kuwa na malalamiko ya haki dhidi ya hukumu yao wenyewe. Kwa kurudia maneno “*bahari*” na “*farasi zako*,” **mst. 15** anayarudia maneno ya **mst. 8**, hivyo kwa mujibu wa mpangilio wa lugha inaonyesha **mst. 8-15** kuwa kifungu kamili kinachokubaliana.

- **3:16-19:** ¹⁶ *Nikasikia, na tumbo langu likatetemeka, Midomo yangu ikatikisika kwa sauti ile; Ubovu ukaingia mifupani mwangu, Nikatetemeka katika mahali pangu; Ili nipate kuingoja ile siku ya dhiki, Kundi lao washambuliao wakweapo juu ya watu.* ¹⁷ *Maana mtini hautachanua maua, Wala mzabibuni hamtakuwa na matunda; Taabu ya mzaituni itakuwa bure, Na mashamba hayataoa chakula; Zizini hamtakuwa na kundi, Wala vibandani hamtakuwa na kundi la ng’ombe;* ¹⁸ *Walakini nitamfurahia BWANA Nitamshangilia Mungu wa wokovu wangu.* ¹⁹ *YEHOVA, aliye BWANA ni nguvu zangu, Yeye huifanya miguu yangu kuwa kama ya kulungu; Naye ataniendesha katika mahali pangu palipoinuka. Na apewe mwimbaji mkuu kwa vinanda vyangu vyenye nyuzi.*

Maelezo ya jumla

Kama ilivyo katika sehemu nyingine za **Habakuki 3**, sehemu hii ya mwisho inaungana na kile kilichokuja mapema katika kitabu hicho. Sehemu hii ya mwisho ya sala ya Habakuki inajunguana na malalamiko ya kwanza ya Habakuki (**Hab 1:2-4**). Sehemu zote mbili zinawakilisha nafsi ya kwanza (“Mimi” . . . “mimi”) ya hotuba. Katika **1:2** anamuuliza Mungu, “*Nilie hata lini . . . ila hutaki kuokoa?*” Sasa, katika **3:16-18**, anapata azimio kwa swali hili: “*Ili nipate kuingoja. . . Maana mtini hautachanua maua . . . walakini nitamfurahia BWANA Nitamshangilia Mungu wa wokovu wangu.*” Zaidi ya hapo, “Vitenzi viwili ambavyo kwavyo Habakuki anaelezea shida yake kwa Mungu, ‘Ninaita nipate msaada’ na ‘Ninakulilia,’ ambavyo vinatokea katika malalamiko yake ya ufunguzi (1:2), vimewianishwa katika kifungu cha kufunga na vitenzi viwili vilivyo kinyume vikidhihirisha furaha yake kumwelekea Mungu: ‘Nimfurahia Yahwe, Nitamshangilia Mungu Mwokozi wangu’ (3:18)” (Dorsey 1999: 307). Mwishowe, kitenzi “sikia” kinaonekana katika mistari ya utangulizi ya vitengo vyote viwili (**1:2; 3:16**) lakini kina majukumu muhimu na tofauti. “Katika kitengo cha ufunguzi Habakuki analalamika kwamba Yahwe hasikii kilio chake cha kuomba msaada (1:2)—na Habakuki anasumbuliwa sana na hii. Katika kitengo cha kufunga tuna upande wa pili wa sarafu: Habakuki anasikia sauti ya ngurumo, nguvu ya Bwana akija kuokoa watu wake, na kwa sababu hiyo mapambano yake ya ndani yametatuliwa.” (Ibid.)

Katika **mst. 16**, hofu ya Habakuki dhahiri ni matarajio yake ya uvamizi ujao na taifa la “*kutisha sana na kuogofya*” ambao wote “*waja ili kufanya udhalimu*” (**1:7, 9**). Anajua kwamba Yuda haitasalimika, na hakuna chochote yeye au mtu mwingine anaweza kufanya juu yake. Walakini, kwa sababu ya kile Mungu alimfunulia katika **sura 2**, anajua pia kwamba Wakaldayo, nao, wataangamizwa. Kwa hivyo, anaweza “*kusubiri kwa utulivu kwa ajili ya siku ya shida kuwajilia watu ambao wamewavamia.*” **Mstari wa 17** unatambulisha misingi wa uchumi wa kilimo wa Yuda. Ustawi wake ulitegemea utii wake kwa agano ambalo Mungu alikuwa ameliweka (**Walawi 26:3-13; Kumb 28:1-14**). Walakini, kama Habakuki mwenyewe alivyojua (**1:2-4**), Yuda alikuwa amekiuka agano na kwa hivyo alikabiliwa na hukumu ya Mungu. Hukumu hiyo ilihusisha kuvamiwa na watu wasiomcha Mungu, wasio na huruma ambayo labda ingejumuisha kuvunjika kwa kilimo, uharibifu wa uchumi, njaa, na umasikini.

Kulingana na hali ya eskatolojia ya mtazamo wa Mungu, ambayo sasa Habakuki amejifunza, rejeleo katika **mst. 17** kwa “*Maana mtini hautachanua maua*” inaweza kuwa na umuhimu wa eskatolojia. Hasa, inaweza kuelekeza mbele kwa laana ya Kristo kulaani mtini katika **Math 21:19; Marko 11:13-14**. Hiyo ilikuwa mfano wa kuigiza juu ya Israeli ambayo ilikuwa imemkataa Masihi wake. Gary DeMar anasema kwamba, sio tu mtini katika mfano huu, lakini “kila tukio la mti-majani tu katika injili ni ishara ya hukumu ya Israeli, hukumu

ambayo ilikuja mnamo mwaka 70BK” (DeMar 1999: 402). Yesu alisisitiza kukataa kwake taifa la Israeli kama gari lake la kueneza injili katika mfano wa mmiliki wa shamba na wakulima wa mizabibu aliposema, “*Ufalme wa Mungu utaondolewa kwenu, nao watapelewa taifa lingine lenye kuzaa matunda*” (**Math 21:43**).³⁰ Kwa hivyo, mwishowe, maswala yenye umuhimu zaidi kwa Mungu, ambayo Habakuki anaweza kuwa na mwanga kidogo, sio ya kiuchumi au ya kijeshi, lakini ni ya kiroho.

Mtazamo mpya

Mistari hii ya mwisho inafunua mtazamo uliobadilishwa au mtazamo, ambao unasababisha mabadiliko ya Habakuki. Kitabu hiki chote kilikuwa kimeshughulika na watu—Wayahudi na watu wa Mataifa—ambao hawakutafuta utukufu wa Bwana, bali utukufu wao tu. Sasa, Habakuki haangalii watu wengine au hali mbaya zinazomzunguka, lakini kwa Bwana mwenyewe. Yeye ni “*Mungu wa wakovu wangu*” (**3:18b**). Ni Mungu—sio hali ya Habakuki au hali inayokabili taifa—ambayo “*ni nguvu yangu*” na anamuinua (**mst. 19; angalia Zab 42:1; Isa 40:29-31**). Kwa hivyo, licha ya uvamizi ujao na uwezekano wa uharibifu wa uchumi, Habakuki hata hivyo anaweza “*kumfurahia BWANA*” (**v. 18a**). Hata neno lililotafsiriwa kwamba “*atangojea kwa utulivu*” siku ya dhiki ije (**mst. 16**) ina maana hasa ya kuwa katika “kupumzika” na kuwa na “utulivu” (Koehler na Baumgartner 2001: *nooagh*, 1:679). Hii inaweza kuwa sababu moja kwa nini sala ya Habakuki imejazwa na picha inayotokana na kazi ya kihistoria ya Mungu katika kutoka na huko Sinai. Kwa kuingiza vitu hivi ndani ya moyo na akili yake, Habakuki anaweza kumtegemea Mungu kwa sababu anajua Bwana ni wa kuaminika; anakumbushwa uhusiano wa agano la Mungu na watu wake na sasa anajua kwamba wokovu wa Bwana utasababisha kuwepo kwa haki na utaujaza ulimwengu wote na utukufu wake. Hii inamfanya Habakuki kupumzika na kufurahi katika Bwana *wakati huo huo* anatemeka na kuogopa uvamizi ujao. Hii inawakilisha mabadiliko kamili katika mtazamo na mwenendo wa Habakuki tangu alipoanza kitabu katika **1:2-4**. “Maneno haya ya mwisho yanatoa hitimisho linalofaa, kwani wanamsherehekea Yahwe ambaye amemfikisha Habakuki kufikia hatua hii, Mungu yule yule anayetumia Wakaldayo kuwaadhibu Wayudea, ambaye Habakuki sasa anamngojea kwa utulivu.” (Moseman 2017: 273)

“Ingawa kitabu kinahitimishwa kwa maelezo haya ya imani, ni imani iliyochanganywa na woga. Mtu angeweza kusema hofu ya Habakuki kwa uvamizi uliokaribia. Labda, hata hivyo, hofu yake inahusiana zaidi na ufahamu wake mpya wa Mungu na ingeeleweka vizuri kama kicho. Katika 3:2 na 3:16, Habakuki anakiri hofu yake, ambayo imetanguliwa katika visa vyote na madai kwamba amesikia. Katika tukio la kwanza, amesikia ripoti kuhusu/ya Yahwe. Katika la pili, ni muhimu kukumbuka kuwa amepata theophani tu. Matukio yote mawili yanamwonyesha Yahwe kama chanzo cha hofu. Na vile vile, Yahwe ndiye chanzo na lengo la imani. Kikubwa katika la pili, Habakuki haombi tena Mungu afanye chochote. Anathibitisha tu kwamba atasubiri kwa utulivu. . . . Kwa hivyo, Habakuki amewasili kwa uelewa kamili zaidi na kuthamini Yahwe ni nani. Kama alivyofanya kila wakati, Habakuki bado anaweza kudhibitisha haki, enzi kuu, na uaminifu wa Bwana, lakini sasa anaelewa haya kwa njia mpya.” (Ibid.)

Hali yetu ikilinganishwa na ya Habakuki

Habakuki alikuwa akichora picha ya kutoka ili kumpa hakikisho alilohitaji kukabiliana na uvamizi ujao. Wakristo kwa kweli wako katika nafasi nzuri kuliko aliyokuwa nayo Habakuki kuweza kuwa na amani ya ndani na “*kufurahi katika Bwana siku zote*” (**Filp 4:4**), hata nyakati za dhiki kubwa, ukosefu wa haki, mateso, na uovu. Ingawa kutoka lilikuwa tukio halisi la kihistoria, na tukio muhimu zaidi katika historia ya Israeli, katika mambo mengi lilikuwa tu mfano au kivuli kinachoelekeza kwa Yesu Kristo. Ebrania inaelezea jinsi Kristo alivyo kama Musa lakini ni mkubwa zaidi kuliko Musa (**Ebr 3:1-6**): Kristo “*amestahili utukufu zaidi kuliko Musa, kama vile yeye aitengenezaye nyumba alivyo na heshima kuliko hiyo nyumba*” (**Ebr 3:3**). Musa aliwaongoza watu wake kutoka utumwani Misri; Yesu anawaongoza watu wake kutoka katika utumwa mkubwa zaidi wa dhambi, Shetani, na kifo. Musa na Agano la kale hawangeweza kuwapa watu wao uzima wa milele; Yesu na Agano Jipya huwapa watu wake uzima wa milele. Luka hata anaripoti kwamba kwenye Mlima wa Kugeuzwa sura Yesu, Musa, na Eliya walikuwa wakijadili “*kutoka*” kwa Yesu mwenyewe (neni la Kiyunani linalotafsiriwa kama “kuondoka” katika **Luka 9:30-31**).

³⁰ Inafurahisha, wakati Yesu alilaani mtini, alisema, “*Yasipatikane matunda kwako tangu leo hata milele!*” (**Math 21:19**). Vivyo hivyo alisema juu ya ufalme kupewa watu “*wenye kuzaa matunda yake*” (**Math 21:43**). Sababu inaweza kuwa kwamba, ingawa Habakuki anasema “*maana mtini hautachanua maua*” (**Hab 3:17**), kitaalam, mitini “hauchanui maua”: “Matunda ndio maua — na kwa kweli ni maua yaliyogeuzwa. Wakati wa kukomaa, mambo ya ndani ya mtini huwa na mabaki tu ya maua, pamoja na miundo ndogo, yenye giti ambayo kawaida tunaitaja kama mbegu.” (Marks 2016: n.p.) Mungu anavutiwa na kuzaa kwetu, yaani, uaminifu wetu (angalia majadiliano ya imani na uaminifu kuhusiana na **Hab 2:4b** kwenye n. 17, hapo juu, na maandishi yanayofuatana).

Ndani ya Kristo tumepewa moyo mpya (**Ezek 36:26; 2 Kor 3:3**), na nia ya Kristo (**1 Kor 2:16**), na Roho kutoka kwa Kristo (**Ezek 36:26; Yohana 14:17**). Yeye hufanya kazi kwa bidii ndani yetu (**Filp 2:12-13**) na hatatuacha kamwe au kututupa (**Math 28:20; Warumi 8:31-39; Ebr 13:5**). Yeye pia anatupa amani yake: *“Amani nawaachieni; amani yangu nawapa; niwapavyo mimi sivyo kama ulimwengu utoavyo. Msifadhaike mioyoni mwenu, wala msiwe na woga.”* (**Yohana 14:27**) Amani Yake *“inapita akili zote”* (**Filp 4:7**). Ikiwa tuko ndani ya Kristo tunaweza *“kufurahi kuwa majina yetu yameandikwa mbinguni”* (**Luka 10:20**) kwa sababu, kama Habakuki, tunashangilia *“katika BWANA . . . katika Mungu wa wokovu wangu”* (**Hab 3:18**). Hali zetu hubadilika; kwa hivyo ikiwa fokasi yetu iko kwenye hali zetu, zinapokuwa mbaya hatuwezi kupumzika au kufurahi. Lakini Kristo habadiliki (**Ebr 13:8**); kwa hivyo mwelekeo wa maisha yetu unapaswa kuwa kwake. *Tunajua* kwamba Kristo ni wa kuaminika, kwa sababu alitoa kila kitu kwa ajili yetu—hata kufikia hatua ya kuachwa na Baba—ili kwamba sisi kamwe tusiachwe, na alifanya hayo yote kwa ajili yetu. Wakati Kristo na ukweli huu wa injili unakuwa sehemu yetu na kubaki kuwa fokasi yetu hata wakati wa dhiki kubwa, wasiwasi, na mateso, tutaweza kukabili hata hali mbaya zaidi kwa amani na furaha ambayo haipatikani mahali pengine popote.

MASWALI YA MJADALA

1. Je! Unadhani ni kwa nini Habakuki (na manabii wengine wa Agano la Kale) walitumia lugha ya mfano kwa matukio kama vile upinduaji wa jeshi, mabadiliko ya serikali, na kuonekana kwa Mungu (theophani)?
2. Kwa nini unafikiria kuwa picha katika sura ya 3 labda zimetokana na kile kilichotokea wakati wa kutoka na Mlima Sinai?
3. Je, upi ni wakati “wa kinabii mkamilifu”? Kwa nini matumizi yake ni muhimu katika Habakuki 3?
4. Je! Mtazamo wa Habakuki umebadilika vipi katika sura ya 3 ikilinganishwa na sura ya 1 na 2? Je! Ni nini, ikiwa kuna chochote, inasema kwetu?
5. Je! Swali la Habakuki kwa Mungu katika 3: 8 ni tofauti kivihi likilinganishwa na maswali yake katika 1: 2-3 na 1:12? Je! Ikiwa kuna chochote, linasema kwetu ni nini?
6. Jibu la Mungu ni lipi kwa swali la Habakuki katika 3: 8? Je! Hiyo inatuambia nini?
7. Jadili umuhimu wa aina tofauti za taswira zilizotumiwa katika sura ya 3.
8. Katika 3: 16-19 Habakuki kwa uwazi anaogopa uvamizi anajua unakuja na uharibifu mbaya anajua utakaosababisha. Hata hivyo, anaweza “kufurahi.”
  - Je! Umewahi kukabiliwa na tukio la kutisha lakini ukaweza kufurahi?
  - Je! Tunawezaje kukuza imani yetu (na ya watu wetu) kuweza kukabiliana na matukio ya kutisha na kujibu kama Habakuki anavyofanya katika mistari hii?
9. Je! Ni kwa namna gani majibu ya Mungu kwa maombi ya Habakuki na maombi ya Habakuki yanaelekeza kwa Yesu Kristo?
10. Je! Kitabu cha Habakuki kinashughulikiaje “tatizo la uovu”?

III. Hitimisho

Tulianza kwa kuona kwamba mada ya Habakuki ni tatizo la uovu na suala la theodiki: ni vipi Mungu, ambaye ni mwema na mwenye haki, anaweza kuruhusu watu waovu, wasio na haki kufanikiwa na watu “wenye haki” kuteseka? Suala hilo hilo lilizungumziwa katika **Zaburi 73**. Michael Thompson anabainisha kwamba mtunga-zaburi (Asafu) “alishindwa kufikia suluhisho la kuridhisha la kiakili kwa tatizo (Zab. 73:16). Lakini wakati wa badiliko kubwa katika zaburi hiyo unakuja katika mstari wa 17 wakati mtunga zaburi ‘alipoingia katika patakatifu pa Mungu’: katika mazingira ya ibada, katika ‘mahali pa ukaribu na Mungu’, ulimjia utambuzi mpya kwamba aliwekwa chini ya utunzaji wa Yahwe, na kwa hivyo akapata amani.” (Thompson 1993: 52) Ayubu alikabiliwa na hali kama hiyo: “Hoja na kuenezwa kwa mafundisho, hata hivyo ni sawa, kama inavyofafanuliwa na marafiki wa Ayubu inashindwa kumridhisha mwenye kuteseka. Kuridhika na amani huja

kupitia ufunuo wa Yahwe katika hotuba za Bwana (Ayubu 38:1-40:2; 40:6-41:34).” (Ibid.) Kwa hivyo hapa, "hakuna suluhisho la kiakili, kama ilivyo katika Zaburi ya 73 au kitabu cha Ayubu au kwingineko. Walakini, Habakuki, kama Ayubu, anaweza kuendelea kusali kwa Bwana katika uhalisia wa uhusiano na Mungu.” (Ibid.: 53) Habakuki anaibua suala la “tatizo la uovu,” lakini haimaanishi kutoa nadharia ya kifalsafa ya kina. Badala yake, Mungu anajibu malalamiko ya Habakuki kimsingi kwa kusema, “Nina mpango ulio kamili; ninajua kwa hakika kinachoendelea; mimi ni Mungu wa haki, na kile ninachokifanya kitaonekana kuwa cha haki; watu wote na mataifa watawajibishwa; uovu utaadhibiwa, mwenye haki atathibitishwa, na utukufu wangu utaijaza dunia.” Kwa kuwa hii huenda lisitokee katika kipindi cha maisha yetu, jibu la ‘tatizo la uovu’ na suala la theodiki mwishowe huja kwa imani ya mtu binafsi. “Je! Habakuki anapokea jibu kwa maswali yake ya mwanzo ya ‘hata lini’ na ‘kwanini’? Sio moja kwa moja. . . . Walakini, kitabu cha Habakuki kinaweza kusomwa kama kinafufua swali kwa siku zijazo, na hivyo kuruhusu ‘kucheleweshwa’ kwa theodiki. Kwa mtazamo kama huo, uovu na mateso hayawezi kuwa fumbo kabisa, lakini hutimiza kusudi la kimungu. Walakini, kwa kuwa kusudi huenda lisijulikane (au lazima liwe linalojulikana) kwa muumini, haki ya Mungu kwa kufanya hivyo lazima ikubalike kwa imani.” (Whitehead 2016: 279-80)

Kwa kifupi, Habakuki ameona, kama vile Asafu katika **Zab 73:17**, kwamba adhabu ya wafisadi, wenye vurugu, wasio haki tayari imekwisha wekwa muhuri. “Walakini wenye haki wataishi kwa uaminifu na uthabiti wao, na kwao uthibitisho wa Yahwe—ambao hauwezi kuonyeshwa vya kutosha mbali na kwa lugha ya kuabudu na ibada—hatimaye itajulikana. Siku hiyo itawekwa wazi kwao kwamba Yahwe, katika uwepo wa wokovu wake, yu pamoja nao. Kwa hivyo watapewa nguvu kwa hata shida na mateso makubwa zaidi na matatizo na mateso ya msingi zaidi. Huo angalau ndio uzoefu ambao Habakuki mwenyewe anaujia. Inaweza kuwa muhimu kwamba wakati wa awali Habakuki amezungumza kwa niaba ya watu wake, usemi wake wa mwisho wa ujasiri ni wa kibinafsi, umeonyeshwa kwa umoja, ‘lakini nitafurahi katika Bwana...’ (3:17-19).” (Thompson 1993: 52-53)

David Dorsey anaiweka vile vile. Muundo wa Habakuki, “kuanzia na hasi na kufunga na chanya, unaonyesha kwamba kusudi la kitabu ni kuwachukua hadhira kutoka katika kuchanganyikiwa na kukata tamaa hadi uwazi na matumaini. . . . Ulinganisho wa maelezo mawili yaliyo wazi ya majeshi yanayokaribia ya Babeli na Yahwe [**Hab 1:5-11; 3:3-15**] inawaalika hadhira kulinganisha haya mawili. Kufanana kwao kunashangaza; lakini tofauti kati ya majeshi hayo mawili ni ya kushangaza zaidi. Bwana ni mkuu sana juu ya Babeli; naye ataiharibu. Hoja iko wazi. Kuna vikosi vya kibinadamu vyenye nguvu huko nje, na Yahwe anaweza kutumia baadhi ya vikosi hivi kufanya kazi yake ya uharibifu ya adhabu. Lakini msiwaogope. Badala yake, mtegemeo BWANA, ambaye nguvu zake ni kubwa sana kuliko nguvu za kibinadamu. Imani kwa Mwenyezi Mungu ni imani iliyowekwa mahali sahihi.” (Dorsey 1999: 309)

KIAMBATISHO 1—TATIZO LA UOVU: UKUU WA MUNGU, WAJIBU WA MWANADAMU, NA UWEPO WA DHAMBI NA UOVU

Katika *Dialogues Concerning Natural Religion*, David Hume alisema “tatizo la uovu” la kawaida kumhusu Mungu: “Je! anataka kuzuia uovu, lakini hana uwezo? basi hana nguvu. Je! Anauwezo, lakini hataki? basi yeye ni mwenye nia mbaya. Ana uwezo na yuko tayari? basi uovu unatoka wapi?” (Hume 1779: sehemu ya 10, 186) Au, kuiweka katika mfumo wa kuhitimisha kimantiki: “[1] Ikiwa Mungu yupo, basi yeye ni mwenye nguvu zote na ni mwema kikamilifu; muumba aliye mwema kikamilifu angeondoa uovu kwa kadiri inavyowezena; hakuna kikomo kwa muumba mwenye nguvu zote kwa kile anachoweza kufanya; kwa hivyo, ikiwa Mungu yupo, hakungekuwa na uovu ulimwenguni; [2] kuna maovu ulimwenguni; [3] kwa hivyo, Mungu hayupo.” (Sherry 2017: “Tatizo”; angalia pia Erlandson 1991: “The Anti-theist Cannot Generate”)³¹ Hii

³¹ Hili ndilo linajulikana kama shida ya kimantiki ya uovu. Mnenaji mkuu wa wasioamini kuwepo kwa Mungu William Rowe anakubali, hata hivyo, kwamba “hakuna mtu, nadhani, aliyefanikiwa kuthibitisha madai hayo ya kupindukia. Hakika, . . . kuna hoja yenye mashiko kwa maoni ya kwamba kuwapo kwa uovu kunalingana kimantiki na kuwako kwa Mungu mwenye imani.” (Rowe 1996: 10n.1) Wengine wasioamini kwamba kuna Mungu wanakubali: Draper 1996: 26n.1 (“Ninakubaliana na wanafalsafa wengi wa dini kwamba wanaoamini kuwa Mungu yupo hawakabili tatizo kubwa la uovu”); Gale 1996: 206 (“Karibu kila mtu sasa anaamini kuwa ulinzi wa kutosha sasa umebuniwa ili kupunguza changamoto hii”); Mackie 1982: 150 (“Hakuna ubishi dhahiri kati ya taarifa kwamba kuna mungu mwenye nguvu zote na mwema kabisa na kwamba kuna uovu”), 154 (“Tatizo la uovu halionyeshi kwamba fundisho kuu la wanaoamini kuwepo kwa Mungu ni mantiki isiyo na msimamo moja kwa nyingine”). Patrick Sherry anasema kwamba hoja ya kimantiki dhidi ya Mungu “haitambui kesi ambazo kuondoa uovu mmoja husababisha mwingine kutokea au ambamo uwepo wa uovu fulani unajumuisha hali nzuri ya mambo ambayo inazidi maadili. Kwa kuongezea, kunaweza kuwa na mipaka ya kimantiki kwa kile muweza wa vyote anaweza au hawezi kufanya. Wakosoaji wengi, kwa hivyo, wamechukua uhalisi wa uovu kama

inasababisha suala la theodiki au “kumhesabia haki Mungu,” yaani, kuelezea jinsi Mungu anaweza kuwa mwema kikamilifu, mjuzi wa yote, na mwenye nguvu zote na bado kuagiza na kuruhusu uovu.³²

Tumeona kwamba kitabu cha Habakuki kinainua suala la tatizo la uovu lakini hakitoi moja kwa moja, theodiki kamili. Kile ambacho kinaonyeshwa na kitabu ni kwamba Mungu anajua haswa kile kinachoendelea. Ana mpango kamili. Anatumia kila mtu, mataifa yote, machaguo tunayofanya na hatua tunazochukua—ziwe za haki au uovu—kutimiza mpango wake. Iwe tunaiona au la, kila kitu kinachangia hadi “*dunia [kujazwa] maarifa ya utukufu wa BWANA, kama maji yaifunikavyo bahari*” (**Hab 2:14**).

Zaidi ya hayo, yeye ni Mungu wa haki, na kila mtu na taifa litawajibishwa kwa kile tunachofanya. Sio tu uovu wote utahukumiwa, lakini kwa kila kitu Mungu anafanya kazi “*kwa ajili ya wokovu wa watu wako, Kwa ajili ya[au na] wokovu wa masihi wako*” (**Hab 3:13**). Kwa kweli, yeye mwenyewe alikuja duniani akiwa Yesu Kristo na mwenyewe alipata udhalimu, mateso, na uovu. Ingawa tunaweza kudhani kwamba yuko kimya au hajali au hafanyi chochote, maoni yetu yote hayo au mahitimisho yetu ni ya uwongo.

Mungu ni mtawala juu ya uumbaji wote; yeye anajua vyote na ana hekima isiyo na kikomo. Kwa hivyo, anajua zaidi kuliko sisi juu ya jinsi kila kitu kinavyoingiliana kwa pamoja. Kwa kuwa yeye ni wa milele na mpango wake unazingatia kila kitu, muda wake na wigo wake wa kumbukumbu ni mkubwa sana kuliko wetu. Kwa hivyo, kitabu cha Habakuki kinashughulikia tatizo la uovu kutoka kwenye mwanzo na mwelekeo tofauti kuliko ambavyo wanafalsafa wasioamini wangeshughulikia suala hilo. Wanaanza na ukweli wa uovu uliokithiri na kuuliza, “Je! Mungu anawezaje—ikiwa yuko Mungu—kuagiza au kuruhusu hili?” Hata kutaja “tatizo la uovu” inaonyesha kwamba mtu huyo ameacha imani za Kikristo za asili kwa mtazamo wa kawaida wa kidunia. Kwa kweli, “hoja kutoka kwa uovu haikuwahi kuwa na kitu kama vile tamanisho linalopendwa na wengi na mvuto mpana hadi wakati fulani baada ya Kutiwanuru. . . . Wakati watu ambao wamo ndani ya [mtazamo wa kiasili na kidunia] wanapofikiri kuhusu Mungu na uovu, hitimisho la kutilia shaka tayari ni la kiasili katika mazingira hayo.” (Keller 2013: 86-87; angalia pia Erlandson 1991: “Countering Objections: [“Njia pekee ambayo kwayo uovu hutoa ushahidi wa kupinga kwa Mungu wa Bibilia ni kupitia kukubali mapema matamshi ya kupingana na kutomwamini Mungu.”])

Habakuki aliuliza maswali yale yale ambayo wanafalsafa wasioamini wanauliza, lakini hakuongeza kifungu “ikiwa kuna Mungu.” Badala yake, Habakuki alianza kutoka kwa msimamo wa imani. Alijua kuwa Mungu yupo, na alijua kuwa Mungu ni mwema, mwenye hekima, mtukufu, muumba na mtunzaji wa vitu vyote, na ana mpango kamili kwa ajili ya ulimwengu. Kwa kumtanguliza Mungu—na kwa kuweka *kile tunachojua kuwa ni kweli kuhusu Mungu* kama kianzio chetu—sisi (kama Habakuki mwishowe) tunaweza kuelewa, kwa imani-kwa msingi-wa-ukweli, kwamba uwepo wa Mungu, kuwa ni mwenye nguvu zote, mwenye kujua yote, hekima, na wema vyote viko kamili na haviathiriwi na uwepo wa uovu ulioenea kila mahali, mateso, na

---

ushahidi kwamba uwepo wa Mungu hauelekei kuwa badala ya kuwa hauwezekani.” (Sherry 2021: “The problem”) Mtazamo huu wa mwisho, unaojulikana kama tatizo la “kushawishi” au “dhahiri” la uovu, unadai kuwa uwepo wa uovu, wakati ambapo sio kinyume kabisa na uwepo wa Mungu mwenye nguvu zote na mwema, ni ushahidi kwamba Mungu “labda” hayupo. “Sasa inakubaliwa kwa (karibu) pande zote kuwa hoja ya kimantiki imefilisika, lakini hoja ya kushawishi bado iko hai sana na inasisimka” (Alston 1996: 97).

³² Kitaalam, “theodiki nzuri inadai kutoa sababu halisi ambayo Mungu anayo ya kuruhusu uovu katika ulimwengu wetu. Ulinzi ni wa kujidai kwa kiasi kidogo sana, kwani unadai kutoa sababu inayowezekeka tu ambayo Mungu anaweza kuwa nayo kwa kutokuondoa uovu. Kwa muda mrefu izezekanavyo kwamba hayo maelezo yanayowezekeka yanaondoa kutokuwa na msimamo wa ndani kwa mfumo wa anayeamini Mungu yuko, yeye anayeamini kuwa Mungu yuko hukutana na mahitaji ya fomu ya kimantiki ya shida ya uovu.” (Feinberg 1994: 19) “Wakristo wengi wanafikra na wanafalsafa . . . nimezidi (na kwa mawazo yangu, kwa usahihi) kupendekeza kwamba waumini wasijaribu kuunda theodiki lakini badala yake kuweka *ulinzi*. . . . Utetezi unatafuta tu kuthibitisha kwamba hoja dhidi ya Mungu kutokana na uovu inashindwa, kwamba wakosoaji wameshindwa kutoa hoja yao.” (Keller 2013: 95) Katika hali kama hiyo, mzigo mzito zaidi wa uthibitisho ni kwa mtu asiyeamini kuwa kuna Mungu, kwani alianza mjadala kwa kushambulia na kujaribu kuthibitisha kitu juu ya imani kwa Mungu yupo; kwa upande mwingine, ikiwa anayeamini kuwa Mungu yuko anajaribu kuthibirisha theodiki kamili, atakuwa na mzigo mzito kuliko kuweka tu utetezi (Feinberg 1994: 205, 283-84; Keller 2013: 95-96). Ikumbukwe kwamba maandishi wengine hutumia neno “theodiki” kumaanisha theodiki kamili na ulinzi.

Kwa mtazamo wa kibiblia, hata hivyo, “tatizo lote la uovu” kweli iko nyuma. Suala halisi sio “Je! Mungu anawezaje kuruhusu dhambi na uovu iwe kuhesabiwa haki kwa watu?” lakini “Je! watu wenye dhambi na waovu wanawezaje kuhesabiwa haki kwa Mungu mtakatifu?” Utakatifu wa Mungu ni msingi. Dhambi haiendani na utakatifu wake. Kwa kweli, “Mungu si kwamba hajali mawazo na tabia zetu mbaya. Kinyume chake, asili yake takatifu inachukizwa sana na vitu kama hivyo. Kama Mungu mkamilifu, hawezi kupuuza uovu wowote. Uongo mdogo ni kosa kwa Yule aliye kweli. Hisia ndogo kabisa za uhasama kwa mtu mwingine ni chukizo kwa Yule ambaye ni upendo. Kwa sababu ya asili yake takatifu na kamilifu Mungu hawezi kufumbia macho tabia mbaya za wanadamu kana kwamba haijalishi.” (Alexander 2008: 130) Kwa hivyo, Mungu atahukumu waovu wote na watenda maovu (angalia **Warumi 2:16; 2 Kor 5:10; Ebr 9:27; Rev 20:10-15**)

udhalimu. Baada ya kusema hayo, tushughulikie tatizo la uovu na suala la theodiki kwa namna ya kina zaidi, kwa kuwa haya ni masuala muhimu sana.

I. Mungu mwema, mwenye nguvu zote ni muhimu hata kuzungumza sawasawa kuhusu mema na mabaya

Mungu ni mtakatifu, mwenye haki, mwadilifu, na mwema (Mwz 18:25; Kut 34:6-7; Walawi 11:44; Ayubu 34:10-12; Zab 5:4; 136:1; 145:17; Hab 1:13; Warumi 1:18; Yak 1:13), lakini dhambi na uovu vipo. Watu wengi wanapata shida kukubaliana na jinsi Mungu anavyoweza kuwa mwema kabisa na mtawala kabisa lakini akatawala juu ya ulimwengu ulio na dhambi na uovu. Walakini, hoja hiyo dhidi ya Mungu inachukulia kuwa vitu vingine, kwa kweli, ni vibaya kabisa: “Kusema kitu ni kibaya ni kutoa hukumu ya kimaadili, na hukumu za kimaadili hazina maana yoyote nje ya muktadha wa kiwango cha maadili. . . . Uovu hauwezi kuwa halisi ikiwa maadili yanawiana. Uovu ni halisi, hata hivyo. Ndiyo sababu watu wanapinga. Kwa hivyo, viwango vya maadili visivyo na upendeleo lazima viwepo pia.” (Koukl 2013: “The presence of evil”) Kuhusiana na vyanzo tofauti vya viwango vya maadili, mazuri na mabaya, “Mungu mkamilifu kimaadili ndiye kiwango pekee cha kutosha . . . kwa kuanzia hapo kuwepo kwa uovu tukianzia kunaleta maana” (Koukl 2009: 138; angali pia Koukl 2013: “One remaining Answer”; Lewis 1996: 45-46; Craig 1997: 9-12; 2007: n.p.). Kwa maneno mengine, kuna haja ya kuwa na kiwango cha kutosha cha kuamua ikiwa kitu ni kizuri au kibaya, sawa au sio sawa, kiadilifu au kiovu—na msingi na kiwango cha kutosha tu ni Mungu.³³

Hata asiyeamini kuwepo kwa Mungu, Marxist, mwanafalsafa wa imani ya uwepo wa watu na ya kwamba dunia haina mantiki Jean-Paul Sartre alitambua hili: “Muumini wa imani ya uwepo wa watu tu pasipo kuwepo na mantiki . . . anaona ni shida sana kwamba Mungu hayupo, kwa kuwa uwezekano wa kupata maadili katika mbingu ya kiakili unatoweka. Hakuwezi tena kuwa na *msingi* mzuri [yaani, ukweli wa jumla halali katika akili isiyoyu na uchunguzi au uzoefu], kwani hakuna fahamu isiyoyu na mwisho na kamili ya kuifikiria. Hakuna mahali popote palipoandikwa kwamba ‘mazuri’ yapo, kwamba mtu lazima awe mwaminifu au asiseme uongo, kwani sasa tuko kwenye hatua ambapo kuna wanaume tu. Dostoevsky aliwahi kuandika: ‘Ikiwa Mungu hayupo, kila kitu kingeruhusiwa’ . . . Kila kitu hakika kinaruhusiwa ikiwa Mungu hayupo, na kwa sababu hiyo mtu amesikitika, kwani hawezi kupata chochote cha kutegemea ndani au nje ya nafsi yake. Anagundua mara moja, kwamba hana udhuru. Kwa maana . . . mtu hataweza kuelezea hatua ya mtu kwa kurejelea asili maalum ya kibinadamu. . . . Wala, kwa upande mwingine, ikiwa Mungu hayupo, je! Tunapewa maadili au amri zozote ambazo zinaweza kuhalalisha tabia zetu. Kwa hivyo hatuna nyuma yetu, wala mbele yetu katika uwanja mzuri wa maadili, njia yoyote ya kuhesabiwa haki au udhuru.” (Sartre 1946: n.p.) Mwanafalsafa asiyeamini Mkristo na mwana maadili Richard Taylor vile vile anakubali, “Kizazi cha sasa, kwa kiwango kikubwa au kidogo kinakataa wazo la kuwepo kwa mtoaji sheria wa kiungu, hata hivyo kimejaribu kutunza wazo la maadili mabaya na mema, bila ya wao kutambua kwamba, kwa kumuweka Mungu pembeni, pia wamefuta hali za umaana wa haki ya maadili mazuri na mabaya pia. . . . Wazo la uwajibikaji wa kiadili [si] la kimantiki nje ya kuwepo kwa Mungu.” (Taylor 1985: 2-3, 84)

Matokeo ya hili ni mara mbili: (1) Kwa kumtupilia mbali Mungu na Neno lake, yaani, msingi pekee wa kutosha wa wajibu wa mema na mabaya na wajibu wa kimaadili, tumejiletea dhambi na uovu, na kwa haki Mungu anatuwajibisha kwa hilo. (2) “Tatizo la uovu” ni tatizo kubwa sana kwa wenye imani kwamba Mungu hayupo na wengine wasioamini katika Mungu wa Biblia kuliko ilivyo kwa Wakristo. Wasioamini hawana msingi wa busara, ya kutosha, na madhubuti [yaani, iliyoko ndani thabiti; ambayo haijikanganyi] kudai kwamba sheria au hatua *yoyote* ya kibinadamu kikweli, kimakusudi, au kiulimwengu haina haki ni kosa, au ni ovu-hata kama wanaipinga sana na hata kama ina madhara, ya kinyonyaji, au yenye ubinafsi, au tendo au sheria hiyo ni mbaya kwa kiwango gani. Greg Bahnsen anaiweka namna hii: “Kwa upande mwingine, yeye [asiyeamini] anaamini na kuongea kana kwamba matendo fulani (mfano, unyanyasaji wa mtoto) ni mbaya wenyewe, lakini kwa upande mwingine anaamini na anasema kana kwamba shughuli hiyo ni makosa tu ikiwa mtu (au tamaduni) anachagua maadili ambayo haendani nayo (mfano, starehe, kujifurahisha kwa kiwango kikubwa mno, uhuru). Wakati asiyeamini anapodai kwamba watu huamua maadili yanayofaa kwao, asiyeamini anashikilia kabisa kwamba wale wanaotenda uovu hawafanyi chochote kibaya, kutokana na maadili ambayo wamejichagua wenyewe. Kwa njia hii, asiyeamini ambaye hukasirika juu ya uovu anaweka kigezo hasa ambacho kwa kifalsafa anakubali na kuruhusu tabia kama hiyo, ingawa wakati huo huo asiyeamini huyo anataka kusisitiza kwamba

³³ Kwa upande mwingine, mwandishi mashuhuri na profesa asiyeamini kuwa kuna Mungu Richard Dawkins anasema waziwazi kwamba “maumbile hayana ukatili, bali hayana huruma. Hii ni moja ya masomo magumu zaidi kwa wanadamu kujifunza. Hatuwezi kukubali kwamba mambo hayawezi kuwa mazuri au mabaya, hayana ukatili wala fadhili, lakini ni ya kutokuwa na huruma—wasiojali mateso yote, wasio na kusudi kabisa.” Anaongeza, “Ulimwengu tunaona una mali tunayotarajia kama ipo ikiwa chini, hakuna muundo, hakuna kusudi, hakuna ubaya na hakuna wema, hakuna chochote isipokuwa upofu, kutokuwa na huruma.” (Dawkins 1995: 96, 133)

tabia hiyo hairuhusiwi – ni ‘mbaya.’

Tunachopata, basi, ni kwamba asiyeamini lazima atategemea kwa siri mtazamo wa ulimwengu wa Kikristo ili aelewe hoja yake kutoka kwa uwepo wa uovu ambao unasisitizwa dhidi ya mtazamo wa ulimwengu wa Kikristo! Imani katika kutokuwepo kwa Mungu inahitaji imani katika kuwepo kwa Mungu kufanya kesi yake. Tatizo la uovu kwa hivyo ni tatizo la kimantiki kwa asiyeamini, badala ya muumini. Kama Mkristo, ninaweza kufanya maamuzi mazuri kabisa kutokana na mageuzi ya fikra kwangu kimaadili na kulaani unyanyasaji wa watoto. Asiye Mkristo hawezi. Hii haimaanishi kwamba ninaweza kuelezea ni kwanini Mungu hufanya chochote anachofanya katika kupanga shida na uovu katika ulimwengu huu. Inamaanisha tu kuwa ufisadi wa kimaadili unakubaliana na mtazamo wa kiulimwengu wa Mkristo, maoni yake ya kimsingi juu ya uhalisia, maarifa, na maadili. Mtazamo wa kiulimwengu wa asiye Kikristo (wa aina yoyote) mwishowe hauwezi kuelezea ufisadi huo wa kimaadili. Hauwezi kuelezea hali ya kusudi na isiyobadilika ya maoni ya maadili kama mema au mabaya. Kwa hivyo tatizo la uovu haswa ni tatizo la kifalsafa kwa kutokuamini.” (Bahnsen 1991: Part 2, “Does the Unbeliever Take”)³⁴

Cha kushangaza, kwa hivyo, uwepo wa uovu kwa kweli ni mabishano kwa ajili ya uwepo wa Mungu. Katika mjadala na mtu asiyeamini kuwa kuna Mungu, William Lane Craig aliiweka hii kama mfumo wa kimantiki: “1. Ikiwa Mungu hayupo, viwango vya maadili visivyo na upendeleo havipo. 2. Viwango vya maadili visivyo na upendeleo vipo. 3. Kwa hivyo, Mungu yupo.” (Craig and Sinnott-Armstrong 2004: 19) Mwana falsafa wa Kikristo Alvin Plantinga anahitimisha, “Njia ya kiasili ya kuitazama dunia . . . haina mahali pa kweli pa kuwajibika kimaadili ya aina yoyote; Kwa hivyo, haina nafasi kwa jamii kama uovu wa kutisha. . . . Kwa kutegemea, kama unafikiri uovu wa kutisha hasa upo (kwamba ufahamu wetu kwamba upo, si tu mawazo ya kufikirika ya aina fulani), na pia kama unafikiri machagu makuu ni imani katika Mungu na uasili, basi una mabishano yenye nguvu ya imani katika Mungu kutoka katika uovu [yaani, kwamba Mungu yupo].” (Plantinga 1993: 73)

C. S. Lewis alitambua kwamba swala hili huenda mbali zaidi ya imani ya kwamba Mungu yupo kushindwa kutoa maelezo ya uwepo wa mema na mabaya, na majukumu ya kimaadili lakini kupinga katika moyo wenyewe hasa wa imani ya kuwa Mungu yupo. Katika *Mere Christianity* Lewis (yeye mwenyewe alikuwa haamini katika uwepo wa Mungu) aliandika, “Hoja yangu dhidi ya Mungu ilikuwa kwamba ulimwengu ulionekana kuwa mkatili na usiona haki. Lakini nimepataje hili wazo la *haki na kutokuwa na haki?* Mtu hawezi kusema mstari umepinda ni mpaka awe na uelewa fulani wa mstari ulionyooka. . . . Kwa kweli ningeweza kuachana na wazo langu la haki kwa kusema haikuwa kitu ila wazo langu la kibinafsi. Lakini ikiwa ningefanya hivyo, basi hoja yangu dhidi ya Mungu ilianguka pia—kwa sababu hoja ilitegemea katika kusema kwamba dunia kweli ilikuwa haina haki, si tu kwamba haikutokea kupendeza matamano yangu ya kibinafsi.” (Lewis 1996: 45-46) Hivyo, imani ya kukana uwepo wa Mungu inajipinga.

Ikiwa hakuna uwepo wa nguvu iliyo kuu juu yetu, yaani, ikiwa ulimwengu wa mwili ndio tu kilichopo na sisi tu matokeo ya majibizo ya kimaumbile na kikemikali (kawaida huitwa uasilia, utajiri wa vitu vya kimwili, au utaalumu wa mwili)³⁵—ambavyo imani ya kutokuwepo kwa Mungu inavitaka—basi mtazamo huu wa kuishi “huvunjika penye tatizo la maarifa. Ikiwa mawazo ni bidhaa isiyofaa na isiyo na maana ya mwendo wa ubongo, tuna sababu gani ya kuyaamini?” (Lewis 1970a: 21) Alifafanua hayo mahali pengine: “Ikiwa uasilia

³⁴ C. S. Lewis alisema kwamba hata falsafa ya pande mbili, yaani, nguvu mbili sawa, ambazo hazijaumbwa, moja nzuri na nyingine mbaya, haitoi msingi wa kutosha wa uhalisia wa kile sahihi na kosa, jema na ova na wajibu wa maadili. “Ugumu wa maadili ni kwamba Falsafa ya pande mbili inaupa uovu tabia nzuri, halisi, yenye msimamo, kama ile ya wema. . . . Je! Ni kwa maana gani kile chema kimoja kinaweza kusemwa kuwa sahihi na kingine kisicho sahihi? Ikiwa uovu una uhalisia ulio sawa na wema, uhuru sawa na ukamilifu, utii wetu kwa wema unakuwa uaminifu uliochaguliwa kiholela wa mfuasi asiyepima. Nadharia ya sauti ya thamani inahitaji kitu tofauti. Inadai kwamba wema unapaswa kuwa wa asili na uovu upotovu tu . . . wema huo uweze kuishi peke yake wakati uovu unahitaji wema ambao utakuwa ukinyonya ili kuendelea kuwepo kwake kwa kunyonya. . . . Tofauti kati ya Mkristo na Mwanafalsafa wa pande mbili ni kwamba Mkristo anafikiria hatua moja zaidi na kuona kwamba ikiwa Mikaeli yuko sahihi na Shetani yuko vibaya hii inamaanisha kuwa wanasimama katika mahusiano mawili tofauti na mtu au kitu kilicho nyuma zaidi, kwa msingi wa uhalisia wenyewe.” (Lewis 1970a: 22-24) W. Gary Crampton anaongezea, “Kwa kweli, mfumo wa falsafa uitwao uwili ni upuuzi. Ikiwa kulikuwa na miungu wawili wa milele na sawa, hatungeweza kusema kuwa mmoja alikuwa mwema na mmoja mwovu. Hiyo ni, bila kiwango cha juu cha kuamua ni nini kizuri na kibaya, mema na mabaya hayawezi kutabiriwa kwa chochote. Lakini ikiwa kuna kiwango bora zaidi (hicho ni kitu juu ya hao miungu wawili), basi hakuna falsafa ya pande mbili ya msingi.” (Crampton 1999: 2n.6) Ukristo wa Mungu mmoja tu ndio hutoa msingi wa kutosha wa mema na mabaya.

³⁵ J. P. Moreland anafafanua uasilia kama ifuatavyo: “Vipengele vitatu vikuu kwa uasilia ni 1) sayansi—imani kwamba maarifa ya kisayansi ama ni aina pekee ya maarifa au aina kubwa zaidi ya ujuzi; 2) imani kwamba nadharia ya atomiki ya tungamo na nadharia ya mageuko huelezea matukio yote; na 3) imani kwamba vitu visivyo vya mwili haivo na kwamba ulimwengu hauko hapa kwa kusudi lolote.” (Moreland 2004: n.p.)

ungekuwa wa kweli basi mawazo yote ya namna yoyote yangukuwa matokeo ya sababu zisizo za msingi. Kwa hivyo, mawazo yote hayatakuwa na maana. Ikiwa ni kweli, basi hatuwezi kujua ukweli wowote. Inakata koo lake mwenyewe.” (Lewis 1970b: 137; angalia pia Lewis 1960: 12-24) Maoni kama hayo yametolewa na wengine, pamoja na Wakristo mashuhuri na wanasayansi wasio Wakristo na wanafalsafa (angalia Lucas 1970: 114-16 [angalia 116n.1 kwa wengine ambao wameelezea kwa ufasaha dondoo kama hizo]; Moreland 1987: 77-103; Nagel 2012: 71-95; Polanyi 1964: 389-90; Reppert 2003: *passim*; Willard n.d.: n.p.).

II. Ubatilifu wa hoja ya asiyeamini kuwepo kwa Mungu kutokana na kuwepo kwa maovu

Mkristo anaweza kuwa na ujasiri kwamba uwepo wa uovu sio ushahidi dhidi ya uwepo wa Mungu au *wema wake*, kwa sababu Mungu ana sababu ya kutosha ya kimaadili ya kuamuru na kuruhusu kila tendo la uovu hata ingawa anaweza awe hajatufunulia sababu hiyo. Greg Bahnsen anasema, “Ikiwa Mkristo anafikiria kwamba Mungu ni mwema kikamilifu kabisa – kama Maandiko yanavyotutaka – basi amejitoka kutathmini kila kitu ndani ya uzoefu wake kwa kuzingatia msimamo huo. Kwa mujibu wa hayo, wakati Mkristo anapooona matukio mabaya au vitu ulimwenguni, anaweza na anapaswa kudumisha msimamo wake wa fikra juu ya wema wa Mungu kwa *kujua* kwamba Mungu ana *sababu nzuri ya kimaadili* ya uovu uliopo. Kwa hakika ni lazima Mungu awe na nguvu zote kwa yeye kuwa Mungu; Haipaswi kudhaniwa kuwa amezidiwa au kupingwa na uovu katika ulimwengu. Na kwa hakika Mungu ni mwema, Mkristo atakiri – kwa hivyo uovu wowote tunaupata lazima uendane na wema wa Mungu. Hii ni kusema tu kwamba Mungu amepanga matukio mabaya kwa sababu ambazo ni za kupongeza kimaadili na nzuri.” (Bahnsen 1991: Part 2, “Resolving the Alleged Paradox”) Au, kama Doug Erlandson anavyoiweka, “Kiumbe sio mwenye hatia ya kulaumika kimaadili kwa kuruhusu uovu unaoweza kuzuilika ikiwa ana 'sababu ya kutosha kimaadili' ya kufanya hivyo” (Erlandson 1991: “The Anti-theist Cannot Generate”). Hivyo, jibu kwa David Hume na hitimisho kwa mantiki ni: (1) Mungu ambaye ni mwema kabisa atazuia uovu wote awezavyo *ispokuwa ana sababu za kutosha kimaadili* kwa kuruhusu kuwepo kwake; (2) Uovu upo; (3) Kwa hivyo, Mungu anazo sababu za kutosha za kuruhusu uwepo wa uovu. Ibrahimu alikuwa na mtazamo huu aliposema, “*Mhukumu ulimwengu wote asitende haki?*” (Mwz 18:25, KJV) Paulo alikuwa na mtazamo kama huo aliposema “*Hasha! Mungu aonekane kuwa amini na kila mtu mwongo*” (Warumi 3:4).

Kwa kuzingatia haya na kwa kuzingatia utetezi fulani ambao Wakristo mbali mbali wamependekeza, tayari tumeona (angalia n.31 hapo juu) kwamba hata wanaokana uwepo wa Mungu wanakubali kwamba “uwepo wa uovu unakubaliana kimantiki na ukweli wa uwepo wa Mungu” (Rowe 1996: 10n.1; angalia pia Draper 1996: 26n.1; Gale 1996: 206; Mackie 1982: 150, 154). Kukubali huku ni hatari pia kwa kile kinachoitwa tatizo la uovu kiushahidi au kwa kufuata mantiki. Waangalizi wa John Feinberg, “Wanaoamini kuwepo kwa Mungu na wasioamini wanakubali sawa sawa kwamba kuwepo kwa uovu *kunaendana* na kuwepo kwa Mungu. Kwa kuwa wanaoamini kuwepo kwa Mungu wametoa sababu ambazo Mungu anaweza kuwa nazo za kuweka na uovu duniani, sababu ambazo huondoa kule *kutoendana* kati ya kuwepo kwa Mungu na uwepo wa uovu, inawezekanaje kwamba uovu unaweza kuwa ushahidi wa kushawishi kwamba kuwepo kwa Mungu ni jambo lisilo hakika? . . . Kwa kuongezea, asiyeamini kuwepo kwa Mungu anapokubali kwamba utetezi wa anayeamini kwamba Mungu yupo unaweza kuunganisha bila kupingana uwepo wa Mungu na uwepo wa uovu; kwa mfano, inaonyesha kwamba Mungu na uovu vinaweza kuendana pamoja, inaonekana kwamba kesi kubwa inaweza kufanywa kwa maoni kwamba Mungu mwenye nguvu zote; anayependa wote ambaye ana sababu ya kutosha ya kimaadili ya uovu yupo, kuliko kwa maoni kwamba hakuna Mungu. Baada ya kukiri kwamba uovu *unaweza* kuendana na Mungu, ni vipi mtu asiyeamini kuwepo kwa Mungu anaweza kuonyesha kwamba uovu *hauendani* na Mungu na kwa hivyo ni ushahidi unaofanya uwepo Wake usiwezekane?” (Feinberg 1994: 164, 290)

Kwa kawaida wasioamini kuwa Mungu yupo huonyesha uovu mwingi ulimwenguni, nguvu ya uovu mwingi (kwa mfano, mateso; magonjwa yenye maumivu makali sana), ambao uko dhahiri bila sababu (kutokuwa na maana) kwa uovu mwingi (kwa mfano, mtoto wa paa anayekufa kwenye moto wa msitu; ubakaji na mauaji ya mtoto), na/au maovu ya asili (mafuriko, matetemeko ya ardhi; magonjwa) katika kutoa hoja zao za kuingiza au za kiushahidi za kutokuwepo uwezekano wa uwepo wa Mungu. Tatizo, hata hivyo, ni kwamba hoja za wasioamini kuwepo kwa Mungu zinatokana na dhana iliyofichika kwamba Mungu hana sababu ya kutosha kimaadili ya kuruhusu aina hizi za uovu, lakini hayo ni madai tu ambayo hayawezi kuthibitishwa. Kwa kuongezea, kuna “dhana nyingine ambayo haijahakikishwa inayojitokeza *ndani* ya kauli ya kwanza iliyofichwa. Dhana hiyo ni—‘kama siwezi kuona sababu zozote ambazo Mungu anaweza kuwa nazo za kuruhusu uovu huo . . . basi labda hanazo.’ Lakini kauli hiyo ni wazi ni uwongo. . . . Mungu ambaye ana nguvu kubwa, zisizo na kikomo, kuliko sisi pia atakuwa na ujuzi usio na kikomo kuliko sisi. Kwa hivyo jibu kwa yule mwenye kushuku ni ‘Ikiwa Mungu ana ujuzi usio na mipaka—*kwa nini* hangukuwa na sababu za kutosha za kimaadili za kuruhusu uovu ambao *hauwezi kufikiria?*’ Kusisitiza kwamba tunajua mengi juu ya maisha na historia kama Mungu

mwenye nguvu zote ni uwongo wa kimantiki.” (Keller 2013: 97-98) Kwa kuwa wasioamini Mungu hawawezi kuthibitisha kwamba Mungu *hana* sababu za kutosha za kimaadili za kuruhusu maovu mbalimbali, hoja zao za lazima za “yamkini” za kufuata mantiki au dhahiri lazima zishindwe. Sababu nyingi nyinginezo zinaonyesha kuwa hoja hizi za kufuata mantiki au dhahiri haziwezi kutoka chini:

- Katika kutoa hoja yoyote ya kushawishi au hukumu juu ya uwezekano wa kitu (yaani, uwepo wa Mungu), “lazima mtu aitegemee [hoja au uamuzi] kwa ushahidi kamili unaohusiana na nadharia hiyo” (Feinberg 1994: 290). Hakika, “haiwezekani kupima uwezekano wa nadharia iliyotolewa bila kuhusisha habari ya asili” (Ibid.: 164). Hili ni muhimu kwa kuwa “kile ambacho huenda kisiwezekane kwenye fungu moja au seti ya ushahidi chaweza kuwezekana kwenye jingine” (Ibid.: 213). Kwa maneno mengine, “yeyote anayetumia hoja ya ushawishi . . . dhidi ya kuwepo kwa Mungu, lazima atoe sababu nzuri *mbali na uwepo wa uovu* kwamba Mungu hayupo. . . . Bila hivyo, dai la kuwepo kwa uovu peke yake halitekelezi chochote zaidi ya kuimarisha hitimisho ambalo lilishapita.” (Ibid.: 182, mkazo umeongezewa) Ukweli huu kimsingi unafanya hoja ya asiyeamini Mungu kutoka katika uovu isiwe halali, kwa sababu asiyeamini Mungu hahusishi habari nyinginezo za asili au ushahidi unaohusika kuhusiana na kuwepo kwa Mungu. Badala yake, hoja yao “inavutia kwenye ushahidi wa aina moja tu [uwepo wa uovu wenyewe] katika kufanya tathmini yake” (Ibid.: 290).

Zile habari za asili au ushahidi ambao unahitajika ili kutoa hoja halali au hukumu ya uwezekano kuhusiana na kuwepo kwa Mungu, zitahusisha lakini bila kukomea kwenye: ule upekee wa Biblia; kutokuwezekana kwa ulimwengu kufanyika wenyewe; kutokuwezekana kwa uhai kupatikana kutoka katika maada isiyo hai; kutokuwezekana kwa nia na ufahamu kupatikana kutoka katika viumbe wasio na uwezo wa hisia; majeshi ya viumbe wasio na uwezo wa kuhisi kushindwa kuwajibika kwenye dhahania za kiulimwengu kama mantiki, kweli, viwango, sahihi na kosa; ushahidi wa mpangilio ulimwenguni mwote; unabii uliotimia; kufufuka kwa Yesu Kristo; ushahidi wa miujiza; na uwepo uliothibitika wa kukabiliwa na nguvu za kiungu. Feinberg anahitimisha, “Inaweza ikawa kwamba kitu fulani katika zile habari za asili kinafanya hilo kuwa la kuwezekana kwamba kuamini kuwa Mungu yupo ni sahihi kwa kiwango kikubwa sana kiasi kwamba kuwepo kwa uovu hakuwezi kubatilisha kweli hiyo” (Ibid.: 164). Walakini, kushindwa kwa asiyeamini Mungu katika kuona kweli katika moja ya ushahidi huu na habari hizi za asili inafanya iwe vigumu hata kuanza mjadala kuhusiana na uwezekano wa kuwepo kwa Mungu. Ukweli wa uovu, kusimama peke yake, hauna ushahidi wenye nguvu kabisa katika kujaribu kutathmini uwezekano wa kuwepo kwa Mungu.

Umuhimu wa kutambua ushahidi wa kiasili kuhusiana na kuwepo kwa Mungu katika kujibu tatizo la uovu unahusika kwa sababu nyingine muhimu. John Feinberg anadokeza kwamba “wakati mtu asiyeamini kuwa Mungu yuko anapodai kwamba uovu ni ushahidi dhidi ya uwezekano wa kwamba Mungu yupo, mtu anayeamini kuwa Mungu yupo anapaswa kuuliza, ‘Ushahidi dhidi ya Mungu gani?’ Ni mpaka yule asiyeamini kuwepo kwa Mungu abainishe ni Mungu yupi anayemtetea, itakuwa vigumu sana, kama si kwamba haiwezekani, kutathmini mafanikio ya ama shambulio au utetezi.” (Feinberg 1994: 285) Katika kujibu mashambulizi ya yule asiyeamini kuwa kuna Mungu, kwa hivyo ni halali kuangalia kwenye Biblia na taarifa iliyomo kwenye Biblia kumhusu Mungu na uovu. Hii ni kweli haswa kwani ubishi wa mtu asiyeamini kuwa kuna Mungu una chanzo chake, angalau kwa sehemu, katika ufunuo wa kibiblia (yaani, dhana ya mwenye nguvu zote, mjuzi wa mambo yote, na Mungu mwema). K. Scott Oliphint anasema, “Kwa kuwa mpinzani anaonyesha tatizo kama kitu halisi kwa Ukristo, hakuna uwongo au ukiukaji wa kimantiki ikiwa mtu atajibu pingamizi kutoka kwa chanzo kile kile ambacho kwake shida yenyewe inayodaiwa, pamoja na sifa za Mungu, hupatikana” (Oliphint 2013: 174-75).³⁶ Imani yake mpinzani kuhusiana na kile anachokifikiria vile Mungu alivyo na kile yeye anachofikiri Mungu angefanya au anapaswa kufanya kuhusiana na uovu hayana maana kabisa (Feinberg 1994: 18; Oliphint 2013: 175).

- Hoja ya yule asiyeamini kuwa Mungu yupo pia ni batili kwa sababu inayohusiana: sio chochote ila ni madai ya kile Mungu angefanya au anapaswa kufanya, au, kuiweka namna nyingine, inadai kwamba, ikiwa Mungu yupo, ukweli ungekuwa au unapaswa kuwa tofauti sana na vile ulivyo. Hakuna hata moja kati ya hayo ambayo inategemea data yoyote ya kiutafiti au kuchunguza. Ingawa tunaweza kuona aina mbalimbali,

³⁶ Ni kwa sababu hiyo Oliphint anapendekeza pendekezo hilo, “Adamu kwa uwajibikaji na kwa hiari alichagua kutomtii Mungu, kula tunda lililokatazwa, baada ya wakati huo yeye na viumbe vyote vilianguka,” kutatua kutokubaliana kati ya kuwepo kwa mwenye nguvu zote, mwenye kujua yote, Mungu mwema na uwepo wa uovu, badala ya pendekezo la kawaida zaidi, “Mungu ana sababu ya kutosha ya kimaadili ya kuruhusu uovu” (Oliphint 2013: 172). Ukiri wa Imani wa Westminster unazungumza juu ya uwezo wa Adamu kuchagua kwa hiari kama ifuatavyo: “Mwanadamu, katika hali yake ya kutokuwa na hatia, alikuwa na uhuru, na nguvu ya kutaka na kufanya yale ambayo yalikuwa mazuri na yenye kumpendeza Mungu; lakini bado, kwa kugeuzwa, ili aanguke kutoka kwake.” (Westminster 1647: 9.2)

viwango, na ukali wa uovu duniani, “uzoefu wetu wa kawaida haujumuishi habari kuhusu maingiliano yote ya uovu tunayoyazungumzia kwa maovu mengine au mema. . . . Kwa ujuzi tulionao, tunaweza kuona maovu mengi, lakini hatuwezi kuchunguza tathmini yao, wala hatuwezi kuona uhusiano wa Mungu na hayo, chochote kiwacho. Kwa hivyo, ikiwa tunaendelea tu na taarifa za ujuzi tulionao peke yake, inaonekana kwamba kile zaidi tutaweza kuhitimisha kwa aina hii ya hoja ya kushawishi ni kwamba kuna uwezekano wa kuwa na matukio zaidi ya uovu. Lakini ni wazi, ushawishi wa kiujumla hauthibitishi chochote juu ya Mungu na / au uhusiano Wake na uovu katika ulimwengu wetu. . . . Takwimu pekee za ujuzi walionao zilizowavutia ni matukio ya uovu. Matukio hayo yenyewe ndani yake hayana ushahidi wa ujuzi wa kwa namna gani yanaweza kufanyiwa tathmini (kupita kiasi, ya bure, nk.) au kwa namna gani yanahusiana na Mungu.” (Feinberg 1994: 269, 288) Msimamo wa asiyeamini kuwa Mungu yupo unaishia kwenye dhana kwamba “mtu anajua kile ambacho Mungu anapaswa kufikiri na kufanya au angefikiri na kufanya, kwa sababu tu mtu anafikiri anajua kile ambacho angefikiri na kufanya kama yeye angekuwa ndiye Mungu” (Feinberg 1994: 178). Kama Bruce Reichenbach anaiweka hivi, “Hoja ya mwana theolojia inaonekana kuelekea katika mistari isiyokubalika kwamba kwa kuwa *sisi* tungeweza kuyazuia mateso, *Mungu* pia angeweza kuyazuia mateso” (Reichenbach 1982: 37-38). Kiburi cha madai kama hayo kinashangaza, hasa kwa kuwa “hawawezi kutoa ushahidi unaohitajika kuonyesha kwamba Mungu angeweza kuzuia yale mateso bila kupoteza mema mengi.” (Ibid.: 37). Kwa kifupi, hoja yote ya kutokuwepo kwa Mungu ni sawa na dhana ya kile mtu asiyeamini kuwa Mungu yupo anadhani angefanya au anapaswa kufanya na mawazo yakudhania kadhaa ya usaidizi ambayo wasioamini kuwa Mungu yupo hudhani kuwa ni kweli (mfano, kuna maovu kupita kiasi; kuna uovu wa bure usio na maana; Mungu anapaswa kuondoa uovu; Mungu angeweza kuondoa uovu bila ya kupoteza mema mengi au kusababisha madhara makubwa). Dhana ya mtu asiyeamini kuwa Mungu yupo na dhana saidizi zote ni za asili na zisizo za maana na hakuna hata moja ambayo inategemea ukweli wowote uliothibitishwa au ukweli unaojulikana kabisa!

- Ukweli ni, Mungu ana maarifa makubwa *yasiyo na ukomo* kuliko tuliyonayo sisi, ana upeo mkubwa wa kuona *usio na kikomo* fremu ya kurejelea kubwa zaidi, na ana hekima *isiyo na kikomo* kuliko sisi tulivyo. Stephen Wykstra anafananisha uelewa wetu kuhusu sababu za Mungu kuruhusu maovu na mateso kama vile mtoto mchanga wa umri wa mwezi mmoja anapojaribu kuelewa makusudi ya wazazi wake wanaporuhusu yeye apate maumivu, wala havifanani kabisa. Pengo lililopo kati ya uwezo wetu na uelewa wetu ukilinganishwa na ule wa Mungu kwa kweli ni kubwa sana lisilo na kikomo kuliko lile lililopo kati ya mtoto mchanga wa mwezi mmoja na mzazi wake. Wykstra’s anadokeza kwamba, “tofauti iliyopo kati ya mipaka ya tambuzi zetu na maono yanayohitajika kuumba ulimwengu inatupa sisi sababu ya kufikiri kwamba ikiwa ulimwengu wetu umeumbwa na Mungu inatarajiwa kwamba . . . ikiwa kuna makusudi mema ya Mungu [ambayo yameunganika na maovu na mateso], mara nyingi yatakuwa yamevuka nje ya utambuzi wetu” (Wykstra 1996: 139-40; angalia pia Plantinga 1996: 75-76 [“Uovu ni *fumbo* ikiwa hatuwezi kufikiria sababu yoyote ambayo Mungu (kama yupo mtu wa namna hiyo) anaweza kuwa nayo kwa kuuruhusu. . . . Ikiwa imani kuwa Mungu yupo ni kweli tungetarajia kwamba kuna uovu usiotambulika. Kwa kweli, fikra kidogo huonyesha hakuna sababu ya kufikiria tunaweza hata kwa kupapasa kupata mipango ya Mungu hapa, hata kama alipendekeza kuifunua kwetu. Lakini basi ule ukweli kwamba kuna uovu usiotambulikana hasababishi iwe haiwezekana kwamba Mungu yupo.”]). Kutokana na Biblia, hii ni la kweli kama ambavyo “*mambo ya siri ni ya Bwana*” (**Kumb 29:29**), sasa “*twaenenda kwa imani, si kwa kuona*” (**2 Kor 5:7**), na “*wakati wa sasa tunaona kwa kioo kwa jinsi ya fumbo; wakati ule tutona uso kwa uso; wakati wa sasa nafahamu kwa sehemu; wakati ule nitajua sana kama na mimi nami ninavyojuliwa sana*” (**1 Kor 13:12**).

William Alston anafafanua hili; baada ya kujadili sababu nyingi ambazo huweza kupelekea kwa nini Mungu anaweza kuruhusu uovu na mateso, anasema, “Hata kama tungekuwa tumepewa haki ya kutupilia mbali sababu zote zinazodaiwa za kuruhusu uovu ambazo zimependekezwa, bado tutatakiwa kuchukulia maanani endapo kuna uwezekano zaidi ambao hatukuuota katika theodiki zetu. Ni kwa nini tudhanie kwamba zile theodiki ambazo zimebuniwa hadi sasa, hata ziwe za akili kubwa sana na kuwaelewa waandishi wake, zimemaliza uwanja? . . . Kwa kuwa kikanuni haiwezekani kwa sisi kuhesabiwa haki katika kuchukulia kwamba Mungu hana sababu za kutosha za kuruhusu U[uovu] ambazo hazijulikani kwetu, na pengine zisizoweza kujulikana na sisi, hakuna anayeweza kuhesabiwa haki katika kushikilia kwamba Mungu hawezi kuwa na sababu kwa kuruhusu Bambi [mtoto wa paa wa William Rowe anayedaiwa kufa katika moto] na kesi za [kubakwa, kupigwa, na kuuawa kwa binti wa miaka mitano] Sue, au kesi nyinginezo mahususi za mateso. . . . Hata kama . . . mpinzani wangu angeamua kabisa maoni yote maalum ambayo nimetoa, bado angekabiliwa na jukumu lisiloweza kushindwa la kujionyesha kuwa mwenye haki kwa kudhani kuwa hakuna uwezekano zaidi wa sababu za kimungu za kutosha. Hatua hiyo yenyewe ingeamua.” (Alston 1996: 119) Timothy Keller anatoa wazo, “Ikiwa Mungu mwenye nguvu zote na mwenye hekima

yote anaelekeza historia yote pamoja na mwingiliano wa matukio yasiyo na ukomo wa idadi kuelekea miisho mizuri, itakuwa ni upuuzi kufikiria tungeweza kuona tukio lolote mahususi na kuelewa sehemu ya milioni ya kile ambacho tukio hilo litaleta” (Keller 2013: 101). Kwa kifupi, “anayemwamini Mungu hahitaji nadharia yoyote kuhusiana na kwa nini Mungu angeruhusu maovu ili awe na mantiki. Wanaweza kusema kwamba Mungu anayo sababu lakini iko juu yetu. Hiyo ingekubaliana na Imani ya Kikristo kwamba maarifa ya Mungu yako juu sana ya yetu. Kufikiri hivyo sio kukosa mantiki, kwa sababu mara nyingi tunaendelea kuamini kitu kimantiki bila ya kujua namna ya kukielezea. Kwa mfano, mtu anaweza kuziamini kanuni za kemia kimantiki, hata kama jaribio fulani lilikwenda kombo na hawezi kuelezea kwa nini.” (Feinberg 1994: 220)

Hata Even David Hume, mwanzilishi wa “tatizo la uovu” la sasa, alikubali kwamba ni hakika hatungeweza kujua nini sababu za Mungu kuruhusu uovu na mateso: “akili yenye mipaka ya namna hiyo ni lazima iutambue upofu wake na ujinga, na lazima iruhusu, kwamba upo uwezekana wa utatuzi mwingi wa mambo hayo [uovu na mateso], ambao milele hautotambulikana katika ufahamu wake” (Hume 1779: part 11, 200). Kitabu cha Ayubu pekee kinapaswa kutuambia kwamba “ni bure na haifai kudhani kwamba akili yoyote ya mwanadamu inaweza kuelewa sababu zote ambazo Mungu anaweza kuwa nazo kwa tukio lolote la maumivu na huzuni, achilia mbali kwa maovu yote” (Keller 2013: 95). Kwa kuwa hivyo ndivyo ilivyo, haiwezekani kwa asiyeamini Mungu kuwa na hoja halali ya kwamba kuwepo, wingi, na ukali, wa maovu yanayoonekana ya bure iwe ni sababu ya kuwa uwepo wa Mungu si wa hakika.

- Kuhusiana na majanga ya asili (mfano, matetemeko ya ardhi, mafuriko, kasoro za kigenetiki, magonjwa), hatimaye mpangilio wa kiasili ulikwenda kombo kwa sababu ya anguko la mwanadamu dhambini (**Mwz 3:17-19; Warumi 8:20-22**). John Frame anasema, “Majanga ya kiasili ni laana ambayo imekuwepo duniani kwa sababu ya maovu ya kimaadili. Yanatenda kazi kama adhabu kwa waovu na kama njia ya kuwaadibisha wale ambao ni wenye haki kwa neema ya Mungu. Pia yanatukumbusha kuhusu viwango vya dhambi kidunia na ukombozi [angalia **Kol 1:20**].” (Frame 2008: 142) Kwa maneno mengine, sio wanadamu wala mpangilio wa kiasili wana hali “nzuri sana” ikilinganishwa na kwa namna Mungu alivyo waumba (**Mwz 1:31**) bali wameharibiwa na kuvurugwa kwa sababu ya wanadamu kutokumtii Mungu. Kwa hiyo, ni udanganyifu kumlaumu Mungu kwa ajili ya maovu ya kiasili na majanga.

Zaidi ya hapo, Mungu aliumba dunia ambamo watu na viumbe wengine wanaweza kuishi vizuri na kwa utoshelevu. Dunia inaendeshwa kwa michakato ya kiasili mbalimbali ambayo inakwenda sawa na viumbe ambao Mungu amewaweka ndani yake. Wakati mwingine hii michakato ya kiasili huzalisha matokeo yenye madhara. Walakini, “ni ujinga kutupiliambali ile michakato ambayo inafanyakazi vema wakati mwingi kwa ajili tu ya zile nyakati chache inazofanya vibaya na kusababisha maovu, hasa kama hatuna hata namna ya kuwaza ni nini tungepata badala yake” (Feinberg 1994: 149). Richard Swinburne pia anadokeza, “Ni lazima kuwepo na matukio ya maovu ya kiasili (mfano maovu ambayo yamesababishwa na watu kwa makusudi) ikiwa watu wanapaswa kujua namna ya kusababisha maovu wao wenyewe au kuyazuia yasifanyike. Na kutalazimika kuwepo na maovu ya namna hiyo *mengi*, ikiwa watu wanapaswa kuwa na maarifa, kwani kama tulivyoona, ujuzi wa hakika wa kile ambacho kitatokea wakati ujao huja tu kwa utambuzi unaotokana na matukio mengi ya wakati uliopita. . . . Kwa mfano ikiwa watu wanatakiwa kuwa na uchaguzi wa kujenga miji katika ukanda wa matetemeko ya ardhi, na hivyo kuhatarisha kuharibiwa kwa miji yote na wakazi wake miaka mamia ijayo, au kukwepa kufanya hivyo. Ni kwa namna gani uchaguzi wa namna hiyo wanaweza kuwa nao ispokuwa wanajua ni wapi matetemeko yanaweza kutokea na madhara yake yatakuwa nini? Na wataweza kujua hali kwa namna gani, ispokuwa matetemeko yametokea kutokana na sababu za kiasili na zile ambazo hazitabiriki, kama lile tetemeko la Lisbon la mwaka 1755? . . . Majanga ambayo yamewakumba wanyama kiasili hutupa hazina kubwa ya habari kwa watu kupata maarifa ya kufanya machaguo juu yao, hazina ambayo mwanadamu ameitumia mara nyingi—kwa kuyaona maangamizi ya kondoo, mwanadamu amejifunza uwepo wa chui hatari; kwa kuwaona ng’ombe wakizama katika kinamasi, wamejifunza kutokuvuka kinamasi, na zaidi ya hayo.” (Swinburne 1979: 207, 208, 209)

Zaidi ya hapo, lile jambo hasa ambalo lina faida kuhusiana na matukio ya kiasili linaweza pia kuwa lenye kuleta madhara, mfano, maji ni muhimu kwa uhai lakini mtu anaweza kufa maji ndani ya maji; nguvu za uvutano ni muhimu lakini huweza kusababisha mauti au majeraha makubwa pale ambapo mtu anaanguka kutoka juu au kunapotokea kuporomoka kwa theluji kutoka mlimani. Hivi vipengele vya faida ni muhimu sana kwa uhai na maisha kwa jinsi tujuavyo kwamba kubadilisha matukio haya na michakato basi kutabadilisha maisha na uhai kwa kiasi kikubwa na dunia yenyewe. Bruce Reichenbach anadokeza, “Itakuwaje tukilazimisha kubadilisha sheria za asili kuhusiana na mfumo wa umeng’enyaji chakula mwilini ili kwamba aseniki na sumu nyinginezo zisiathiri vibaya mfumo mzima wa mwanadamu? Je, haitalazimu ama aseniki au mfumo wote wa mwili wa mwanadamu au vyote kubadilishwa ili kwamba viweze,

kiutendaji, viwe tofauti na kile ambacho sasa tunakiita aseniki au ogani za mwanadamu za umeng'enyaji chakula? Ili kubadilisha dunia hii iliyopo kikamilifu kwa kutaka kuondoa majanga ya asili, na hivyo kwa mara moja kusababisha dunia yenye kanuni tofauti za kiasili, kutakuwa na ulazima wa kuwa na badiliko katika vitu vilivyopo vyenyewe. Italizimu viwe tofauti katika vipengele vyake muhimu, kiasi kwamba vikiwa na utofauti katika sifa zake muhimu vitakuwa vitu tofauti kabisa. Moto hautochoma tena vinginevyo vitu vingi itabidi viwe kwa asili haviungui; radi itabidi iwe na volti ndogo vinginevyo kurudishwa nyuma kwa vitu; itabidi mti uwe unapenyeka ili mikono na miguu au miti isiumie. . . . Kuwepo kwa kanuni tofauti za asili kuhusiana na mwanadamu ili huzuia matukio ya mara kwa mara ya majanga ya asili kutalazimisha kubadilishwa kwa wanadamu wenyewe.” (Reichenbach 1982: 110-11)

- Kuhusiana na kutokuwa na sababu au ukosefu wa maana wa uovu mwingi (kwa mfano, mifano ya Rowe's Bambi na Sue), Reichenbach anasema, “Hoja ya mtaalam wa kitheolojia inadaid kwamba visa vya mateso ambavyo vinaonekana wazi kwamba havina maana ni kweli havina maana au huelekea kutokuwa na maana, kwa maana hatujui kuhusiana na jema lolote la juu ambalo hupitia. Lakini hii hujumuisha wito wa kutokujua; kwamba hatujui kuhusiana na kutokujua kwetu kwa lile jema la juu haisababishi lile jema la juu lisiwepo au kwamba kusiwe na uwezekano kuwepo. . . . Anasema kuwa hata ikiwa mateso ya mtoto wa paa hayana maana kweli, sio busara kushikilia hii kuwa kesi katika visa vyote vya mateso dhahiri yasiyo na maana. Lakini hii inauliza swali; kinachohitajika kuonyeshwa ni kwamba kuna kesi kama hizo.” (Reichenbach 1982: 38; angalia pia Trau 1986: 485-89) Feinberg anaongezea, “Mtu lazima kwanza aonyeshe kwamba kuna kesi za mateso yasiyo na sababu *kiukweli* kabla ya kuamini kwamba baadhi ya matukio mengi ya mateso *dhahiri* yasiyo na maana kwa kweli hayana maana. . . . Hiyo itakuwa changamoto kubwa kukutana nayo, hasa kwa sababu ya ujuzi wetu wenye mipaka. Wasioamini kuwepo kwa Mungu hawawezi kufanya lililo bora zaidi ya kutoa ushahidi kwamba ovu fulani kwa hakika halikuwa na maana kiuhalisia kabisa, lakini ‘kwa hakika halikuwa na maana’ haitoshi kujibu hoja ya Reichenbach kuhusu kuomba swali.” (Feinberg 1994: 180)³⁷

Timothy Keller anadokeza, “Katika uwanja wa nadharia ya fujo, wanasayansi wamejifunza kwamba, mifumo mikubwa ya maeneo makubwa—kama vile hali ya hewa—inaweza kuwa na wepesi wa kuhisi yale mabadiliko madogo sana. Mfano wenye kutambulika ni lile dai kwamba mapigo ya kipepeo arukapo kule China yangeweza kukuzwa kwa njia ya athari ya mawimbi kiasi cha kuweza kutambua njia ya kimbunga katika Pasifiki ya Kusini. Hata hivyo hakuna aliyeweza kukokotoa na kubashiri athari halisi za kuruka kwa kipepeo. . . . Ikiwa kama athari za kuruka kwa kipepeo . . . ni ngumu sana kukokotoa, ni kwa kiwango gani kwa uchache mwanadamu yeyote anaweza kuangalia kifo cha mtu kijana ambacho huonekana kuwa ‘kisicho na sababu’ na awe na wazo ni athari zipi za kihistori zitakuwa?” (Keller 2013: 100-01) Hata William Rowe asiyeamini kuwepo kwa Mungu anakiri, “Itahitajika kuwa na kitu kama uwezo wa kujua yote kwa upande wetu kabla ya kuweza kukiri kwamba tunajua hakuna jambo jema kuu katika mateso ya mtoto wa paa kwa kiwango ambacho yule mwenye nguvu zote, ajueye vyote hangeweza kuupata ule wema bila ya kuruhusu mateso yale au uovu fulani mbaya kama hayo mateso au zaidi” (Rowe 1996: 4).

- Kuhusiana na kiwango cha uovu, “Hukumu inayopima kwamba uovu kiasi gani ni kiwango kilichopitiliza kwa Mungu aliye mwema kuruhusu hutegemea mtazamo wa kibinafsi wa hukumu ya uthamanishaji, sio kutokana na uthibitisho wa kimatendo. Hivyo, haiwezekana kuthibitisha kwamba uovu uliopitiliza wa bure. Wale wenye mwelekeo wa kupinga kuwepo kwa Mungu watafikiri kwamba kuna uovu ulipitiliza, wakati ambapo wanaoamini kuwepo kwa Mungu kufikiri kwamba kiwango hicho kinakubalika. Hakuna kati ya haya, hata hivyo, huthibitisha kuna uovu uliopitiliza, wala kuweza. Kwa hiyo, maoni kwamba kuna maovu yaliyopitiliza au ya kawaida tu hayawezi kuhesabiwa kama ushahidi dhidi ya au wa kuwepo kwa Mungu. Ikiwa hivyo ndivyo, hayaweki tatizo lolote kwa kuamini kuwepo kwa Mungu.” (Feinberg 1994: 265)³⁸ Kwa kuwa kuna madai kwamba maovu fulani “hayana maana,” tukiwa tuna ufahamu

³⁷ Keith Yandell anasema, “Kwamba kuna maovu ambayo mwelekeo kimaadili, malengo, au kusudi, ikiwa yapo, hayaonekani haimanishi kuwa hayana mwelekeo, malengo, au kusudi kama hilo, kwa sababu ni uwongo kwamba ikiwa wana malengo kama hayo ukweli huo ungekuwa wazi kwetu. Haijalishi kwamba labda hawana uhakika kama huo, kwani sio kwamba ikiwa walikuwa na hoja, ukweli huo labda ungeonekana kwetu. Haifuati kuwa ni busara kuamini kuwa hawana hoja, kwa sababu ni uwongo kwamba ni busara kuamini kuwa hawana maana kwa sababu ni kesi ambayo haionekani kwetu kuwa wanayo.” (Yandell 1989: 19-20)

³⁸ Kuna hoja inayohusiana kuhusu wingi na nguvu ya maumivu na mateso. “Wakati katika mawazo tunaweza kujaribu kujumlisha maumivu yote ya wanyama na wanadamu ulimwenguni, mahali pote na wakati wote, idadi kama hiyo ya mateso haipo na haiwezi kuwepo. Maumivu hayawezi kukusanywa . . . kwa kuwa maumivu ya mchanganyiko hayawezi kupatikana katika ufahamu wa mtu yeyote. Hakuna kitu kama ‘jumla ya mateso’ kwa sababu rahisi kwamba hakuna mtu anayepata shida hiyo.” (Boyd 1999: 98-99) Mtu pekee anayepata maumivu ya jumla ya uchungu wa ulimwengu huu “ni

wenye mipaka (haswa ukilinganishwa na Mungu), madai kwamba kuna “maovu yaliyopitiliza” ni kwamba—ni madai, sio ushahidi, hiyo hairuhusu hitimisho lolote dhidi ya uwepo wa sababu ya haki ambayo Mungu anaweza kuwa nayo. Kwa hiyo, si ushahidi dhidi ya uwezekano wa kwamba Mungu yupo. Kutoka katika mtazamo wetu, uovu pungufu ni kitu ambacho kingewezekana na kinachokubalika, lakini kutoka katika mtazamo wa Mungu pamoja na ufahamu wake na hekima ya “namna vile uovu unavyochukua nafasi katika mipango na makusudi kamili ya Mungu na namna unavyoingiliana na mema na maovu mengine, hatuwezi kuwa na uhakika tungeweza kuumba dunia yoyote iliyo tofauti na hii tuliyonayo. . . . Ikiwa maamuzi yanafanywa kuhusiana na kupitiliza kwa uovu katika hali ya kutokuelewa kwa nini hali iko kama ilivyo, inatia wasi wasi kwamba tunaweza kufanya kesi yenye ushawishi kwamba kweli kuna maovu yaliyopitiliza.” (Ibid.: 308) Zaidi ya hayo, matukio tofauti ya maovu ya aina moja yanaweza kukubalika kwa njia mbalimbali tofauti. “Hatupaswi kuchukulia kuwa maovu mawili yanayofanana ya kwamba makusudi ya Mungu katika kuyaruhusu yanafanana. . . . Madhara yake kwamba maovu tunayofikiria yamezidi au kupitiliza yawezekana isiwe hivyo kabisa, yanaweza kuwa na kusudi tofauti kabisa na maelezo kuliko yale unayofikiri.” (Ibid.: 308-09)

- Hatimaye, “Mungu hakuwa ametakiwa kuthibitishia dunia yoyote kabisa, kwa kuwa kuwepo kwake ni wema ulio juu ya wote. . . . [Anayeamini kuwepo kwa Mungu] ha-hitaji kuonyesha kwamba dunia yetu ni bora kuliko nyinginezo au iliyo bora zaidi ya nyinginezo zote. . . . Anaeleza tu kwamba ya kwetu ni moja ya zile dunia alizoziumba Mungu zinazowezekana ambazo ni njema.” (Feinberg 1994: 36, 142) Michael Peterson anasema, “Hebu tufikiri kidogo ikiwa muundo wetu wa kimaadili unaweza kumshutumu yule hasa ambaye ndiye anayesababisha hata kwa sisi kuwepo, kuwa na uwezo wa kushika maadili kwanza, na kuwa na umuhimu wa maisha ambayo wanaishi ndani ya mamlaka yao. Kwa kweli, tunawashutumu kimaadili wale wanaodanganya, kuiba, na kuuu, lakini haijulikani kabisa ya kwamba lazima vile vile tumhukumu Mungu kwa kuunda mazingira ambayo kwayo maovu kama hayo yanaweza kutokea. Hakika inakubaliana na roho ya maadili kwa Mungu kuunda muktadha wa maadili na wingi wa viumbe wenye mwisho wanaoishi ndani yake.” (Peterson 1982: 127) Wakati maovu ya kimaadili au ya asili yanapotokea, “ni kwa sababu tunaishi katika ulimwengu wenye dhambi, ulioanguka. . . . Neema yake, ambayo inazuia uovu zaidi kutokea kuliko inavyotokea, inathibitisha wema wake kwa kuwa neema hiyo haidaiwi.” (Feinberg 1994: 148) Lazima tukumbuke, “Nguvu na upendo wa Mungu haumuwajibishi kufanya kila jambo zuri linalowezekana. Wanahitaji tu kwamba chochote Anachofanya lazima kiwe kizuri na kwamba ikiwa Anashindwa kufanya kitu kizuri ambacho anaonekana anapaswa kufanya [kwa mfano, kuondoa uovu], lazima awe na sababu ya kutosha ya kimaadili ya kutofanya.” (Ibid.: 178) Hata hivyo, Mungu hayuko chini ya wajibu wowote, kimaadili au vinginevyo, kutujulisha sisi kwa nini anaamua kufanya au kutokufanya kitu fulani.

Biblia inaonyesha kwamba siku moja Mungu ataumba ulimwengu ambao ndani yake hakuna tena maumivu, mateso, uovu, kifo, au laana (**Ufu 21:1, 4; 22:3**). Kwa hivyo kwa nini hakuanza na ulimwengu huo kwani ulimwengu huo ungekuwa bora kuliko wetu? Feinberg anajibu: “Lakini bora kwa kusudi gani? Labda, Mungu alikuwa na mambo mengi ambayo alitaka kukamilisha wakati aliamua kuumba dunia. Hakuna njia kwetu ya kuweza kujua kwamba ulimwengu huu mwingine ungetimiza malengo hayo kwa ubora kuliko ulimwengu wetu. Kwa kuongezea, hata ikiwa tunafikiria kusudi la Mungu pekee ni kujiletea utukufu, hatujui kuwa kuachana na ulimwengu wetu kwa kupendelea ulimwengu huo ujao kungemletea Mungu utukufu zaidi kuliko ule Anaoupokea kutoka katika ulimwengu huu pamoja na ule mwingine.” (Ibid.: 142) Kwa kuwa Mungu dhahiri alikusudia kuumba dunia iliyo na wanadamu wasiotukuzwa (sio watu wa kupita uwezo wa wanadamu au wa chini ya wanadamu au wanadamu “waliotukuzwa”) na kuwaweka katika dunia ambamo wangeweza kufanya kazi, kuzuia uovu wa kimaadili labda ungehitaji mabadiliko makubwa katika maumbile ya wanadamu, na kuzuia uovu wa asili labda kungejumuisha mabadiliko makubwa katika utaratibu wa asili, kiasi kwamba mpango wa Mungu wa kuumba wanadamu kama sisi katika ulimwengu wa asili kama wetu ungekwamishwa (angalia Feinberg 1994: 130-36, 149-54, 309-10). “Je! Mungu alikosea kuwa na malengo haya mengine? Ikiwa tu hayo yenyewe ni maovu, na sio.” (Ibid.: 142) Kwa hivyo, “ikiwa Mungu kwa pamoja hawezi kuondoa uovu na kutimiza malengo Yake mengine

---

Mungu mwenyewe; kwani Yeye anawajua kila mmoja wa watoto Wake na viumbe vyake vyote kwa haraka zaidi na papo hapo kuliko ufahamu wao wenyewe, na anahisi mateso yao kwa undani zaidi kuliko wao katika nafsi zao. . . . Ikiwa kuna jumla ya mateso, haifanywi na akili ya mwanadamu, wala haijulikani katika uzoefu wowote wa kibinadamu, lakini kwa akili na moyo wa Mungu. Ni Yeye tu anayeweza kujua uchungu wa ulimwengu huu, na ni Yeye tu ndiye anayeweza kuuvumilia. Walakini ni sisi ambao tunalalamika juu yake! Tunaushikilia dhidi yake kama sababu ya kutokuamini wakati ambapo wakati wote ni Yeye anayebeba kwa upendo na kuukomboza kwa huruma isiyo na mwisho.” (Ibid.: 99; angalia **Isa 53:3-12**)

kwa ulimwengu wetu (yaani, ni mantiki kuwa haiwezekani kufanya yote mawili), basi halazimiki kufanya yote [yaani, yeye halazimiki kuondoa uovu]” (Ibid.: 125). John Hick anahitimisha kuwa, kwa kuzingatia kiwango cha uovu ulimwenguni, “Wakosoaji kama Hume wanachanganya kile mbingu inapaswa kuwa, kama mazingira ya viumbe wenye kikomo waliokamilishwa, na ulimwengu huu unapaswa kuwa, kama mazingira ya viumbe ambao wako katika mchakato wa kukamilishwa” (Hick 1977: 293-94).

III. Uhusiano kati ya Mungu mwema na uwepo wa dhambi na uovu

Kuna mambo kadhaa kwa uhusiano wa Mungu na dhambi na uovu ambayo lazima yazingatiwe wakati tunapofikiria kuwa Mungu ni muweza wa yote, anajua yote, na ni mzuri kabisa, lakini ameweka na kuruhusu dhambi na uovu kuwepo.

A. Mungu ni mtawala juu ya kila kitu, na yuko kazini akikamilisha mpango wake

Biblia inamwonyesha Mungu kama mwenye nguvu juu ya kila kitu na anayehusika kikamilifu katika nyanja zote za maisha ya ulimwengu; mpango wake ni thabiti na wenye mambo mengi, na anaamuru na kuchukua hatua ili kukamilisha mpango huo (angalia **1 Nyak 29:11-12; Ayubu 12:13-25; Zab 103:19; Isa 40:21-26; 46:9-11; Dan 4:35; Matendo 4:27-28; Warumi 9:14-24; Efe 1:11; Ufu 17:14-17**). Hii inajulikana kama mafundisho ya *ujaliwaji* wa Mungu, yaani, “ule utendaji endelevu wa nguvu ya kimungu ambayo kwayo Muumba huhifadhi viumbe vyake vyote, inafanya kazi katika yote yanayotokea ulimwenguni, na inaongoza vitu vyote kufikia mwisho wake uliokusudiwa” (Berkhof 1949: 181). Kwa mfano, Yeye anaumba milima, anaumba upepo, na hufanya alfajiri kuwa giza (**Amosi 4:13**); Anaufanya upepo kuvuma na maji kutiririka (**Zab 147:18**); Anatawala jua, mwezi, na nyota na huchochea bahari (**Yer 31:35**); Anatawala ukuaji wa mimea (**Isa 41:19-20**); Anatawala wanyama (**Ayubu 39**). Mungu pia ni mkuu juu ya na anatendakazi katika mambo ya watu. Kwa mfano, yeye ndiye mwenye hatima ya maisha na kifo, pamoja na kasoro za kuzaliwa, magonjwa, na kifo, pamoja na kifo cha “asiye na hatia” (**Mwz 20:17-18; Kut 4:11; 2 Sam 12:15; Neh 9:6; Ayubu 12:9-10; Isa 44:24; Ezek 24:15-18**); Anawainua watu fulani na kuwashusha wengine (**1 Sam 2:7**); Anatawala juu ya mataifa (**2 Nyak 20:6; Zab 33:10-11; Isa 40:23-25**); Anachochea roho za watu, anaweka mawazo katika fahamu zao, na kugeuza mioyo yao (**Ezra 6:22; Neh 2:12; 7:5; Zab 105:25; Isa 44:28; Hag 1:14**). Utawala wake mkuu unahusisha utawala ulio juu hata ya maamuzi ya dhambi ya watu (**Mwz 45:5-8; Luka 22:22; Matendo 2:23-24; 4:27-28; 13:27; Ufu 17:17**). Kwa hiyo, Biblia inatuambia, “*BWANA amefanya kila lililompendeza, Katika mbingu na katika nchi*” (**Zab 135:6**). Mungu anasema kwamba Yeye ndiye “*atangazaye mwisho tangu mwanzo, na tangu zamani za kale mambo yasiyotendeka bado; akisema, Shauri langu litasimama nami nitatenda mapenzi yangu yote. . . . Naam, nimenena, nami nitatekeleza; nimekusudia, nami nitafanya.*” (**Isa 46:10-11**)

B. Utawala wa Mungu juu ya matukio unahusisha utawala Wake juu ya dhambi na uovu lakini si kwa namna inayomfanya yeye kuwa mwenye dhambi au mwovu

Watu wengi hujaribu kumlinda Mungu kutokana na ushiriki *wowote* wa dhambi au uovu (wanasema uovu wote ni Shetani au dhambi ya mtu binafsi). Walakini, Biblia inaangazia picha tofauti na ya kuchanganya zaidi. Kwa upande mmoja, “Uovu wa maadili sio kitu ambacho Mungu aliumba wakati alipoumba vitu vingine. Sio dutu kabisa. Mungu aliumba vitu, pamoja na ulimwengu na watu waliomo. Mungu alikusudia tuweze kutenda, kwa kuwa alituwezesha kuweza kutenda. Lakini hakufanya matendo yetu wala hayatekelezi. Kwa hivyo, hatuwezi kusema kwamba Mungu alikusudia kuwe na maadili mabaya kwa sababu tunayo katika ulimwengu wetu. Mungu alikusudia kuumba na aliumba viumbe ambao wanaweza kutenda; hakufanya matendo yao (mema au mabaya).” (Feinberg 2001: 788; angalia pia Adams 1991: 59 [“Ameamuru kuwapo kwa dhambi kwa njia ambayo watu wenyewe kwa uhuru (yaani, wasioshurutishwa na kulingana na maumbile yao) wawe waanzilishi wa dhambi yao”]; Koukl 2012: n.p.) Kwa maneno mengine, Mungu anaheshimu udilifu wa watu kama *wanadamu*. Hawadhibiti watu kana kwamba ni vikaragosi au kuwapanga kama vile wao ni roboti. Watu wana uwezo wa kufikiria mawazo yao wenyewe na kufanya uchaguzi halisi.

Kama ilivyotajwa hapo juu, “Uhusiano wa Mungu na ulimwengu ni mpana katika wigo: Mungu yuko na anafanya kazi popote ulipo ulimwengu. Mungu hajaumba ulimwengu na kisha kuuacha, lakini Mungu huumba ulimwengu na kuingia ndani, anaishi ndani yake, *kama Mungu*. . . . Mungu yupo kila mahali na anafanya kazi katika kila tukio. Kuanzia ulimwengu hadi ulimwengu, hakuna namna ya kupita zaidi ya uwepo wa Mungu. Mungu hawezi kufukuzwa kutoka katika ulimwengu au kutoka katika maisha ya kiumbe chochote. Wakati huo huo, uwepo wa Mungu haumaanishi ama usimamizi mdogo wa kimungu au mapenzi ya kimungu ambayo

hayawezi kuzuiliwa.³⁹ . . . Ulimwengu huhifadhi uadilifu wake kama kiumbe hata wakati umejazwa na uwepo wa Muumba. . . . Mungu—ambaye ni zaidi ya ulimwengu—hufanya kazi kwa uhusiano kutoka ndani ya ulimwengu, na sio kwa ulimwengu kutoka nje. . . . Maana yake ni, Mungu na viumbe wana jukumu muhimu katika shughuli kubwa ya ubunifu, na nyanja zao za shughuli zinahusiana kwa suala la utendaji na matokeo. . . . Lakini, hata zaidi, Mungu huwapa wanadamu nguvu na majukumu kwa namna ambayo *humpa Mungu sharti* la kuwa na aina fulani ya uhusiano nao. Sharti hili linajumuisha kizuizi na kikwazo cha kiungu katika utumiaji wa nguvu ndani ya uumbaji. Kwa mfano, Mungu hatafanya kuzaa kwa wanyama au kuzaa mbegu za matunda kwa njia yoyote isiyo na mwingiliano. La kuogofya zaidi, wanadamu wamepewa uhuru wa kujiangamiza, ingawa hii ni kinyume na mapenzi ya Mungu kwao. Sharti hili la kutoa nguvu na uwajibikaji kwa kiumbe linasababisha utegemezi wa kiungu unaoendelea juu ya viumbe⁴⁰ ndani na kwa kupitia wao Mungu atatenda kazi katika maisha ya dunia.” (Fretheim 2005: 23-24, 26, 27; angalia pia Berkhof 1949: 188-90) Kwa kuzingatia ufafanuzi huu wa matukio mawili, Paulo anawaambia Wakristo “*utimizeni wokovu wenu wenyewe kwa kuogopa na kutetemeka. Kwa maana ndiye Mungu atendaye kazi ndani yenu, kutaka kwenu na kutenda kwenu kwa kutimiza kusudi lake jema.*” (Filp 2:12-13).

Kwa kuzingatia enzi kuu ya Mungu, mpango wake, na kuhusika kwake kwa bidii ulimwenguni wakati huo huo wanadamu wanashika uadilifu wao kama wanadamu, Biblia kwa kurudiarudia hutoa *maelezo mawili* ya matukio (hiyo, kwa maana moja, ni maelezo kamili kwa matukio yote); lakini hiyo inaambatana pamoja na kwa vyovyote haipunguzi uwajibikaji wa watu kwa chaguzi wanazofanya na vitu wanavyofanya (hiyo, kwa maana nyingine, pia ni maelezo kamili kwa matukio yote).⁴¹ Hii hujulikana kama fundisho la *kufuatana pamoja*, yaani, “ushirikiano wa nguvu ya kiungu na nguvu nyinginezo za chini yake, kulingana na kanuni zao za kiutendaji ambazo zilishawekwa hapo awali, kuzisababisha kutenda na kutenda sawa sawa kadiri zinavyofanya” (Berkhof 1949: 187). Fundisho hili hunamaanisha mambo mawili: “(1) Kwamba nguvu za asili hazifanyikazi peke yake, yaani, kwa nguvu zao za asili, lakini kwamba Mungu hufanya kazi mara moja katika kila tendo la kiumbe. Hii lazima idumishwe dhidi ya msimamo wa upotovu. (2) Kwamba sababu za pili ni za kweli, na hazizingatiwi tu kama nguvu ya utendaji ya Mungu. . . . Hii inapaswa kusesitizwa dhidi ya wazo la imani kwamba Mungu yumo ndani ya kila kitu kwamba Mungu ndiye wakala pekee anayefanya kazi ulimwenguni.” (Ibid.)⁴²

Ukiri wa Imani wa Westminster (1647) unafupisha hali hii kwa njia hii: “3.1. Mungu kutoka milele yote, alifanya, kwa shauri la hekima na takatifu zaidi la mapenzi Yake mwenyewe, kwa hiari, na bila kubadilika aliagiza kila kitu kinachotokea; lakini ndivyo ilivyo, kwa vile wala si Mungu aliye mwanzilishi wa dhambi, wala vurugu haitolewi kwa mapenzi ya viumbe; wala uhuru au dharura ya sababu za pili kuchukuliwa, lakini badala yake imethibitishwa. . . . 5.2. Ingawa, kwa uhusiano na maarifa ya yaliyotangulia na amri ya Mungu, Njia ya kwanza, vitu vyote hufanyika bila kubadilika, na bila makosa; lakini, kwa uelekeo huo huo, Anawaamuru watoke nje, kulingana na hali ya sababu za pili, iwe kwa lazima, kwa uhuru, au kwa kubahatisha. . . . 5.4. Nguvu ya mwenyezi, hekima isiyoweza kutafutwa, na wema wa Mungu usio na mwisho hadi hapa hujidhihirisha katika ujaliwaji wake, ambao unajitana hata kwa anguko la kwanza, na dhambi zingine zote za malaika na watu; na kwamba sio kwa idhini tupu, lakini vile vile ambavyo vimejiunga nayo kwa kushikamanishwa kwenye hekima na nguvu zaidi, na kuagiza vinginevyo, na kuwatawala, katika nyakati tofauti, kufikia malengo Yake matakatifu; lakini ndivyo ilivyo, kwa kuwa dhambi yake hutoka kwa kiumbe tu, na sio kwa Mungu, ambaye, kwa kuwa ni

³⁹ Kuna uelewa tofauti kwa maana ya “mapenzi” ya Mungu. Utashi wake uliofunuliwa au wa upendeleo unaweza, kwa kweli, kupingwa na watu; Walakini, mapenzi yake ya siri au hukumu hayawezi kupingwa (angalia aya ya III. B.-E.).

⁴⁰ Wakati Fretheim anazungumza juu ya “utegemezi” wa Mungu kwa viumbe, ni lazima ieleweke kwamba anazungumzia tu ukweli kwamba Mungu hutenda *kupitia* viumbe vyake, sio mara moja na moja kwa moja: “Hakuna kanuni kamili ya shughuli za kibinafsi katika kiumbe, ambacho kwacho Mungu hujiunga tu na shughuli Yake. Katika kila hali msukumo wa hatua na harakati hutoka kwa Mungu. Lazima kuwe na ushawishi wa nguvu ya kiungu kabla ya kiumbe kufanya kazi. . . . Mungu husababisha kila kitu katika maumbile kufanya kazi na kusonga mbele kuelekea mwisho uliowekwa tayari. Kwa hivyo Mungu pia huwawezesha na kuwachochea viumbe Wake wenye busara, kama sababu ya pili, kufanya kazi, na sio tu kwa kuwapa nguvu kwa njia ya jumla, lakini kwa kuwapa nguvu kwa vitendo fulani maalum.” (Berkhof 1949: 189)

⁴¹ K. Scott Oliphint anasema, “Ni ngumu kuona ni kwa jinsi gani jambo moja, kama vile kujishusha kwa Mungu, linaweza kuleta agizo la Mungu pamoja na tendo huru la Adamu kama sehemu ya agizo hilo. Lakini hakika, katika ulimwengu ambao Mungu, ndani ya Kristo, huchukua asili ya kibinadamu na wakati huo wote akibaki Mungu, sio njia ya dhana ya kusisitiza jambo kama hilo la Mungu na majaliwa yake. Hiyo ni, kama vile tu utu wa Kristo anachanganya uungu na ubinadamu bila kupoteza vipengele muhimu vya kila mmoja, ndivyo pia majaliwa huchanganya (amri) za kiungu na (uamuzi) wa mwanadamu kwa njia ambayo hakuna vipengele muhimu vya sifa vinavyopotea katika kila mmoja wao.” (Oliphint 2006: 301)

⁴² Kiambatisho 2 ni jedwali linaloonyesha mifano kadhaa kutoka kwa Biblia ya matukio yale yale yanayohusishwa na Mungu na mawakala wa pili.

mtakatifu sana na mwenye haki, yeye si wala hawezi kuwa mwanzilishi au mtoa idhini ya dhambi.” (Westminster 1647: 3.1; 5.2, 4)

Wacha tueleze hili. Kwa kuzingatia uhusiano huu ambao Mungu anao na watu na ulimwengu, waandishi wa Biblia “hawaogopi kumfanya Yahwe mwenyewe kwa njia ya fumbo (hali hiyo ya fumbo ambayo inamlinda asije akashtakiwa kwa uovu) sababu ya ‘mwisho’ ya maovu mengi. . . . Mungu hasimami nyuma ya hatua mbaya kwa njia ile ile ambayo anasimama nyuma ya hatua nzuri. . . . Umbali fulani huhifadhiwa kati ya Mungu na watu wake wanapotenda dhambi. . . . Kwa kifupi, ingawa tunaweza kukosa vikundi vinavyohitajika kwa ufafanuzi kamili wa tatizo, *lakini lazima tuisitize kwamba mwisho wa kiungu unasimama nyuma ya mema na mabaya kwa namna isopacha.*” (Carson 1994: 28, 36-37) Uhusiano huu wa Mungu na binadamu unaotegemeana unajumuisha angalau mambo mawili: (1) “Huu ni uhusiano wa usio na usawa; ni uhusiano wa namna isopacha. Mungu ni Mungu na sisi sio.” (Fretheim 2005: 16) Hii inamaanisha kuna tofauti katika kiwango cha metafizikia na hadhi kati ya Mungu kama muumbaji na sisi kama viumbe. Tofauti hii kati ya viwango inaweza kulinganishwa na tofauti kati ya mwandishi na mhusika katika riwaya. Katika “Macbeth,” Macbeth alimua Duncan. “Shakespeare aliandika mauaji katika mchezo wake. Lakini mauaji yalifanyika katika ulimwengu wa riwaya. . . . Tunahisi haki ya Macbeth kulipia uhalifu wake. Lakini kwa kweli tungeiona kuwa sio haki ikiwa Shakespeare angehukumiwa na kuuawa kwa kumuua Duncan. . . . Kwa kweli, kuna sababu kwetu kumsifu Shakespeare kwa kumuibua mhusika huyu, Macbeth, kutuonyesha matokeo ya dhambi.” (Frame 2008: 162-63) Kwa sababu ya viwango tofauti vya uhalisia kati ya Mungu na sisi, haki za Mungu kama “mwandishi wa riwaya” (kwa mfano, muumbaji, mlezi, mtoaji sheria, hakimu, mkombozi) ni kubwa zaidi kuliko yetu. Wakati analojia hii sio sahihi (sisi, hata hivyo, tu halisi wakati Macbeth sio), tofauti hii ya kimetafizikia katika viwango kati ya Mungu na sisi inamaanisha tofauti ya maadili, ambayo “inaweza kuelezea kwa nini waandishi wa bibilia, ambao hawasiti kusema kwamba Mungu huleta dhambi na uovu, hawamshtaki Yeye kwa kufanya makosa” (Ibid.: 163).⁴³ (2) Ni kitendawili ambacho kinakataa ufafanuzi kamili au uelewa. Walakini, ikizingatiwa uwepo wa Mungu mwenye nguvu zote, anayejua kila kitu, aliyepo kila mahali ambaye ana mpango kwa ajili ya dunia, anatawala juu ya vyote, na anatumiza mpango Wake, na amewapa viumbe ambao wana uwezo wa kufanya uchaguzi halisi na kuchukua hatua halisi ambazo wanawajibika, uhusiano kati ya Mungu na viumbe vyake kama ilivyochezwa hapo juu *haungeweza kuwa vinginevyo.*

Mwishowe Mungu anawajibika kwa uovu kwa kuwa Yeye ni mtawala juu ya kila kitu, anatangaza “*mwisho tangu mwanzo*” (Isa 46:10), na ameweka mpango kamili wa uumbaji wote, pamoja na uovu, kwamba Yeye anautimiza (Mith 16:4; Isa 46:8-11). Walakini, uhusiano wa “siopacha” wa Mungu nyuma ya mema na mabaya inamaanisha kuwa “Mungu anasimama nyuma ya uovu kwa njia ambayo hata mabaya hayafanyiki nje ya mipaka ya enzi yake kuu, lakini uovu huo hauwezi kumfanya awe wa kulaumiwa kimaadili: wakati wote lawama huenda kwa mawakala wa pili, kwa sababu za pili. Kwa upande mwingine, Mungu anasimama nyuma ya mema kwa njia ambayo haifanyiki tu ndani ya mipaka ya enzi yake kuu, lakini huwajibika kwake kila wakati, na ni kwa kutokana na maajenti wa pili.” (Carson 1990: 213) Kwa maneno mengine, Mungu hahusiki na uovu kwa njia ambayo Yeye ndiye mwanzilishi wa uovu wa uovu au *udhambi* wa dhambi. Kwa hivyo, Dennis Johnson asema kwamba “ingawa hukumu za uharibifu zilizofunuliwa katika mzunguko wa tarumbeta [wa Ufunuo] zinatoka kwenye madhabahu ya mbinguni kwa kusudi la Mungu [Ufu 8:1-19], lawama ya uharibifu wa dunia haimo juu ya Muumba mtakatifu bali kwa wale wanaowapotosha wanadamu katika kumpinga yeye na Kristo wake, wakipanda mbegu za uchoyo, shaka, ushindani, na uhasama ambao unakiuka dunia na wakaazi wake [Ufu 8:20-21]” (Johnson 2001: 154n.13; angalia pia Mwz 4:1-7; Isa 10:5-16; Hab 1:1-11; Hag 1:5-11; Matendo 2:22-24).

Berkhof anaiweka hivi: “Hakuna wakati hata mmoja ambapo kiumbe hufanya kazi bila hiari ya mapenzi na nguvu za Mungu. Ni ndani Yake *tunaishi na kusonga mbele* na kuwa na uhai wetu, Matendo 17:28. Shughuli hii ya kiungu inaambatana na hatua ya mwanadamu kila mahali, lakini bila kumnyang’anya mwanadamu uhuru wake kwa njia yoyote. Kitendo hicho kinabaki kuwa kitendo cha hiari cha mwanadamu, kitendo ambacho kwacho yeye anawajibika. Mapatano haya ya wakati huo huo hayasababishi utambulisho wa *causa prima* [sababu ya msingi] na *causa secunda* [sababu ya pili]. Kwa maana halisi operesheni hiyo ni zao la sababu zote mbili. Mwanadamu ndiye na hubaki kuwa mtendaji halisi wa tendo. Bavinck anaonyesha hii kwa kuashiria ukweli kwamba kuni huwaka, kwamba Mungu anasababisha tu iwe inawaka, lakini kwamba kwa kawaida uchomaji huu hauwezi kuwekwa juu ya Mungu bali kwa kuni tu kama kinachohusika” (Berkhof 1949: 189)

Yakobo 1 inaelezea jinsi dhambi inavyotokea. **Yak 1:2, 12** inapongeza watu ambao hukutana na

⁴³ Kwa kuzingatia tofauti ya kimsingi ya metafizikia katika *viwango* kati ya Mungu na sisi, na kwa hivyo *majukumu* ya kimsingi tofauti ambayo Mungu na sisi tunafanya katika daruma ya kuishi, Keith Yandell anasema, “Kile ambacho Mungu anaweza kuruhusu cha kupatana na wema wake sio kile ambacho sisi tunaweza kuruhusu kupatana na wa kwetu” (Yandell 1989: 30).

kuvumilia katika “majaribu” mbalimbali. Kisha **Yak 1:13-15** inasema, “*Mtu ajaribiwapo, asiseme, Ninajaribiwa na Mungu; maana Mungu hawezi kujaribiwa na maovu, wala yeye mwenyewe hamjaribu mtu. Lakini kila mmoja hujaribiwa na tamaa yake mwenyewe huku akivutwa na kudanganywa. Halafu ile tamaa ikiisha kuchukuwa mimba huzaa dhambi, na ile dhambi ikiisha kukomaa huzaa mauti.*” Maneno “jaribu” na “shawishi” ni maneno yenye asili moja, yaani, fomu ya nomino na kitenzi ni za shina la neno moja Kiyunani (*peirasmōs* [jaribu] na *peirazō* [shawishi]). Muktadha ndio unaotoa ile tofauti: Mungu hutuweka katika mazingira ili kutupa jaribio au kutujaribu—ni pamoja na mazingira ambayo tunaweza kujaribiwa kutenda dhambi na mazingira ambayo anajua tutatenda dhambi, kwa kweli—*hata hivyo hatushawishi kutenda dhambi*. Badala yake, kishawishi cha kutenda dhambi hutoka ndani ya mwanadamu au chanzo cha pili kama Shetani, na nia ya kutenda dhambi hutoka ndani ya mwanadamu: “Matendo maovu kimaadili hutoka katika tamaa za mwanadamu. Tamaa na zenyewe sio mbaya wala hazifanyi uovu . . . lakini zinapoamshwa ili kutuongoza kutotii kanuni za maadili za Mungu, basi tumetenda dhambi. Tamaa sio mkosaji pekee, hata hivyo, kwa kuwa mapenzi, sababu, na hisia, kwa mfano, huingia kwenye mchakato. Lakini Yakobo anasema majaribu na matendo ya dhambi huanza na tamaa zetu.” (Feinberg 2001: 789)

Tunaona hii tunapofikiria jinsi dhambi na uovu viliingia ulimwengu. Mungu aliumba ulimwengu bila dhambi au uovu katika hali ambayo ilikuwa “*nzuri sana*” (**Mwz 1:31**). Mungu aliumba wanadamu “*kwa mfano wa Mungu*” (**Mwz 1:26-27**). Aliwapa uwezo wa kufikiria na kuwa na mhemko, matamano, nia, uwezo wa kuchagua, na uwezo wa harakati za mwili, yote ambayo tunaweza kuyatumia kwa mema (au mabaya). Alibariki mwanamume na mwanamke (**Mwz 1:28**), akazungumza nao, alikuwa na ushirika nao (**Mwz 1:28-30; 2:16-17, 19; 3:8-9**), na akawaweka katika mazingira yaliyo bora (**Mwz 2:8-15**). Mungu alimwambia Adamu haswa asile matunda ya mti wa ujuzi wa mema na mabaya na hata akamwonya juu ya matokeo ikiwa atakula (**Mwz 2:16-17**). Dhambi iliingia duniani wakati Adamu na Hawa walipokaidi kumtii Mungu na kuasi dhidi yake kwa kula tunda (**Mwz 3:1-6**). **Mwz 3:6** inaelezea jinsi dhambi ilivyochipuka kutoka katika matamano ya Adamu na Hawa: “*Mwanamke alipoona ya kuwa ule mti wafaa kwa chakula, wapendeza macho, nao ni mti wa kutamanika kwa maarifa, basi akatwaa katika matunda yake akala, akampa na mumewe, naye akala.*” Hili hujulikana kama “Anguko” la mwanadamu.⁴⁴ Kwa kuwa Adamu na Hawa waliwakilisha na walikuwa wamewekwa juu ya uumbaji wote, Aguko halikuwaathiri wao tu bali uumbaji wote na utaratibu uliombwa (**Mwz 3:14-19; Warumi 5:12-19; 8:20-22**). “Mateso na kifo kwa ujumla ni matokeo ya asili na hukumu ya Mungu ambayo ni haki kwa dhambi yetu” (Keller 2013: 115). Kwa kifupi, muundo wa asili kwa uumbaji umevunjika na sasa hauko sawa. Licha ya anguko, watu bado wana uwezo wa sababu, uchaguzi, n.k. ambao Mungu aliumba binadamu kuwa nao, ingawa sasa tunavutwa na tuna mwelekeo wa kutenda dhambi na kumuasi Mungu (ona **Warumi 3:9-18**). “Fundisho la Kikristo la anguko na matokeo yake kwa mwanadamu na dunia yetu humaanisha kwamba sisi sote mwishowe tunawajibika kwa njia ya dhambi zetu kwa aina hizi za [maadili na asili] uovu. Mungu hana hatia, kwa kuwa Yeye hafanyi uovu.” (Feinberg 1994: 148)

Mungu huruhusu na kuagiza dhambi, sio kwa uovu au udhambi wa dhambi yenyewe, lakini kwa “hekima, takatifu, na malengo bora zaidi na makusudi” (Edwards 1984, *Freedom*, §IX: 76; angalia pia Piper 2000: 107-31). Katika suala hili, Randy Alcorn anasema kwamba Mungu “alikusudia tangu mwanzo kuruhusu uovu, kisha kugeuza uovu juu ya kichwa chake, kuchukua kile malaika wabaya na watu waliokusudia uovu na kukitumia kwa wema. . . . Inawezekana kupanga jambo ambalo unajua linakuja bila kulazimisha jambo hilo kutokea. Mungu hakuwalazimisha Adamu na Hawa kufanya maovu, lakini aliwaumba na uhuru na aliruhusu uwepo wa Shetani katika bustani, akijua kabisa wangechagua uovu na akijua kwamba atakachofanya katika mpango wake wa ukombozi kitatumika kuleta mema zaidi.” (Alcorn 2009: 226-27)

Kwa kweli, watu wanaweza kuwa na nia moja ya kile wanachofanya (kwa mfano, kuleta uovu), lakini Mungu anaweza kuwa na nia nyingine ya kuweka tukio lile lile (k.m. kuleta mema). Mungu anaweza kufanya kazi ndani na kupitia viumbe vyake bila kuwalazimisha kutenda kinyume na mapenzi yao au matakwa yao (hata wakati hamu yake mwenyewe au nia yake ni tofauti na yao) na bila yeye mwenyewe kutenda dhambi (hata wakati viumbe vyake hufanya, kwa kweli, hufanya dhambi) (angalia **Mith 16:2**). Kuuzwa kwa Yusufu utumwani (**Mwz 45:4-8; 50:20; Zab 105:17**), kushindwa kwa Yuda na Israeli (**2 Nyak 28:1-15**), uvamizi wa Israeli na Ashuru (**2 Wfl 19:20-31; Isa 10:5-16**), kuharibiwa kwa Yuda na Babeli (**Ezek 11:5-12; Hab 1:5-11**), kusalitiwa kwa Yesu na Yuda (**Math 26:20-24; Yohana 6:64**), njama ya Kayafa, makuhani wakuu, na Mafarisayo kumuua Yesu (**Yohana 11:47-53**), na kusulubiwa kwa Yesu na Herode, Pilato, Mataifa, na watu wa Israeli (**Isa 53:3-10; Matendo 2:22-23; 4:27-28**) ni mifano ya hili.

⁴⁴ Biblia inaonyesha wazi kwamba Shetani “alianguka” kabla ya dhambi ya Adamu na Hawa, kwani Shetani ndiye aliyewajaribu Adamu na Hawa na kuwadanganya juu ya hali na matokeo ya kula tunda la ujuzi wa mema na mabaya (linganisha **Mwz 2:16-17** na **Mwz 3:1-4**).

Hili ni fumbo ambalo haliwezi kufahamika kwetu kikamilifu, kwa sababu uhusiano wa Mungu—kama asiye na mwisho, anayejua yote, muumbaji mwenye nguvu zote—na viumbe wenye mwisho ni wa kipekee (yaani, hakuna kitu kingine kama hicho) na sio sawa na uhusiano wa kiumbe mmoja na kiumbe mwingine (Talbot 2005: ujumbe wa sauti).⁴⁵ Kwa kuongezea, Mungu anajua kabisa wakati ujao wote—pamoja na mwisho wake na vipindi vyote vifupi na virefu, moja kwa moja na isiyo ya moja kwa moja, athari za kila neno, tendo, na matukio mengine. Kila kitu ni sehemu ya mpango wa jumla wa Mungu. Kwa hivyo anastahili kipekee kujua wakati wa kuweka au kuruhusu uovu na mateso na wakati wa kutokufanya hivyo. Kwa hivyo, yeye peke yake anaweza kuwa mzuri katika kuruhusu uovu na mateso ambayo mwanadamu mzuri (ambaye hana ujuzi kamili wa Mungu) angejaribu kuzuia.

C. Ijapokuwa dhambi na uovu ni sehemu ya mpango wa kiujumla wa Mungu, Yeye anasimama kinyume cha dhambi na uovu

Labda kilicho na umuhimu mkubwa ni kwamba, ingawa uwepo wa dhambi na uovu ni sehemu ya mpango wa Mungu, Mungu anasimama *dhidi* ya dhambi na uovu. Hii inatokana na asili yake kama mtakatifu, wa haki, mwenye haki, na mwema. **Hab 1:13** inasema kwamba Mungu “*uliye na macho safi hata usiweze kuangalia uovu, wewe usiyeweza kutazama ukaidi.*” Tunaweza kudhani kuwa dhambi ni jambo dogo na kwamba adhabu na matokeo (magonjwa, mateso, kifo) kwa kiwango kikubwa huzidi uhalifu huo. “Lakini hiyo inasisitiza tu jinsi gani tuko mbali kutoka kwa mtazamo wa Mungu juu ya mambo haya. . . . Kwa mtazamo wa Mungu mkamilifu kabisa, ambaye hana uhusiano wowote na dhambi, lazima iwe mbaya sana.” (Feinberg 1994: 331) Tunaona hii katika **Yohana 11:1-44** kuhusiana na kifo cha Lazaro, ambaye Yesu alimfufu kutoka kaburini. Kifo, kwa kweli, kiliingia ulimwenguni kama matokeo ya dhambi (**Mwz 2:17; Warumi 5:12-14**). **1 Kor 15:26** huita kifo “*adui wa mwisho.*” Wakati Yesu alipokaribia kaburi la Lazaro, **Yohana 11:38** inasema kwamba “*aliguswa sana*” (au “*kuugua ndani Yake,*” NKJV). Timothy Keller anadokeza kwamba “tafsiri hizi ni dhaifu

⁴⁵ Kwa kifalsafa, neno linaloelezea uhusiano wa Mungu na wanadamu ni “ushirika”: Mungu ni mtawala kabisa, lakini enzi yake kamwe haifanyi kazi kwa njia ambayo jukumu la mwanadamu hupunguzwa au kuondolewa (yaani, wanadamu hawageuzwe kuwa roboti au vikaragosi); vivyo hivyo, wanadamu ni viumbe vyenye uwajibikaji kimaadili ambao wanaweza kufanya chaguo halisi na vitendo, pamoja na kuasi mapenzi ya Mungu yaliyofunuliwa, na wanawajibika ipasavyo kwa chaguzi na matendo kama haya, lakini hii haifanyi kazi kamwe kumfanya Mungu asiwe wa hakika kabisa. Kwa maneno mengine, Mungu anaweza kupangilia mambo yote kwa uhakika; wanadamu hufanya kile wanachotaka na wanachagua kufanya (yaani, Mungu hawalazimishi kutenda kinyume na matakwa na mapenzi yao), lakini hawana nguvu kamili ya kutenda kinyume na mpango wa Mungu uliopangwa tayari (angalia Carson 1994: 163-67, 201-22; Carson 1990: 199-227; Feinberg 2001: 625-796; Alcorn 2009: 258-69). Kama Feinberg anavyosema, “Kila mtu, ingawa amedhamiriwa kufanya kile anachofanya, bado ana uwezo na nafasi ya kuchagua vingine kuliko yeye. Na anapochagua uovu, hufanya hivyo kulingana na matakwa yake. Uhuru wa upatanifu bado ni uhuru; sio kulazimishwa.” (Feinberg 1994: 138)

Wanafalsafa wengine na wanatheolojia wamependekeza utetezi kwa tatizo la uovu unaoitwa “utetezi wa hiari,” ambayo unategemea maoni mengine ya hiari inayoitwa uhuru wa kufikiri na kutenda au uhuru wa hiari wa kutopendelea. Mtezi anayeongoza wa hii ni Alvin Plantinga. Ingawa utetezi wa hiari unapingana na tatizo la kimantiki la uovu, dhana ya hiari ya kutochukulia sio ya kibiblia. Plantinga anafafanua uhuru wa kuchagua kama ifuatavyo: “Ikiwa mtu yuko huru kwa kuhusiana na kitendo fulani, basi yuko huru kufanya kitendo hicho na yuko huru kukataa kukifanya; hakuna masharti yaliyotangulia na au sheria zinazosababisha kwamba atafanya hatua hiyo, au kwamba hatafanya hivyo. Iko ndani ya uwezo wake, kwa wakati husika, kuchukua au kutekeleza hatua hiyo na ndani ya uwezo wake kuizuia. . . . Sasa Mungu anaweza kuunda viumbe huru, lakini hawezi kusababisha au kuamua wafanye yaliyo sawa tu.” (Plantinga 1974: 29) Hii inamaanisha kwamba “ili uhuru wa kufikiri na kutenda uthibitishwe, enzi kamili inapaswa kunyimwa kwa kuhusiana na Mungu” (Oliphint 2006: 275). Hiyo si ya kibiblia, kwa kuwa “Maandiko yanaonekana kumwakilisha Mungu kama anayeamua uchaguzi wa viumbe wa kibinadamu, na bado kuwajibisha kikamilifu kwa uchaguzi wao, mzuri na mbaya (tz. Mwz 50:20; Isa 10:5-15; Luka 22:22; Matendo 2:23, 4:27-28; 13:48; Filp 2:12-13; 1 Wfl 8:58, 61; Kut 4:21, 7:3, 10:20, 10:27). Kwa maneno mengine, haonekani kuwa Maandiko yanashiriki dhana tofauti ya FWD [‘utetezi wa hiari’].” (Erlandson 1991: n.10) Kwa kweli, katika **Warumi 9: 19-21** Paulo anaomba katika utofauti kati ya Mungu kama mfyanzi na sisi kama udongo ili kukabiliana na tatizo la uovu. John Frame John Frame anasema, “Jibu hili katika tatizo la uovu linageukia kabisa kwenye enzi kuu ya Mungu. Liko mbali kabisa kwa kadiri inavyofikiriwa kutoka katika utetezi wa hiari.” (Frame 2008: 164) Kuhusiana na hili ni suala lingine: “Ikiwa Mungu anayejua yote anajua kile nitakachofanya – na hakika, inaonekana, lazima Ajue – basi siwezi kutenda zaidi ya vile nifanyavyo na, kwa hivyo, sifanyi kwa uhuru [kwa maana ya kufikiri na kutenda]. Kwa hivyo, kusisitiza kwamba Mungu anajua kila kitu kunaonekana kupingana na uhuru wa kuchagua dhidi ya tatizo la uovu.” (Runzo 1981: 131) Feinberg anahitimisha, “Ikiwa upatanifu ni sahihi, basi, theolojia yoyote inayojumuisha utetezi wa hiari na kutokukubaliana kwake inapaswa kukataliwa” (Feinberg 1994: 65). Shida zingine pia zipo na wazo la uhuru wa kufikiri na kutenda na utetezi wa hiari kutoka kwa maoni ya kibiblia, lakini hatuhitaji kuyashughulikia hapa (angalia Keller 2013: 90-93; Feinberg 1980: 149-50; Frame 2002: 135-45; “Compatibilism” 2018: Resources).

sana. Neno la Kiyunani linalotumiwa na mwandishi wa injili Yohana linamaanisha ‘kupiga kelele kwa hasira.’ Ni neno la kushtusha.” (Keller 2013: 136; angalia Zodhiates 1993: “*embrimaomai*,” 574 [“kuunguruma, lipuka kwa hasira”]) Keller anaendelea, “Kwa hivyo Yesu anaukasirikia uovu, kifo, na mateso na, ingawa yeye ni Mungu, yeye hajikasirikii mwenyewe. Hii inamaanisha kuwa uovu ni adui wa uumbaji mzuri wa Mungu, na wa Mungu mwenyewe. Na kazi yote ya Yesu ilikuwa kuchukua uovu na kuumaliza.” (Keller 2013: 137) D. A. Carson anaongeza kuwa Mungu “husimama kinyume chake [dhambi; uovu; uovu wa maadili], kiasi kwamba *logosi* inakuwa mwana-kondoo wa Mungu aichukuaye dhambi ya ulimwengu, na ghadhabu ya Mungu inadhihirika dhidi yake ([Yohana] 1.29; 3.36)” (Carson 1994: 160-61). Ronald Rittgers anaeleza umuhimu wa pande zote mbili za uhusiano wa Mungu na mateso na uovu: “Mungu ambaye hana uhusiano wowote wa kuteseka sio Mungu hata kidogo, hakika sio Mungu wa Biblia, ambaye huteseka pamoja na wanadamu—haswa juu ya msalaba—na bado kwa njia nyingine pia ni mtawala juu ya mateso. Imani zote mbili zilikuwa (na ni) muhimu kwa dhana ya Kikristo ya jadi kwamba mateso mwishowe yana maana na kwamba Mungu wa utatu anaweza kutoa ukombozi kutoka kwayo.” (Rittgers 2012: 261)

Labda hii ndio siri kubwa zaidi juu ya uovu, mateso, na kifo—kwamba Mungu alichagua kuja ulimwenguni na yeye mwenyewe kuwa chini ya uovu, mateso, na kifo katika nafsi ya Yesu Kristo. Sio tu kwamba ni siri lakini ilikuwa ni mpango mkali kwake mwenyewe kubeba uovu ili kugeuza uovu juu ya kichwa chake, kuunda watu wapya kusimama dhidi ya uovu, na mwishowe kumaliza uovu bila kuwaangamiza wale watu ambao hufanya uovu. Sababu ya mpango huu mkali ni kwamba “uovu umekita mizizi ndani ya moyo wa mwanadamu kiasi kwamba ikiwa Kristo angekuja kwa nguvu kuuharibu kila mahali alipoupata, angelazimika kutuamamiza na sisi pia” (Keller 2013: 137). Walakini Mungu katika Kristo “huchukua uasi ambao sio wake, naye anaufanya kuwa wake, ili wale ambao uasi ni wao hawatateseka milele kwa sababu yake, lakini watahesabiwa kuwa wenye haki mbele zake (2 Kor. 5:21)” (Oliphint 2006: 340). John Stott anahitimisha, “Kiini cha dhambi ni mtu kujiweka badala ya Mungu, wakati kiini cha wokovu ni Mungu akijibadilisha na kuchukuwa nafasi ya mwanadamu. Mwanadamu anajidai dhidi ya Mungu na kujiweka mahali ambapo ni Mungu tu anayestahili kuwa; Mungu hujitoa mhanga kwa ajili ya mwanadamu na kujiweka mahali ambapo mtu pekee anastahili kuwa. Mwanadamu anadai haki ambazo ni za Mungu peke yake; Mwenyezi Mungu anakubali adhabu ambazo ni za mwanadamu peke yake.” (Stott 1986: 160)

Kina cha dhambi zetu na nini ilimgharimu Mungu kutusamehe (yaani, “*Mwanawe pekee*,” **Yohana 3:16**) imefunuliwa na Yesu pale msalabani. “Katika Mathayo 10:28 Yesu anasema kwamba hakuna uharibifu wowote wa mwili unaoweza kulinganishwa na uharibifu wa kiroho wa jehanamu, wa kupoteza uwepo wa Mungu. Lakini hivi ndivyo hasa ilivyotokea kwa Yesu msalabani-aliachwa na Baba (Mathayo 27:46). . . . Wakati alipolia kwamba Mungu wake alikuwa amemwacha alikuwa akipitia kuzimu yenyewe. Lakini fikiria—ikiwa deni letu la dhambi ni kubwa sana kiasi kwamba halijalipwa hapo kamwe, lakini jehanamu yetu inaendelea kwa umilele, basi tutahitimisha nini kutokana na ukweli kwamba Yesu alisema malipo yalikuwa ‘yamekamilika’ (Yohana 19:30) baada ya masaa matatu tu? Tunajifunza kwamba kile alichohisi msalabani kilikuwa kibaya zaidi na kirefu kuliko kuzimu zetu zote tulizostahili zikiwekwa pamoja. . . . Wakati Yesu alipotengwa na Mungu aliingia ndani ya shimo lenye kina kirefu na tanuru yenye nguvu zaidi ya zote, kupita vyote unavyoweza kufikiri. Alipata ghadhabu kamili ya Baba. Na alifanya hivyo kwa hiari, kwa ajili yetu.” (Keller 2009: sec.4) Kwa kifupi, wakati wasioamini Mungu ambao huongelea tatizo la uovu wanaweza kuzungumzia juu ya kiwango na ukubwa wa maumivu na mateso, mateso ambayo Kristo alivumilia—kwa niaba yetu—hayaeleweki; mateso mabaya kabisa kuwahi kuvumiliwa na kiumbe yeyote, iwe ni mwanadamu au mnyama, ni madogo sana sana kulinganisha na mateso aliyostahimili Kristo.

Kwa sababu ya msalaba, Randy Alcorn anatumkumbusha, “Jambo moja hatupaswi kamwe kusema juu ya Mungu—kwamba haelewi maana ya kuachwa kabisa, kuteseka vibaya, na kufa vibaya. . . . Watu wengine hawawezi kuamini Mungu angeumba ulimwengu ambamo watu wangeumia sana. Je! Haishangazi zaidi kwamba Mungu angeumba ulimwengu ambamo hakuna mtu atateseka zaidi ya yeye?” (Alcorn 2009: 214-15)⁴⁶ Albert Camus ambaye sio Mkristo alitambua jibu la kipekee kwa “tatizo la uovu” kwa kile Kristo alikamilisha

⁴⁶ Kusulubiwa kwa Kristo pia kunaonyesha kabisa kwamba upatanifu lazima uwe wa kweli ikiwa Mungu ni mkuu na mwema na watu wanawajibika kwa haki kwa matendo yao. D. A. Carson anaeleza: “Ikiwa mpango huo ulikuwa kabisa na wale waliopanga njama, na Mungu aliingia tu dakika ya mwisho kushinda ushindi kutoka kwa taya za kushindwa, basi msalaba haukuwa mpango wake, kusudi lake, sababu haswa ya yeye kumtuma Mwanawe ulimwengu—na hiyo ni jambo lisilowezekana. Ikiwa kwa upande mwingine Mungu alikuwa akipanga sana matukio kwamba mawakala wote wa kibinadamu walikuwa vikaragosi wasiowajibika, basi ni upumbavu kuzungumza juu ya njama, au hata dhambi—katika hali hiyo hakuna dhambi kwa Kristo kuondoa kwa kifo chake, kwa hiyo kwa nini lazima alilazimika kufa? Mungu alikuwa akifanya kazi katika enzi yake katika kifo cha Yesu; wanadamu walikuwa waovu katika kumwua Yesu, hata wakiwa wanayakamilisha mapenzi ya Baba; na Mungu mwenyewe alikuwa mwema kabisa.” (Carson 1990: 212)

msalabani: “Kristo alikuja kutatua matatizo makuu mawili, uovu na kifo, ambayo haswa ni matatizo ambayo yanawafikirisha waasi. Suluhisho lake lilijumuisha, kwanza, katika yeye kuyapitia. Mungu-mwanadamu anateseka, pia—kwa uvumilivu. Uovu na mauti haviwezi kuhesabiwa kabisa Kwake kwani Yeye anateseka na kufa. Usiku wa Golgotha ni muhimu sana katika historia ya mwanadamu kwa sababu tu, katika kivuli chake, uungu uliacha haki zake za jadi na kunywa hadi tone la mwisho, kukata tamaa ikiwa ni pamoja na, uchungu wa kifo. . . . Dhabihu tu ya Mungu asiye na hatia inaweza kusababisha haki ipatikane kwa mateso yasiyo na mwisho na ya ulimwengu ya kutokuwa na hatia. Ni mateso mabaya kabisa ya Mungu tu ndiyo yanayoweza kupunguza uchungu wa mwanadamu.” (Camus 1956: 32, 34) Kuiweka kwa namna nyingine, “Ikiwa Mungu ni mshiriki mwenzwa wa mateso ya kila mhanga, basi ni wazi kabisa haki ya njia zake kwa wanaume na wanawake haiwezi kuwa na ubishi: kile kinachopimwa kwao sio chini ya yale ambayo Mungu mwenyewe alazimika kuyavumilia” (Surin 1986: 90). Kwa kuwa Kristo alichukua uovu wa wote kwa ajili yetu na akautumia kwa msamaha wetu, wokovu, na uzima wa milele, je! Hatuwezi kumtumaini katika yale maovu yaliyosalia ambayo tunapata?

“Yesu hakuja duniani mara ya kwanza kuleta haki lakini badala yake kuihimili. . . . Kifo chake na ufufuo viliunda watu ulimwenguni ambao sasa wana uwezo wa kipekee na wenye nguvu za kupunguza uovu mioyoni mwao na pia jukumu la kupinga na kuvumilia bila kuchoka uovu wanaoupata katika jamii zao na jumua. Na yote ni kwa sababu Mwana wa Mungu aliingia katika mateso ya mwanadamu kugeuza uovu kichwani mwake na mwishowe kumaliza uovu, dhambi, mateso, na kifo chenye moja kwa moja.” (Keller 2013: 124) “Uwezo huo wa kipekee na wenye nguvu wa kupunguza uovu” unatokana na asili ya injili na uongofu wa Kikristo. Injili inahusisha kukutana kwa kibinafsi na kile Kristo alitufanyia msalabani. Sebastian Moore anasema kwamba injili “inatupatia maono ya Yesu, mtu asiye na uovu ndani yake, aliyeangamizwa kwa sababu tu hana uovu. Inatualika, chini ya shinikizo la nguvu mpya inayoitwa Roho Mtakatifu, kujitambua katika mauaji hayo yaliyo bora . . . kuhisi uovu wetu kuliko hapo awali, mwishowe tulifunuliwa, kupata hamu-nzuri ya kifo kama mauaji, na *katika* uzoefu huo kuhisi kwa mara ya kwanza upendo ambao unashinda uovu.” (Moore 1981: 14) Uongofu wa Kikristo basi ni pamoja na kuasiliwa katika familia ya Mungu (**Yohana 1:12; Warumi 8:14-17, 23; 9:4; Wag 3:26; 4:5-7; Efe 1:5; 2:19; 1 Yohana 3:1**), kupokea moyo mpya (**Ezek 36:26; 2 Kor 3:3**), nia ya Kristo (**1 Kor 2:16**), na Roho kutoka kwa Kristo (**Ezek 36:26; Yohana 14:17**) atendaye kazi ndani yetu na kupitia sisi (**Filp 2:12-13**) ili kutufanya sisi kuwa kama Kristo mwenyewe (**Warumi 8:29; Efe 4:11-16**). Hili ndilo jibu halisi la Kikristo kwa “tatizo la uovu” na njia pekee ya kutokomeza uovu na kwa hivyo kutatua “tatizo” lenyewe; “Wanadamu wana uwezo wa kushinda dhambi ikiwa wanapokea kwanza kutoka kwa Mungu kupitia mabadiliko ya kibinafsi ya kuwa na uwezo wa kuamua: bila neema hii rahisi [yaani, neema ya Mungu inayofanyakazi katika mapenzi ya kibinadamu kabla ya kumgeukia Mungu] viumbe wa kuumbwa hawawezi hata kuanza ushindi wao juu ya uovu” (Surin 1986: 122).

Kwamba mpango mkali wa Kristo ulifanya mabadiliko katika maisha ya watu ulionyeshwa kihistoria: “Wasemaji na waandishi wa Kikristo wa awali sio tu walisema kwa nguvu kwamba mafundisho ya Ukristo yalikuwa na maana zaidi ya mateso, walisisitiza kwamba maisha halisi ya Wakristo yalithibitisha hilo. Cyprian alisimulia jinsi, wakati wa mapigo mabaya, Wakristo hawakuacha wapendwa wao wagonjwa au kukimbia miji, kama wakaazi wengi wa kipagani walivyofanya. Badala yake walikaa kuwatunza wagonjwa na wakakabiliwa na kifo chao kwa utulivu. Maandishi mengine ya Kikristo ya kale, kama Ignatius wa Antiokia *To the Romans* na *Letter to the Philippians* ya Polycarp, yalionyesha hali ambayo Wakristo walikumbana na mateso na kifo kwa sababu ya imani yao. . . . Waandishi kama vile Cyprian, Ambrose, na baadaye Augustine walitoa hoja kwamba Wakristo *waliteswa na kufa vizuri*—na hii ilikuwa ushahidi wa kimatendo, unaonekana kwamba Ukristo ndio ‘falsafa kuu.’ Tofauti kati ya idadi ya wapagani na Wakristo katika suala hili ilikuwa muhimu vya kutosha kutoa ukweli wa uhalisia wa madai ya Kikristo.” (Keller 2013: 41-42) Telford Work anahitimisha: “Kazi ya Yesu ilizindua ushindi dhidi ya ufisadi wa asili. Wafuasi wake hawaachwi kujikunyata katika dhuluma mpaka kurudi kwa Mwalimu wao. Ushindi wake unaendelea kufunuliwa katika koloni lao la proleptiki ya utaratibu unaokuja, ambao utakaso wao unatarajia na huandaa kurudi kwa Yesu. Matendo kama uninjilishaji, uponyaji, huduma za rehema, nidhamu na kutengwa, utoaji wa sadaka na ugawaji wa utajiri, upinzanivita, utii kwa mamlaka zinazosimamia, na kuuawa kwa ajili ya imani huonyesha majibu ya kujibu maswali yanayoulizwa na tatizo la uovu: Je, kuna Mungu? Je, Mungu anajali kuhusu mateso? Je, Mungu atafanya kitu?” (Work 2000: 109-10)

Kule kupata mwili na kusulubiwa kwa Kristo sio mwisho wa hadithi ya kushughulika na Mungu na tatizo la dhambi na uovu. Kristo atarudi duniani; wakati huo wafu watafufuliwa na atauhukumu uovu wote na watenda maovu (**Ufu 20:11-15**) na atazindua mbingu mpya na dunia mpya ambayo hakutakuwa na uovu wowote wa asili (**Warumi 8:21; 2 Pet 3:10**) au uovu wowote wa kimaadili, maumivu, mateso, kifo, au laana (**2 Pet 3:13; Ufu 21:1, 4; 22:3**). Kwa hivyo, maswala ya uovu na mateso yanahitaji kutazamwa katika muktadha mkubwa wa historia ya jumla ya ubinadamu ambayo inajumuisha umilele, sio tu katika muktadha wa maisha haya ya muda ya hapa duniani. William Ferraiolo anadokeza, “Maisha yenye kughubikwa na mabaya kabisa

ambayo tunaweza kufikiria ni sawa na kuchomwa na pini kwa kulinganisha na umilele wa kifo. Haijalishi ukali au uzito wa mateso ya mtu duniani, uzoefu wa milele unaofuata wa mtu lazima, ya hitaji la hesabu, apunguze kutoridhika ambako kulikusanywa kutoka utoto hadi kaburini.” (Ferraiolo 2005: “Eternal Selves”) Kwa kuzingatia mtazamo huu, Yesu alisema, “*Msiwaogope wauuao mwili, wala wasiweze kuiua na roho; afadhali mwogopeni yule awezaye kuangamiza mwili na roho pia katika jehanum*” (**Math 10:28**). John Hick anaongezea, “‘eschatoni nzuri’ haitakuwa tuzo au fidia inayolingana na majaribu ya kila mtu, lakini faida nzuri ambayo itatoa thamani wakati mateso yoyote ya mwisho yaliyovumiliwa katika kuyafikia” (Hick 1977: 341).

Zaidi ya hayo, ufufuo na mbingu mpya na dunia mpya inamaanisha kwamba, sio tu waovu na watenda maovu watahukumiwa na haki itendeke, lakini uovu wenyewe utafutwa. Katika mbingu mpya na dunia mpya, watu watakuwa na miili ya utukufu, mipya, ya ufufuo (**1 Kor 15:20-22, 35-54**). “Ufufuo wa mwili unamaanisha kwamba hatukupokea tu faraja kwa maisha tuliyoypoteza bali kurejeshwa kwake. Hatupati tu miili na maisha tuliyo kuwa nayo lakini miili na maisha ambayo tulitamani lakini hatukuwahi kupokea hapo awali. Tunapata maisha yenye utukufu, kamilifu, yenye utajiri usiofikirika katika ulimwengu mpya wa vitu.” (Keller 2013: 117) Kwa kweli, **1 Kor 15:54** inasema kuwa, wakati wa kuja kwa Yesu, wakati yote yatakapofanywa upya, “*hapo ndipo litakapokuwa lile neno lililoandikwa, ‘Mauti imemezwa kwa kushinda.’*” Lugha ya “kumeza” inadokeza kwamba kifo (na dhambi na uovu uliosababisha) kwa njia fulani vitachukuliwa kwenda kwenye mbingu mpya na dunia mpya na kubadilishwa, kama chakula kinachomezwa na kubadilishwa kulisha mwili. Hii inaonyesha kwamba “utukufu na furaha tutakayojua itakuwa kubwa zaidi isiyo na kikomo kuliko ambavyo ingelikuwa kama kusingekuwa na uovu. . . . Ikiwa hivyo ndivyo, hiyo ingemaanisha kweli kushindwa kabisa kwa uovu. Uovu usingekuwa tu kikwazo kwa uzuri wetu na neema, lakini itakuwa tu umeifanya iwe bora zaidi. Uovu ungetimiza kinyume kabisa na kile ulichokusudia.” (Ibid.) Kwa hivyo, “mateso ya wanadamu yatabadilishwa na Mungu wakati wa kukamilisha historia, ukamilifu ambao tayari umezinduliwa na tukio la msalaba” (Surin 1986: 135).

Kama ilivyo kwa uongofu wa Kikristo, matarajio ya Siku ya Hukumu na mbingu mpya na dunia mpya zina umuhimu wa kweli katika kuweza kukabiliana na uovu, ukosefu wa haki, na mateso sasa. Matarajio ya Siku ya Hukumu “inatuwezesha kuishi na matumaini na neema. Ikiwa tunaikubali, tunapata tumaini na motisha ya kufanya kazi kwa haki. Kwa maana haijalishi tunaweza kupata mafanikio kidogo sasa, tunajua kwamba haki itasimamiwa—kamilifu na kikamilifu. Makosa yote—yale tuliyoaita maovu ya kimaadili—yatarekebishwa. Lakini pia inatuwezesha kuwa wenye neema, kusamehe, na kujiepusha na kulipiza kisasi na vurugu. Kwa nini? . . . Ikiwa tunajua kuwa hakuna mtu atakayeficha chochote, na kwamba makosa yote yatasuluhishwa, basi tunaweza kuishi kwa amani.” (Keller 2013: 116) Miroslav Volf, mtazamaji ambaye ameshuhudia vurugu katika nchi yake Croatia, anasema, “Ile hali ya kutokufanya vurugu inahitaji imani ya kisasi cha Mungu” (Volf 1996: 304), na “Uhakika wa hukumu ya haki ya Mungu katika mwisho wa historia ni utangulizi wa kanusho kwa vurugu katikati yake” (Ibid.: 302).

Ahadi ya hukumu ya haki ya Mungu na ulimwengu mpya ilithibitika kuwa tumaini lenye nguvu, lililo hai ambalo liliwapa Wakristo uwezo wa kuvumilia mateso mabaya na mateso kwa neema na hata furaha: “Tunajua kwamba Wakristo wa kwanza walichukua mateso yao kwa utulivu na amani kubwa na waliimba nyimbo za kusifu wakati wanyama walikuwa wanawasambaratisha na waliwasamehe watu ambao walikuwa wakiwaua. Na ndivyo kwa kadiri walivyoauwa zaidi, ndivyo harakati za Kikristo zilivyo zidi kuongezeka.” (Keller 2013: 314) Howard Thurman anaongezea kuwa Ukristo na tumaini lake la Siku ya Hukumu na mbingu mpya na dunia mpya zilitumika “kuimarisha uwezo wa uvumilivu na ufyonzwaji wa mateso [ya watumwa wa Amerika]. . . . Ni shukrani gani kubwa zaidi inayoweza kutolewa kwa imani ya kidini kwa jumla na kwa imani yao ya kidini haswa kuliko hii: Iliwafundisha watu jinsi ya kupanda juu maishani, kuangalia kabisa mbele ya ukweli huo ambao unabishana sana dhidi ya matumaini yote na kutumia ukweli huo kama malighafi ambayo kwayo walitengeneza tumaini kwamba mazingira, pamoja na ukatili wake wote, hayangeweza kuponda.” (Thurman 1998: 71) J. Christiaan Beker, ambaye yeye nwenyewe alikuwa mtumwa wa Wanazi, anahitimisha, “Theolojia ya kibiblia ya tumaini hutazama nguvu ya sasa ya kifo kulingana na wakati wake mtupu na katika kujua kushindwa kwake hakika, sio kwa Mungu. Inaweza kuvumilia, kwa hivyo, uwepo wa maumivu ya nguvu ya kifo kama ‘njia ya kutoka,’ na kuwa na hakika kwamba uovu hautakuwa na uamuzi wa mwisho juu ya uumbaji wa Mungu. Na ujasiri huu unawawezesha Wakristo kubuni mikakati ya matumaini chini ya uongozi wa Roho, mikakati ambayo sio tu inakabiliana na mpango wa ibada ya sanamu ya ulimwengu wetu, lakini pia inataka kurudisha shambulio la nguvu ya kifo katikati yetu.” (Beker 1987: 121-22)

Kwa kifupi, injili inawawezesha waamini kujibu maswali ya Hume: “‘Je, [Mungu] yuko tayari kuzuia uovu, lakini hana uwezo? basi hana nguvu.’ ‘Hapana,’ wajibu waaminifu, ‘atakuja tena kwa utukufu kuwahukumu walio hai na wafu.’ ‘Je! Ana uwezo, lakini hataki? basi ni mwenye nia mbaya.’ ‘Kinyume chake, yeye ni mwenye huruma kwa wale wenye uovu, na yuko tayari kwamba wote wafikie toba.’ ‘Je! anauwezo na nia? uovu unatoka wapi basi?’ ‘Uovu upo kila mahali, na hakuna mahali popote ispokuwa msalabani, ambapo

Mungu mwenyewe alikuwa mhanga wake. Yeye, kuliko mtu yeyote, alichukua uovu wa haki na huruma yake mwenyewe. Walakini ilikuwa juu ya Kalvari kwamba uovu ulishindwa. Tungeshindwa pamoja nao, ikiwa sio kwa wakati ambao Mungu ametoa kwa ajili yetu (na wewe pia?) Kuhesabiwa kati ya washindi.” (Work 2000: 110)

D. Mtu anaweza kutazama agizo la Mungu kwamba dhambi na uovu hufanyika kuwa inafanana kama uhusiano wa jua na giza na baridi

“Kuna tofauti kubwa kati ya Mungu kujishughulisha hivyo, kwa *idhini* yake, katika tukio na kitendo, ambacho, kwa asili na uwakala wake, ni dhambi, (ingawa tukio hakika litafuata ruhusa yake,) na kule kujishughulishwa kwake kwa *kuizalisha* na kutekeleza tendo la dhambi; au kati ya yeye kuwa *mwenye kuweka utaratibu* wa uwepo wake fulani, kwa *kutokuuzua*, chini ya hali fulani, na yeye kuwa mtendaji sahihi au mwanzilishi wake, na *wakala mzuri* au *ufanisi*. . . . Kwa kuwa kuna tofauti kubwa kati ya jua kuwa sababu ya mwangaza na joto la anga, na mwangaza wa dhahabu na almasi, kwa uwepo wake na ushawishi mzuri; na kuwa kwake tukio la giza na baridi kali, wakati wa usiku, kwa mwendo wake, ambao hushuka chini ya upeo wa macho. Mwendo wa jua ni tukio la aina ya mwisho ya matukio; lakini sio sababu inayofaa, yenye ufanisi, au mtayarishaji wao; ingawa ni lazima zifuatwe na mwendo huo, chini ya hali kama hizo: hakuna hatua yoyote ya Kiumbe wa Kiungu inayosababisha uovu wa Utashi wa watu. Ikiwa jua lingekuwa *sababu* sahihi ya baridi na giza, ingekuwa *chemchemi* ya vitu hivi, kwani ni chemchemi ya nuru na joto: . . . na inaweza kuamuliwa kwa haki, kwamba jua lenyewe ni giza na baridi, na kwamba mihimili yake ni nyeusi na baridi. Lakini kutokana na kuwa sababu yake hakuna njia nyingine isipokuwa kwa kuondoka kwake, hakuna kitu kama hicho kinachoweza kuamuliwa, lakini kinyume chake; . . . na kadiri athari hizi kwa kuendelea na kulazimika zinavyoshikamana na kuzuiliwa na kutokuwepo, ndivyo inavyosema kwa nguvu zaidi jua kuwa ni chemchemi ya nuru na joto. Kwa hivyo, kama ambavyo dhambi sio matunda ya wakala wowote mzuri au ushawishi wa Aliye Juu, lakini, badala yake, inatokana na kuzuiliwa kwa tendo na nguvu zake, na, chini ya hali fulani, lazima ifuate uhitaji wa ushawishi wake; hii sio hoja kwamba yeye ni mwenye dhambi, au operesheni yake ni mbaya, au ana kitu chochote cha asili ya uovu; lakini, badala yake, kwamba yeye, na wakala wake, wote ni wazuri na watakatifu, na kwamba yeye ndiye chemchemi ya utakatifu wote. Ingekuwa ajabu kusema, kwa kweli, kwa sababu watu hawafanyi dhambi kamwe, lakini ni wakati tu Mungu atawaacha *wao wenyewe*, na lazima watende dhambi wakati anafanya hivyo, kwa hivyo dhambi yao haitoki *kwao wenyewe*, bali kutoka kwa Mungu; na kwa hivyo, kwamba Mungu lazima awe kiumbe mwenye dhambi: kama ambavyo ingeshangaza kubishana, kwa sababu siku zote ni giza wakati jua limekwenda, na sio giza wakati jua lipo, kwa hivyo giza lote linatoka kwenye jua, na kwamba diski yake na mihimili lazima ziwe nyeusi.” (Edwards 1984, *Freedom*, §IX: 77)

E. Kwa sababu Mungu anaweza kuliangalia tukio kwa njia ya “lenzi nyembamba” na pia “lenzi yenye pembe pana” kwa wakati huo huo, anaweza kuamuru kitu kwa mapenzi yake ya siri (au “ya amri”) ambayo mapenzi yake yaliyofunuliwa (au “ya kimaadili”) yatakataza

Kumb 29:29 inasema, “*Mambo ya siri ni ya BWANA, Mungu wetu; lakini mambo yaliyofunuliwa ni yetu sisi na watoto wetu milele, ili tuyafanye maneno yote ya sheria hii.*” Wakati ambapo vifungu vingine vinasema kwamba Mungu “*ambaye hutaka watu wote waokolewe*” (**1 Tim 2:4**; angalia pia **Ezek 18:23**; **2 Pet 3:9**), vifungu vingine vinakiri kwamba *sio* watu wote wataokolewa lakini Mungu anawachaguwa *baadhi* tu pasipo masharti (**Math 11:27**; **Yohana 1:12-13**; **6:37-39**, **44**, **65**; **10:25-29**; **Matendo 13:48**; **Efe 1:4-5**, **11**; **2:8-9**). I. Howard Marshall anasema, “Ukweli kwamba Mungu anatamani au anataka watu wote waokolewe haimaanishi kwamba wote wataitikia wito wa injili na kuokolewa. *Lazima hakika tutofautishe kati ya kile Mungu angependa kuona kinatokea na kile anachofanya kweli kwa utashi kitokee, na vitu hivi vyote vinaweza kuzungumzwa kama mapenzi ya Mungu.*” (Marshall 1989: 56, mkazo umeongezewa) John Piper anaongezea, “Kuthibitisha mapenzi ya Mungu kuwaokoa *wote*, huku pia akithibitisha uchaguzi usio na masharti wa *wengine*, inamaanisha kuwa kuna ‘mapenzi mawili’ kwa Mungu, au njia mbili za nia. Inamaanisha kwamba Mungu anaamuru hali moja ya mambo wakati pia yuko tayari na akifundisha kwamba hali tofauti ya mambo inapaswa kutokea. Tofauti hii ya namna ambavyo Mungu anataka imeonyeshwa kwa njia mbalimbali katika karne zote. Sio mpango mpya. Kwa mfano, wanatheolojia wamesema juu ya mapenzi makuu na mapenzi ya kimaadili, mapenzi mazuri na mapenzi yaliyoruhusiwa, mapenzi ya siri na mapenzi yaliyofunuliwa, mapenzi ya agizo na mapenzi ya amri, mapenzi ya uamuzi na mapenzi ya upendeleo.” (Piper 2000: 109)

Piper anaelezea sehemu moja ya hii: “Mungu ana uwezo wa kuuangalia ulimwengu kupitia lensi mbili. Anaweza kutazama kupitia lensi nyembamba au kupitia lensi zenye pembe pana. Wakati Mungu anaangalia tukio lenye uchungu au baya kupitia lensi yake nyembamba, yeye huona ule msiba au ile dhambi kwa vile ilivyo ndani yake yenyewe na hukasirika na kuhuzunika. ‘Mimi sifurahii kufa kwake afaye, asema Bwana Mungu’

(Ezek. 18:32). Lakini wakati Mungu anaangalia tukio lenye uchungu au baya kupitia lensi yake ya pembe pana, yeye huona msiba au dhambi hiyo kuhusiana na kila kitu kinachoongoza kuieleke hiyo na kila kitu kinachotiririka kutoka kwake. Anaiona katika unganisho na athari zote ambazo huunda muundo au mpangilio wa picha inayoenea hadi umilele. Huu mpangilio wa picha, pamoja na sehemu zake zote (nzuri na mbaya) anapendewa nao (Zab. 115:3).” (Piper 2000: 126)

Jonathan Edwards anafafanua jambo hili na kuongeza msingi muhimu kwamba, kwa sababu Mungu anaweza kuona kitu kimoja kupitia “lensi nyembamba” na “lensi zenye pembe pana,” anaweza kukataza na kuadhibu “uovu kama uovu” ambao watu hufanya ingawa alikuwa ameteua tukio hilo kwa sababu zake nzuri. “Hakuna kutofautiana katika kudhani, kwamba Mungu anaweza kuchukua kitu jinsi kilivyo chenyewe, na kuchukuliwa kuwa kibaya tu, na kwa hivyo bado inaweza kuwa ni Mapenzi yake inapaswa kutimbia, akizingatia matokeo yote. . . . Watu hufanya kwa utashi dhambi kama dhambi, na ndivyo walivyo waanzilishi na watendaji wa hiyo: wanaipenda kama dhambi, na kwa malengo na makusudi mabaya. Mungu hatendi kuwa utashi dhambi kama dhambi, au kwa sababu ya jambo lolote baya; ingawa ni raha yake kuagiza vitu, kwamba, akiruhusu, dhambi itatokea, kwa sababu ya mema mengi ambayo kwa matumizi yake yatakuwa matokeo. Kujitolea kwake kuagiza vitu ili uovu utokee, kwa sababu ya uzuri usiotarajiwa, sio hoja kwamba hauchukii uovu, kama uovu: na ikiwa ni hivyo, basi sio sababu kwa nini asiweze kukataza uovu kama mbaya, na kuuadhibu kama ulivyo.” (Edwards 1984, *Freedom*, §IX: 78-79; angalia pia Piper 2000: 107-31; Edwards 1986, *Remarks*, ch. 3: 525-43) Mifano ya hii ni pamoja na Mungu kutumia Ashuru kuwaadhibu Israeli kwa dhambi zao lakini baadaye kuiadhibu Ashuru kwa kiburi chake (**Isa 10:5-19**); kuinua Babeli kuangamiza Israeli lakini kisha kuishikilia Babeli na hatia kwa sababu ya uasi wake (**Hab 1:5-11**); na kuagiza kusalitiwa na kusulubiwa kwa Kristo lakini kisha anatamka ole kwa mtu aliyemsaliti (**Math 26:24; Marko 14:21; Luka 22:22**). Timothy Keller anadokeza, “Ni usawa mzuri. Kwa upande mmoja, uovu huchukuliwa kwa uzito kama kitu halisi. Na bado kuna hakikisho kwamba mwishowe, hauwezi kushinda.” (Keller 2013: 141)

Kanuni ya pili muhimu ni kwamba siri za Mungu au amri ambazo hazijafunuliwa na uwepo wa dhambi na uovu duniani hazipingani kwa namna yoyote na mapenzi ya Mungu yaliyo wazi kuhusu jinsi tunapaswa kutenda. “Mapenzi mawili” ya Mungu kwa hivyo yanapinga wazo la majaliwa. Randy Alcorn anasema, “Kama Mungu anaruhusu ubaguzi wa rangi, utumwa, na biashara ya usafirishaji wa watoto kwa ajili ya ngono, basi kwa nini tupambane navyo? Hii hapa sababu: Bibilia inazungumza sana juu ya enzi kuu ya Mungu, lakini inawataka watu kila mara kuchukua hatua, na kuwatetea na kuwasaidia masikini na wahitaji (angalia, kwa mfano, Mithali 31:8-9)—hii ni kinyume kabisa cha majaliwa.” (Alcorn 2009: 263) Kwa jumla, kwa sababu zake nzuri ambazo kwa sehemu kubwa *hajatumuliwa* Mungu ameruhusu na akaamua kwamba dhambi na uovu vitakuwepo katika dunia hii hadi Kristo atakaporudi duniani, lakini wakati huo huo *ametumuliwa* “yaliyo mema” na kile anachotaka kutoka kwetu: “kutenda haki, na kutenda rehema, na kwenda kwa unyenyekevu na Mungu wako” (**Mika 6:8**; angalia pia, mfano, **Kumb 10:12-13; Math 5:38-48; 6:14-15; 18:21-35; 22:36-40; 25:31-46; Marko 9:41-42; Luka 6:27-38; 12:33; Efe 4:25-5:21; 1 Tim 6:17-19; Yak 1:27**).

IV. Sababu zinazowezekana kwa nini Mungu ameamua uwepo wa dhambi na uovu

A. Kwa sababu Mungu ndiye mwenye kiwango cha juu cha wema ambacho chaweza wezekana kuwepo, dhambi na uovu ni muhimu ili kila hali ya tabia na asili ya Mungu ifunuliwe vizuri

“Mungu ni wa kipekee kabisa. Ndiye pekee katika ulimwengu anayestahili kuabudiwa.” (Piper 2010: 51) Yeye ndiye chanzo cha ukamilifu wote: upendo, wema, ukweli, utakatifu, unyoofu, haki, rehema, neema, n.k. Kwa hivyo, utukufu wake ni mkubwa kuliko kitu chochote (angalia, mfano, **Isa 43:6-7; Hab 2:14; Yohana 7:18; 14:13; Warumi 11:36; 15:8-9; 9:22-23; 1 Kor 10:31; 1 Pet 4:11; Ufu 21:23**). “Tatizo la uovu” lenyewe (pamoja na nadharia nyingi) linategemea msingi kamili kwamba ubinadamu—ustawi wetu na furaha—ni muhimu; kwamba Mungu aliumba ulimwengu ili kuleta hali bora zaidi inayowezekana kwa ubinadamu. Dhana hiyo sio sahihi. Mungu hakuumba ulimwengu huu kimsingi kwa faida yetu. Badala yake, Biblia inasema kwamba “katika yeye vitu vyote viliumbwa, vilivyo mbinguni na vilivyo juu ya nchi, vinavyoonekana na visivyooonekana, . . . vitu vyote viliumbwa kwa njia yake, na kwa ajili yake” (**Kol 1:16**). Mwishowe, kila kitu ambacho Mungu ameweka—pamoja na dhambi na uovu—ni sehemu ya mpango mkubwa, uliobuniwa kabla ya kuwekwa misingi ya ulimwengu, kudhihirisha utukufu wa Mungu, utukufu wa Kristo, na utukufu wa neema ya Mungu katika Kristo (angalia, mfano, **Zab 24:1-10; 148:1-13; Yohana 11:1-4; 13:31-32; 17:1-5, 22-24; Warumi 5:12-21; 8:28-29; 9:19-23; 11:32-36; Efe 1:3-6; Filp 2:6-11; 2 Tim 1:8-9; Ebr 2:9-10; Ufu 13:8; 15:3**). Charles Hodge anasema, “Ujuzi wa Mungu ni uzima wa milele. Kwa viumbe ni jambo lililo bora zaidi. Na kukuzwa kwa ujuzi huo, udhihirisho wa ukamilifu wa aina nyingi wa Mungu asiye na mwisho, ndio mwisho wa juu zaidi wa kazi zake zote. . . . Utukufu wa Mungu ambao ndio mwisho mkuu wa vitu vyote, hatulazimiki

kudhani kuwa huu ndio ulimwengu bora zaidi kwa utengenezaji wa furaha, au hata kwa kupata kiwango kikubwa cha utakatifu kati ya viumbe wenye busara. Umebadilishwa kwa busara kwa mwisho ambao kwa huo ulibuniwa, ambao ni, udhihirisho wa ukamilifu mwingi wa Mungu.” (Hodge 1981: 435-36; angalia pia Erlandson 1991: “Mtazamo wa Kibiblia” [“Mungu ameweka maovu ili kuonyesha kwa viumbe vyote, na haswa kwa ubinadamu, utukufu Wake kwa njia ambayo isingewezekana vinginevyo. Yaani, Aameamuru anguko la mwanadamu na maovu yanayotokana nalo ili kuonyesha unyoofu Wake, haki, neema, na rehema kwa ukamilifu kadiri iwezekanavyo.”])

Vifungu kadhaa vinatoa mifano ya upangaji wa Mungu wa dhambi na uovu ili kuonyesha sura tofauti za tabia yake:

- *Yesu akajibu, “Huyu hakutenda dhambi wala wazazi wake; bali kazi za Mungu zidhihirishwe ndani yake.” (Yohana 9:3)*
- *Yesu akasema, “Mimi nalikuja ulimwenguni humu kwa hukumu, ili wao wasioona waone, nao wanaoona wawe vipofu.” (Yohana 9:39)*
- *Kwa maana maandiko yasema juu ya Farao ya kwamba, “Nilikusimamisha kwa kusudi hili, ili nionyeshe nguvu zangu kwako, jina langu likatangazwe katika nchi yote.” (Warumi 9:17)*
- *Ni nini basi, ikiwa Mungu kwa kutaka kuonyesha ghadhabu yake, na kuudhihirisha uweza wake, kwa uvumilivu mwingi, alichukulia na vile vyombo vya ghadhabu vilivyofanywa tayari kwa uharibifu; tena, ili audhihirishe wingi wa utukufu wake katika vile vyombo vya rehema, alivyovitengeneza tangu zamani vipate utukufu.” (Warumi 9:22-23)*
- *Kwa kuwa alitangulia kutuchagua, ili tufanywe wanawe kwa njia ya Yesu Kristo, sawasawa na uradhi wa mapenzi yake. Na usifiwe utukufu wa neema yake. (Efe 1:5-6a)*
- *Na ndani yake sisi nasi tulifanywa urithi, huku tukichaguliwa tangu awali sawasawa na kusudi lake yeye, ambaye hufanya mambo yote kwa shauri la mapenzi yake. Nasi katika huyo tupate kuwa sifa ya utukufu wake, sisi tuliutangulia kumwekea Kristo tumaini letu. (Efe 1:11-12)*
- *Lakini andiko limeyafunga yote chini ya nguvu ya dhambi, makusudi hao waaminio wapate ile ahadi kwa imani ya Yesu Kristo. (Wag 3:22)*
- *Mmesikia habari ya subira yake Ayubu, mmeuona mwisho wa Bwana ya kwamba Bwana ni mwingi wa rehema, mwenye huruma. (Yak 5:11)*

Akitoa maoni yake juu ya aya za Warumi, Hodge anasema, “Adhabu ya waovu sio kitendo cha kiholela, bila kuwa na lengo bali kuwafanya wawe duni; imeundwa kudhihirisha kukasirika kwa Mungu dhidi ya dhambi, na kujulisha tabia yake ya kweli. Kwa upande mwingine, wokovu wa mwenye haki imeundwa kuonyesha utajiri wa neema yake.” (Hodge 1886: 319)

Jonathan Edwards anajadili *kwanini* uwepo wa dhambi na uovu ni muhimu kwa mambo yote ya asili kamili ya Mungu kudhihirika: “Ni jambo sahihi na bora kwa utukufu usio na mwisho kuangaza; na kwa sababu hiyo hiyo, inafaa kwamba kung’aa kwa utukufu wa Mungu kunapaswa kuwe kamili; Hiyo ni, kwamba sehemu zote za utukufu wake zing’ae, ili kila uzuri uwe mkali kwa usawa [kipaji; kung’aa; tukufu], ili mtazamaji awe na maoni sahihi juu ya Mungu. Haifai kwamba utukufu mmoja udhihirishwe kupita kiasi, na mwingine sio kabisa. . . . Kwa sababu hiyo hiyo haifai kwamba mmoja adhihirishwe kupita kiasi, na mwingine lakini kidogo sana. . . . Kwa hivyo ni muhimu, kwamba ukuu wa Mungu wa kutisha, mamlaka yake na ukuu wa kutisha, haki, na utakatifu, inapaswa kudhihirishwa. Lakini hii haingewezekana, isipokuwa dhambi na adhabu ilikuwa imeamriwa. . . . Ikiwa haikuwa sawa kwamba Mungu aamuru na kuruhusu na kuadhibu dhambi, hakungekuwa na dhahirisho la utakatifu wa Mungu katika kuchukua dhambi, au kwa kuonyesha upendeleo wowote, katika ujaliwaji wake, wa utauwa mbele yake. Hakutakuwa na udhihirisho wa neema ya Mungu au wema wa kweli, ikiwa hakungekuwa na dhambi ya kusamehewa, hakuna taabu ya kuokolewa kwayo. . . . Na kama inavyohitajika kuwepo na uovu, kwa sababu uonyesho wa utukufu wa Mungu haukuweza kuwa mkamilifu na haujakamilika bila hiyo, kwa hivyo uovu ni muhimu, ili kupata furaha ya juu zaidi ya kiumbe, na ukamilifu wa mawasiliano hayo ya Mungu, ambayo kwa ajili yake aliumba ulimwengu; kwa sababu furaha ya kiumbe iko katika kumjua Mungu, na hisia ya upendo wake. Na ikiwa kumjua hakukukamilika, furaha ya kiumbe lazima iwe haijakamilika kwa kiwango sawa.” (Edwards 1986, *Remarks*, ch. 3: 528; angalia pia Piper 1998: “2.2 Why Does God Ordain”; Erlandson 1991: “A Biblical Perspective” [“Unyoofu na haki zinaonyeshwa kikamilifu wakati si tu kwamba zuri linapewa thawabu lakini pia baya kuadhibiwa. Rehema na neema hudhihirishwa kikamilifu zaidi wakati wapokeaji hawastahili kabisa. . . . Neema na rehema pia zinaonyeshwa kwa kushangaza katika dunia ambayo anguko la mwanadamu lilisababisha *kifo* cha kiroho, sio kuharibika kwa sehemu. Mtu *mgonjwa* kiroho anaweza kudai kuhusika katika kujirudisha kwenye upendeleo wa Mungu. Ni yule tu aliyewahi kufa ambaye amerejeshwa kwenye upendeleo wa kiungu ndiye atakayeona kile *kiwango* cha rehema za Mungu.”]; Edwards 1984, *The End*: 94-121; Hodge 1981: 435 [“Dhambi, kwa hiyo, kulingana na Maandiko,

inaruhusiwa, ili haki ya Mungu ijulikane katika adhabu yake, na neema yake katika msamaha wake. Na ulimwengu, bila ufahamu wa sifa hizi, ungekuwa kama dunia bila nuru ya jua.”]; Piper 2003: 17-50; Piper 2010: 39-54)

Ikumbukwe pia kwamba mchezo wa kuigiza wa kuishi—pamoja na jukumu la dhambi na uovu, mateso na kifo—unatekelezwa kwenye hatua kubwa zaidi kuliko kile tunachoweza kuona au hata kufikiria. Utukufu na asili ya Mungu huonyeshwa sio tu kwa watu hapa duniani lakini katika ulimwengu wote, pamoja na waliokombolewa mbinguni na malaika (angalia **2 Wfl 6:15-17; Zab 19:1; Math 18:10; Luka 2:13-14; 15:7, 10; 1 Kor 4:9; Efe 3:8-10; Kol 2:15; 1 Tim 3:16; 1 Pet 1:12; Ebr 12:1; Ufu 1:1; 15:3-4; 17:1; 21:9**). Na kama ilivyojadiliwa hapo awali, maswala haya yote yana maana ya kimilele na sio tu ya muda.

Mwishowe, hapo awali tulijadili umuhimu wa kufanyika mwili na upatanisho wa dhambi ambao Kristo alitimiza msalabani. Umuhimu wa hili unajadiliwa katika AJ yote:

- *Maana wale aliwajua tangu asili, aliwachagua tangu asili wafananishwe na mfano wa Mwana wake, ili yeye awe mzaliwa wa kwanza miongoni mwa ndugu wengi. (Warumi 8:29)*
- *Macho ya mioyo yenu yatiwe nuru, mjue tumaini la mwito wake jinsi lilivyo; na utajiri wa utukufu wa urithi wake katika watakatifu jinsi ulivyo; na ubora wa ukuu wa uweza wake ndani yetu tuaminio jinsi ulivyo; kwa kadiri ya utendaji wa nguvu za uweza wake; aliotenda katika Kristo alipomfufua katika wafu, akamweka mkono wake wa kuume katika ulimwengu wa roho; juu sana kuliko ufalme wote, na mamlaka, na nguvu, na usultani, na kila jina litajwalo, wala si ulimwenguni humu tu, bali katika ule ujao pia; akavitia vitu vyote chini ya miguu yake, akamweka awe kichwa juu ya vitu vyote kwa ajili ya kanisa; ambalo ndilo mwili wake, utimilifu wake anayekamilika kwa vyote katika vyote. (Efe 1:18-23)*
- *Tena alipoonekana ana umbo kama mwanadamu, alijinyenyekeza akawa mtii hata mauti, naam, mauti ya msalaba. Kwa hiyo tena Mungu alimwadhimisha mno, akamkirimia Jina lipitalo kila jina; ili kwa jina la Yesu KILA GOTI LIPIGWE, la vitu vya mbinguni, na vya duniani, na vya chini ya nchi; na kila ulimi ukiri ya kuwa Yesu Kristo ni Bwana, kwa utukufu wa Mungu Baba. (Filp 2:8-11)*
- *Naye ndiye kichwa cha mwili, yaani, kanisa; naye ni mwanzo, ni mzaliwa wa kwanza katika wafu, ili kwamba awe mtangulizi katika yote. (Kol 1:18)*

W. Gary Crampton anaonyesha wazo dogo la maoni ya hii: “Ni sawa kabisa kwamba Anguko la wanadamu ilibidi litokee ikiwa Mungu atatukuzwa kwa njia ya kumtukuzwa Mwanawe. Hiyo ni, upendeleo wa Mungu wa anguko, na kuifanya kwake kwa utimilifu, ni muhimu. Amekusudia kwa utukufu Wake mwenyewe. . . . Ikiwa Adam angefaulu majaribio yake kwenye Bustani. . . angekuwa amethibitishwa na Mungu katika haki nzuri. . . . Haki ya Adamu, basi, ingehesabiwa kwa wazao wake wote (ambayo ni jamii yote ya wanadamu). Na wanadamu wote wangemtazama yeye kwa shukrani kubwa, kama Mwokozi, sio Kristo. Kwa umilele wote, basi Mungu angeshiriki utukufu wake na kiumbe Chake: Adamu. Cha kushangaza ni kwamba utii wa Adamu ungesababisha kuabudu sanamu. Kwa hivyo, njia hiyo mbadala haingewezekana kimantiki. Ni ulimwengu halisi tu, ambamo anguko la mwanadamu lilitokea, inawezekana kimantiki na huchangia utukufu wa Mungu peke yake. Ikiwa Adamu angetii, Yesu Kristo angekataliwa jukumu lake kama ‘mzaliwa wa kwanza kati ya ndugu wengi’ na Bwana wa kanisa Lake. Na Baba hangepokea utukufu kwa kazi Yake kupitia Mwana.” (Crampton 1999: 5-6)

B. Mungu hawezi kuondoa uovu bila kwa wakati huo huo kuwaondoa wanadamu na ulimwengu kama tunavyojua

John Feinberg anasema kuwa, kwa wema na hekima yake Mungu alichagua kuunda ulimwengu ulio na wanadamu. Kuna sifa kadhaa ambazo hufafanua maana ya kuwa mwanadamu. Tabia hizi zinawafanya wanadamu watofautiane na viumbe wa juu au wa chini ya binadamu. Ingawa zinatofautiana kutoka kwa mtu binafsi hadi kwa mtu mwingine, wanadamu wana uwezo wa kufikiria, hisia, mapenzi, tamaa, nia (iliyoundwa kwa misingi ya tamaa zao), na uwezo wa mwendo wa mwili. Kwa kuongezea, Mungu “alikusudia sisi kutumia uwezo huu kuishi na kufanya kazi katika ulimwengu unaofaa kwa viumbe kama vile sisi. Kwa hivyo, aliunda ulimwengu wetu, ambao unaendeshwa kulingana na sheria za asili [angalia, mfano, **Ayubu 38:25-27; Math 5:45**]. . . . Mwishowe, Mungu alikusudia kuwafanya viumbe ambao wana mwisho wote kimantiki na kimaadili (kwa hali ya maadili, kikomo chetu hakitulazimishi kufanya uovu, lakini tu kwamba hatuna ukamilifu wa maadili wa Mungu). Kwa jumla, Mungu alikusudia kuumba wanadamu ambao hawajapewa utukufu, sio viumbe walio chini ya binadamu au juu ya binadamu au hata miungu.” (Feinberg 2001: 788)

Mungu hawezi kutekeleza utata (kwa mfano, kufanya mduara wa mraba au kuumba mwamba mzito sana kwake kuuinua). Kwa hivyo, Mungu hawezi kuondoa uovu wa maadili kwa sababu “ikiwa Mungu angefanya kile kinachohitajika ili kuondoa ulimwengu wetu na uovu wa maadili, angeweza kupingana na nia yake ya kuumba wanadamu na ulimwengu kama alivyofanya; kutufanya tujiulize ikiwa ana moja au zaidi ya sifa alizopewa; na/au kufanya kitu ambacho hatungemtarajia au kutamani yeye afanye, kwa sababu italeta uovu

mkubwa kuliko ule ambao tayari upo” (Ibid.: 789) Kisha Feinberg anafafanua njia nyingi na za mara kwa mara ambazo Mungu atalazimika kulazimisha mawazo ya watu, mihemko, mapenzi, matamania au vitu vya hamu, nia, na harakati za mwili, na/au kuingilia utendaji wa asili sheria, ili kuzuia dhambi na uovu kutokea (Ibid.: 789-95). Kwa kweli, kumleta hata mtu mmoja kwa hatua ya kuchagua na kufanya kwa hiari kutenda mema itahitaji kupanga upya maisha ya watu wengine wengi (Ibid. 790). Kwa kifupi, hakungekuwa tena na dunia kama tunavyoijua sisi au wanadamu kama tunavyowajua. Kwa kuongezea, “kama kungekuwa hakuna utaratibu wa asili, ambao unatabiri, makubaliano na utendaji zingekwamishwa sana na labda zingeondolewa. Kwa kuongezea, Mungu anataka watu washirikiane, lakini muundo kama huo wa kijamii hudai utaratibu wa asili kama muktadha wa maisha ya kawaida.” (Feinberg 1994: 265) Peter van Inwagen anasema kwamba, kwa Mungu kuzuia kimuujiza au vinginevyo kesi za uovu wa asili au maadili zitasababisha kuwepo kwa ulimwengu ambao ni wa kawaida sana. “Na, kwa kweli, hakuna kipimo kilicho dhahiri kabisa cha kutofautisha kati ya ulimwengu ambao ni wa kawaida sana na ulimwengu ambao sio. . . . Kwa hivyo, hakuna idadi ya chini ya visa vya mateso makali ambayo Mungu angeweza kuruhusu bila kupoteza uzuri wa ulimwengu ambao sio wa kawaida sana.” (van Inwagen 1996: 173n.11). Tena, kuingilia kati au kubadilisha sheria za asili na michakato ya ulimwengu itahitaji aina tofauti ya ulimwengu na kwa hivyo viumbe tofauti kuliko wanadamu kuijaza dunia hiyo.

Feinberg anamalizia, “Je! Mungu amefanya kitu kibaya katika kuumba wanadamu? La! Hasha, tunapofikiria thamani kubwa ya mwanadamu na thamani kubwa ambayo Mungu ameiweka juu yetu. Kama ukweli wa kimapokeo, tunaweza kusema kwamba uovu wa maadili umekuwa kama kiambata cha ulimwengu ulio na wanadamu. Bado, ni moja wapo ya ulimwengu ule mzuri ambao Mungu angeweza kuumba. Mungu ni Mungu mwema. Ulimwengu wetu na wanadamu unaonyesha wema wake.” (Ibid.: 795) Jambo hapa sio kwamba Mungu hutumia mabaya kwa wema (kama katika **Warumi 8:28**) lakini kwamba uwepo wa wanadamu katika ulimwengu kama huu ni “thamani ya utaratibu wa kwanza,” yaani, nzuri katika-ndani-ya yenyewe, sio nzuri ambayo hutokana na uovu uliokuwepo hapo awali. Binadamu ni uzuri uliotangulia ambao unastahili kuwa nao licha ya dhambi na uovu ambao tunasababisha.

C. Uovu wote ambao Mungu anauruhusu na kuuweka mwishowe hutumikia na kuleta wema mkuu wa uumbaji wenyewe

Paulo alisema, “*Nasi twajua ya kuwa katika mambo yote Mungu hufanya kazi pamoja na wale wampendao katika kuwapatia mema, yaani wale walioitwa kwa kusudi lake*” (**Warumi 8:28**). Moja ya sababu kwa nini Mungu anaweza uovu ni kwamba wakati mwingine uovu unaleta wema mkubwa na mtu mmoja mmoja—iwe walioteseka au wengine—katika kizazi cha sasa. Feinberg anaonyesha, “Katika tukio lolote lile, Mungu anaweza kukusudia kutimiza mfululizo wa mambo, badala ya moja tu. Na sio tu katika maisha ya anayeteseka peke yake. Kwa kuruhusu mateso, Mungu anaweza kukusudia kutimiza jambo fulani katika maisha ya anayeteseka, kitu katika maisha ya wale wanaomjua huyo anayeteseka, na kitu kuhusu majeshi ya malaika na mapepo.” (Feinberg 1994: 339-40) Kuna idadi kubwa isiyo na kikomo ya mifano ya hii. Hapa kuna mifano michache:

- “Kukatwa kwa kiungo ni uovu; lakini ikiwa ni lazima kuokoa maisha, ni nzuri. Vita ni maovu ya kutisha, lakini ulimwengu unadaiwa na vita vya kuhifadhi uhuru wa raia na dini, ambazo gharama yake ni ndogo. . . . Kwa hivyo, ikiwa dhambi ndiyo njia inayofaa ya mema zaidi, inaacha kuwa mbaya, kwa ujumla, na inalingana kabisa na fadhili za Mungu kwa kuruhusu kutokea kwake.” (Hodge 1981: 432-33)
- Yusufu aliuzwa utumwani na ndugu zake lakini baadaye aliwaambia, “*Ninyi kweli mlinikusudia mabaya, bali Mungu aliyakusudia kuwa mema, ili itokee kuokoa taifa kubwa, kama ilivyo leo*” (**Mwz 50:20**).
- Katika Biblia Mungu anatumia uovu kuwajaribu watumishi wake (**Ayubu; 1 Pet 1:7; Yak 1:3**); kuwaadibisha (**1 Kor 11:31-32; Ebr 12:4-11**); kuhifadhi maisha yao (**Mwz 50:20**); kuwafundisha subira na uvumilivu, kujenga tabia na kukuza tumaini (**Warumi 5:3-5; Yak 1:2-4**); kuelekeza mawazo yao kwa kile kilicho muhimu zaidi (**Zaburi 37**); kuimarisha imani yao katika Kristo (**Filp 3:7-11**); kuwawezesha kufariji wengine (**2 Kor 1:3-7**); kuwawezesha kutoa ushuhuda wenye nguvu juu ya ukweli (**Matendo 7**); kuwapa furaha zaidi wakati mateso yanabadilishwa na utukufu (**1 Pet 4:13**); kuhukumu waovu katika historia (**Kumb 28:15-68**) na katika maisha yajayo (**Math 25:41-46**); kuleta thawabu kwa waumini wanaoteswa (**Math 5:10-12**); na kuonyesha kazi ya Mungu (**Kut 9:16; Yohana 9:3; Warumi 9:17**).
- Zaidi ya hayo, “Mungu kwa rehema *anazuia* vurugu za nyakati za mwisho [yaani, hukumu] hadi kila nafasi ya toba na msamaha imepita. Na hii inasababisha kuchanganyikiwa, mateso, na hata kifo kwa waathiriwa wasio na hatia ambao lazima wasubiri. Kwa wafia dini wanaolia, ‘Bwana Mwenye Enzi Kuu, hata lini?’ Mungu anajibu: ‘Bado kidogo! . . . hata itakapotimia hesabu ya wajoli wao na ndugu zao

watakaouawa vile vile kama wao' (Ufu. 6:10-11). . . . Na rehema ya Mungu inaonekana wazi hivyo hata thamani ya wafia dini wa miaka elfu mbili – na hata Vita vya Msalaba na Mauaji Makubwa! – haviwezi kuimaliza. Matokeo ya rehema ya Mungu isiyo ya kawaida katika kuzuia kuhumu ndio, kwa kweli, *tatizo la uovu*. Kwa nini Mungu husubiri wakati watu wanaumia na kuangamiza watu wengine? Nani angeweza kudhani anafanya hivyo kwa upendo? Lakini Mungu anajibu: 'Je! Sipaswi kuihurumia Ninawi, ule mji mkubwa, ambao ndani yake kuna zaidi ya watu mia na ishirini elfu ambao hawajui mkono wao wa kuume kutoka ule wa kushoto kwao, na pia ng'ombe wengi' (Yona 4:11)?" (Work 2000: 107; angalia pia **Warumi 2:4; 1 Tim 2:4; 2 Pet 3:9; Ufu 2:21**)

- Timothy Keller anaorodhesha makundi manne ya namna Mungu anavyotumia mateso: "Kwanza, mateso hubadilisha mtazamo wetu kuelekea sisi wenyewe. Yanatushusha na kuondoa kujiona ambako sio halisi na kiburi. . . . Mateso pia hutupelekea kujichunguza na kuona udhaifu, kwa sababu yanaweka wazi yale mabaya yaliyo ndani yetu. . . . Pili, mateso yatabadilisha sana uhusiano wetu na mambo mazuri maishani mwetu. Tutaona kuwa vitu vingine vimekuwa muhimu sana kwetu. . . . Tatu, na zaidi ya yote, mateso yanaweza kuimarisha uhusiano wetu na Mungu kuliko kitu kingine chochote kinavyoweza [ona **2 Kor 4:7-18**]. Tamko linalofahamika sana la C. S. Lewis's ni kweli, kwamba katika kufanikiwa Mungu anatanong'oneza lakini katika shida anatupigia kelele. . . . Mwishowe, mateso ni karibu sharti muhimu ikiwa tutakuwa na faida kubwa kwa watu wengine, haswa wanapopitia majaribu yao. Shida inatufanya tuwe wenye huruma zaidi kuliko vile tungekuwa vinginevyo [angalia **2 Kor 1:3-5**]." (Keller 2013: 190-92)
- John Feinberg anazungumzia aina kumi ya mambo ambayo Mungu anaweza kutimiza kupitia mateso: "Kwanza, Mungu anaweza kuruhusu mateso kwa mwisho sawa kama katika habari iliyoandikwa katika Yohana 9: 1-3. Katika hali hiyo, *dhiki ilitoa nafasi kwa Mungu kudhihirisha nguvu zake*. . . . Pili, Mungu anaweza kutumia mateso *kuondoa sababu ya kujisifu*. . . . [Tatu,] Mungu aliruhusu shida za Ayubu angalau kwa sehemu *kuonyesha imani halisi au ya kweli kwa Shetani*. . . . Nne, wakati mwingine Mungu hutumia shida kama fursa ya *kuonyesha kwa waamini na wasioamini dhana ya mwili wa Kristo*. . . . [Tano,] Maandiko yanafundisha njia kadhaa ambazo mateso ya wenye haki *huendeleza utakaso wao*. . . . [Sita,] wakati mwingine Mungu huruhusu dhiki katika maisha ya wenye haki kwa sababu ya *huduma inayowezezana katika mateso*. . . . [Saba,] Mungu pia hutumia dhiki *kuuandaa kwa majaribu zaidi*. . . . Matumizi ya nane mapana ya kuteseka katika maisha ya wenye haki ni *kuuandaa kwa hukumu ya kazi zao kwa thawabu* [angalia **1 Pet 1:7**]. . . . Tisa, Mungu anaweza kutumia mateso ya wenye haki kama *msingi wa kuwainua mwishowe* [angalia **2 Kor 4:17**]. . . . Mwishowe, Mungu anaweza kutumia mateso kama *njia ya kumchukua muumini kuwa naye*." (Feinberg 1994: 340-46)
- Richard Swinburne anasema, "Ili matendo ya ujasiri, huruma, n.k., kuwa vitendo wazi kwa watu kutekeleza, lazima kuwe na maovu mbalimbali. Maovu huwapa watu nafasi ya kufanya vitendo hivyo ambavyo vinawaonyesha watu katika kiwango chao kilicho bora. Ulimwengu bila maovu ungekuwa ulimwengu ambao watu hawawezi kuonyesha msamaha, hakuna huruma, au kujitolea. Na watu bila nafasi hiyo wananyimwa nafasi ya kujionyesha kwa kiwango bora." (Swinburne 1979: 214-15)
- John Hick anafananisha ulimwengu na "bonde la utengenezaji wa nafsi." Anasema, "Ikiwa basi, lengo la Mungu katika kuumba ulimwengu ni 'kuleta wana wengi katika utukufu' [**Ebr 2:10**], lengo hilo kwa kawaida litaamua aina ya ulimwengu alioumba. . . . Hakika sisi tunatafuta raha kwa ajili ya watoto wetu; lakini hatutamani raha yao isiyo na thamani kwa kupoteza ukuaji wao katika maadili makubwa zaidi kama uadilifu wa maadili, kutokuwa na ubinafsi, huruma, ujasiri, ucheshi, kuheshimu ukweli, na labda juu ya yote uwezo wa upendo. Hatufanyi kama dhana kwamba raha ndio mwisho mkuu wa maisha. . . . Badala yake, ulimwengu huu lazima uwe mahali pa kutengeneza nafsi." (Hick 1977:253, 256, 258, 259) Kisha anamnukuu mshairi John Keats ambaye alitunga kifungu "bonde la kutengeneza nafsi" na kusema, "Je! Hauoni jinsi Ulimwengu wa maumivu na shida ulivyo shule kwa akili na kuifanya Nafsi?" (Ibid.: 259n.1)
- Watu wengine wanamkataa Mungu kama matokeo ya maumivu na mateso. Walakini, "Kama vile watu wengi *wanampata* Mungu kupitia maumivu na mateso. Wanaona kuwa shida zinawasogeza kwa Mungu badala ya mbali naye. Nyakati zenye shida zinawaamsha kutoka katika usingizi wao wa kusumbua wa kujitosheleza kiroho kuwa utaftaji mzito wa Mungu. . . . Katika giza tuna uchaguzi ambao haupo kweli katika nyakati bora. Tunaweza kuchagua kumtumikia Mungu kwa sababu tu yeye ni Mungu." (Keller 2013: 5, 248) Elie Wiesel, yeye mwenyewe aliyenusurika katika kambi za maangamizi za Wanazi, anachukua majibu tofauti ambayo watu wanaweza kuwa nayo katika mateso kama hayo: "Na Auschwitz? Unaona nini kwa Auschwitz?' . . . Gregor alikasirika. 'Baada ya kile kilichotokea kwetu, unawezaje kumwamini Mungu?' Akiwa na tabasamu la kuelewa kwenye midomo yake Rebbe akajibu, 'Je! Utawezaje *kuto-mwamini* Mungu baada ya kile kilichotokea?'" (Wiesel 1966: 192)

Uzuri mkubwa ambao Mungu anafanya kazi hata kupitia uovu unaanza sasa na unatumika kwa kiwango

cha mtu binafsi. Kwa hivyo, Mungu yu pamoja nasi katika mateso yetu sasa (angalia, mfano, **Kumb 31:6, 8; Zab 22:24; 23:4; 34:18; 94:14; Isa 41:10, 17; 43:2; 53:4; 63:9; Yohana 14:16-20; Warumi 8:35-39; 2 Kor 1:3-7; 4:8-10; 12:7-10; Filp 4:12-13; Ebr 13:5; 1 Pet 4:12-19**). Anajua tunachopitia na anatuwezesha kustahimili na hata kusafishwa na mateso yetu (angalia, mfano, **Zab 119:71; Math 5:10-12; Matendo 5:40-42; 1 Kor 10:13; 2 Kor 1:3-4; 4:16-17; Filp 3:10; 4:6-7; Yak 1:2-4; 1 Pet 1:6-7; 2:19-21; 5:10**). Kristo hujitambulisha na watu wake hata anahisi mateso yetu kuwa yake (**Matendo 9:4-5**). Kwa kweli, Mungu huchukua huzuni yetu na kuomboleza na kuibadilisha kuwa furaha (**Zab 30:11; Yer 31:13; Yohana 16:20**). Lakini ukuaji na mabadiliko kupitia moto wa mateso sio papo kwa papo. “Lazima tumtambue, tumtegemee, tuzungumze na, na tumwamini Mungu tukiwa motoni. Mungu mwenyewe anasema katika Isaya 43 kwamba atakuwa *pamoja* nasi, akitembea kando yetu motoni. Kumjua yeye kibinafsi wakati wa shida yetu ndio ufunguo wa kuwa na nguvu badala ya kuwa dhaifu ndani yake.” (Keller 2013: 229)

Biblia *haiahidi* kwamba *kila* dhambi na uovu utasababisha mazuri zaidi au “mwisho mwema” *katika maisha haya*. Timothy Keller anasema, “Tofauti na waumini wa karma, Wakristo wanaamini kuwa mateso mara nyingi sio haki na hayafanani. Maisha sio ya haki. Watu wanaoishi vizuri mara nyingi hawafanyi vizuri. . . . Mateso mara nyingi huwa hayana mpangilio na ya kutisha, na huwajia watu ambao wanaonekana hawajafanya chochote kuyasababisha.” (Ibid.: 29, 94). Tatizo la kutazama tu maisha haya kwa wema, haki, na malipo tunayotamani ni kwamba upeo wa mtazamo wetu ni mdogo sana—kwa sababu maisha yetu hayaishii tunapokufa. Badala yake, Biblia inatuhidi miili mipya, iliyofufuliwa inayoishi kwenye dunia mpya iliyokombolewa, yote yamehakikishwa na ufufuo wa Kristo (**1 Kor 15:20-26, 50-58**). “*Huo* ndio wakati wetu ujao, na hiyo inamaanisha kwamba . . . haiba zetu zitadumishwa, zimepambwa, na kukamilishwa baada ya kifo. Kwa hivyo hatma yetu kuu ni moja ya upendo kamilifu, bila kizuizi—upendo kwa Mungu na wengine.” (Ibid.: 42-43) Basi na kwa umilele yote tutaona kwamba uovu wote haukuwa kikwazo kwa raha yetu ya milele, “lakini itakuwa tu imeifanya iwe bora zaidi. Uovu ungetimiza kinyume kabisa na kile ulichokusudia.” (Ibid.: 117) Cha kushangaza, yote haya yameletwa na dhambi kubwa zaidi kuwahi kufanywa: kusalitiwa na kusulubiwa kwa mtu aliye mkamilifu, mtakatifu, asiye na dhambi aliyewahi kuishi—Yesu Kristo; lakini ilikuwa tu kwa kujisalimisha kwa dhambi hii mbaya na uovu ndipo Kristo aliweza kubeba dhambi zetu na adhabu ya dhambi hizo ambazo tulistahili ili kuharibu nguvu ya dhambi na uovu, kupatanisha wanadamu na Mungu, na kubadilisha maisha yetu.

Mateso yote ya ulimwengu hayawezi kulinganishwa na utukufu mkubwa, wa milele ambao Mungu ataleta katika ukamilifu (**Warumi 8:18-21; 2 Kor 4:16-18; Ufu 21:1-4**). “Tunapoishi kwa amani kwenye Dunia Mpya, ambapo furaha itaenea katika hewa tunayopumua, tutaangalia nyuma katika ulimwengu huu wa sasa na hatuthibitisha si kwa imani bali kwa kuona kwamba uovu na mateso yote yalistahili—na kwamba Kristo kuvaa mwili na ukombozi umeufanya ulimwengu kuwa bora milele” (Alcorn 2009: 195; angalia pia Willard 2002: n.p.). Kwa kweli, kwa wale waliokombolewa, uzoefu wa milele na kwa hivyo usio na kipimo wa mbingu mpya na dunia mpya sio tu itatoa “mtazamo mpya juu ya tathmini ya maisha mwilini” lakini “itapunguza kabisa huzuni ya mtu hapa duniani—haijalishi yalionekana kuwa makubwa kiasi gani wakati wa maisha ya mwili” (Ferraiolo 2005: “Time Heals All Wounds”). Katika ukamilifu, haki ya Mungu, neema, rehema, na haki itakuwa wazi kwa kila mtu; hakuna mtu atakayemshtaki kwa makosa. Badala yake, “**MATAIFA YOTE WATAKUJA NA KUSUJUDU MBELE ZAKO; KWA KUWA MATENDO YAKO YA HAKI YAMEKWISHA KUFUNULIWA**” (**Ufu 15:4**).

Tulianza sehemu hii na **Warumi 8:28**, na aya hiyo ina neno muhimu ambalo tunapaswa kuzingatia. Neno hilo ni “pamoja.” **Warumi 8:28** inasema kwamba “mambo yote—hata yale mabaya—mwishowe *kwa pamoja* yatabatilishwa na Mungu kwa namna ambayo ule uovu uliokusudiwa, hapo mwishoni, utatekeleza kinyume cha muundo wake—wema mkuu na utukufu kuliko ungeweza kuwa vinginevyo umetimia. Ni Mungu tu sasa ana mtazamo huo wa milele na mahali pazuri ambapo anaweza kuona vitu vyote vikifanya kazi pamoja kwa faida yetu na kwa utukufu wake—lakini mwishowe tutachukua nafasi hiyo na tutaiona pia.” (Keller 2013: 301-302)

V. Ukuu wa Mungu, wajibu wa mwanadamu, na uwepo wa dhambi na uovu: hitimisho

Watu kihalali huuliza maswali mazito mbele ya uovu, haswa wakati uovu ambao hawajasababisha moja kwa moja unatokea kwao au kwa wapendwa wao na marafiki.⁴⁷ Mungu ana sababu nzuri na za kutosha kwa kila kitu alichopanga na kuruhusu—ni pamoja na dhambi yote na uovu—lakini hajatufunulia sababu hizo zote na mara nyingi hafunulii kwanini uovu fulani umetokea. **Kumb 29:29** na mateso ya Ayubu yanaonyesha hii.

⁴⁷ Feinberg anabainisha, “Hakuna kitu kama tatizo la uovu. Kwa kweli, usemi ‘tatizo la uovu’ unasimama badala ya mfululizo wa matatizo mbali mbali ambayo huikabili mifumo ya kitheolojia.” (Feinberg 1994: 14) Maswala tunayoshughulikia wakati mambo mabaya yanatutokea sisi, wapendwa wetu, na marafiki wetu, ni yale ambayo Feinberg anayaita “tatizo la uovu la kidini.”

Feinberg anasema, “Kwa mtazamo wetu, kuna kuonekana kuwa hakuna uhusiano wa maovu fulani na kitu chochote cha thamani, lakini hiyo sio lazima imethibitisha kuwa hakuna. Kama vile mtoto ambaye baba yake hatamruhusu aende kwenye sherehe hana habari ya kutosha kuhukumu ikiwa kukataa kwa baba yake kunamaanisha baba yake hampendi, kwa hivyo sisi pia hatuwezi kujua vya kutosha kiasi cha kufanya uamuzi kuhusu kwamba kuna uovu mwingi tu. . . . Kwa upande wa mtoto ambaye anataka kukaa kwenye sherehe usiku, hatuwezi kudhani kwamba kila wakati baba yake anakataa, hufanya hivyo kwa sababu hiyo hiyo. Wakati mmoja anaweza kukataa kwa sababu mtoto ana mafua, wakati mwingine mgeni fulani hataki mtoto huko, na wakati mwingine anaweza kukataa kwa sababu asubuhi inayofuata familia lazima iende mahali pengine na anataka mtoto wake alale vizuri usiku. Vivyo hivyo . . . hatupaswi kudhani kwa maovu mawili yanayofanana kwamba kusudi la Mungu la kuyarusu linafanana. Yanaweza kutimiza makusudi tofauti.” (Feinberg 1994: 308-309)

Wakati watu kwa haki wanasumbuliwa na uwepo na kuenea kwa dhambi na uovu ulimwenguni, ndivyo ilivyo pia kwa Mungu. Kuna namna fulani isiyo adilifu kutokana na “tatizo la uovu.” R. Maurice Boyd anasema, “Ipo katika uwezo wetu kupunguza shida nyingi tunazolalamikia, lakini hatuamui kufanya hivyo. Sio Mungu ambaye hafanyi chochote, lakini sisi wenyewe. Mungu ameweka mikononi mwetu njia za kupunguza maovu mengi ambayo tunasikitikia. Walakini kwa ukali wote wa hasira yetu ya kimaadili, mara nyingi hatuko tayari kutumia wakati wetu, au mawazo, au nguvu, au pesa ili kupunguza shida za wengine. Ni rahisi kumlaumu Mungu kwa dhiki za ulimwengu kuliko kuwa kifaa cha wema Wake.” (Boyd 1999: 107) Kwa upande mwingine, Mungu atawahukumu kwa haki wahusika wa dhambi na uovu ambao, kwa kweli, tayari wamehukumiwa na chini ya hukumu ya Mungu (**Mwz 18:25; Hes 14:18; Zab 7:8-16; Yohana 3:18; 16:11; Matendo 10:42; Warumi 2:12-16**). Hesabu zote zitakuwa sawa, na haki na haki ya Mungu zitatawala. Kama vile Timothy Keller alivyosema hapo awali, kujua kwamba haki ya Mungu itashinda “inatwezesha kuishi na matumaini na neema. Ikiwa tunaikubali, tunapata tumaini na motisha ya kufanya kazi kwa haki. Kwa maana haijalishi tuna mafanikio madogo kiasi gani sasa, tunajua kwamba haki *itasimamiwa*—kikamilifu na kwa ukamilifu. Makosa yote—yale tuliyoyaita mabaya ya kimaadili—yatarekebishwa. Lakini pia inatusaidia sisi kuwa wenye neema, kusamehe, na kujiepusha na kisasi na vurugu.” (Keller 2013: 116)

Lakini Mungu amefanya zaidi ya kutuhakikishia tu kuwa atahukumu binadamu kwa haki kwa ajili ya dhambi, makosa, na maovu waliyoyatenda: Mungu mwenyewe alikuja duniani katika mwili wa Yesu Kristo na alikuwa chini ya dhambi na uovu; alibeba dhambi zetu na kulipa gharama ya dhambi zetu ili wale wote wanaomgeukia wapate uzima badala ya kifo cha milele wakati wa hukumu. Kwa kuzingatia haya yote, mwandishi wa riwaya Mkristo wa Urusi Fyodor Dostoevsky alihitimisha, “Ninaamini kama mtoto kwamba mateso yataponywa na kutengenezwa. Ninaamini kuwa upuuzi wote wa kufedhehesha wa mikinzano ya kibinadamu utatoweka kama mazigazi, kama upotoshaji wa kudharaulika wa akili ndogo sana ya mwanadamu ya Euclidean isiyo na nguvu. Ninaamini kwamba mwisho wa ulimwengu, wakati wa maelewano ya milele, kitu cha thamani sana kitatokea ambacho kitatosha kwa mioyo yote, kwa kufariji chuki zote, kwa upatanisho wa uhalifu wote wa ubinadamu, wa damu yote ambayo imemwagika. Ninaamini kuwa haitawezekana tu kusamehe lakini kuhalalisha yote yaliyotokea.” (Dostoevsky 1957: 217)

KIAMBATISHO 2—MIFANO YA KIBIBLIA YA FUNDISHO LA KUFANANA

Mifano ifuatayo ya kibiblia inaonyesha jinsi Mungu na sababu za pili zinahusika katika jambo hilo hilo, pamoja na matukio yanayojumuisha dhambi na uovu:

TUKIO	MUNGU ANAONEKANA KUHUSIKA	SABABU ZA PILI ZAONEKANA KUHUSIKA
Uumbaji wa wanyama	Mwz 1:25	Mwz 1:24
Ibrahima kuwashinda wafalme wanne	Mwz 14:20	Mwz 14:14-16
Sara kupata mimba na kumzaa Isaka	Mwz 21:1	Mwz 21:2, 5
Kaka wa Yusufu kumuua utumwani	Mwz 45:7-8; 50:20	Mwz 37:25-28; 45:4-5
Yusufu kwenda Misri	Zab 105:17	Mwz 37:28
Yusufu anafanikiwa akiwa mtumwa	Mwz 39:3, 23	Mwz 39:3, 23
Kaka wa Yusufu kurudishiwa fedha	Mwz 42:27-28	Mwz 42:25
Israeli kutoka Misri	Kut 3:7-8	Kut 3:10; Kumb 6:18-19
Moyo wa Farao kuwa mgumu	Kut 4:21; 7:3; 9:12; 10:1, 20, 27	Kut 7:14, 22-23; 8:15; 9:34
Ndama ya dhahabu na ibada ya sanamu	Kut 32:1-8; Matendo 7:39-41	Matendo 7:42
Israeli kuwa wakfu na kujitakasa	Walawi 20:8	Walawi 20:7-8
Kushindwa kwa Sihoni	Kumb 2:30-31, 33, 36	Kumb 2:32-36
Kushindwa kwa Bashani	Kumb 3:2-3	Kumb 3:1, 3-6
Uwezo wa watu kupata utajiri	Kumb 8:18	Kumb 8:18
Ushindi wa YOSHUA	Kumb 3:21-22	Kumb 3:28
Israeli kuimiliki nchi ya ahadi	Kut 23:23, 29-30; Kumb 4:37-38; 7:1-2, 22-24; 9:3a	Kut 23:24, 31; Kumb 7:2, 24; 9:3b
Kushindwa kwa Yeriko	Yosh 6:2	Yosh 6:3-5
Kushindwa kwa Ai	Yosh 8:1	Yosh 8:2-22
Kushindwa kwa Makeda	Yosh 10:19b	Yosh 10:19a, 20-21
Kushindwa kwa wafalme wengine	Yosh 11:8a	Yosh 11:8b-9
Gideoni aishinda Midiani	Wamz 7:7, 9, 14-15	Wamz 7:16-22
Ndoa ya Samsoni kwa mwanamke Mfilisti	Wamz 14:4	Wamz 14:1-3
Samsoni kuwaua Wafilisti 1000	Wamz 15:18	Wamz 15:14-16
Kushindwa kwa Benjamini na Israeli	Wamz 20:28	Wamz 20:29-48
Wana wa Eli hawamsikilizi	1 Sam 2:25	1 Sam 2:22-25
Sauli awashinda Waamaleki	1 Sam 15:2	1 Sam 15:3-6
Abigaili kumuombea Nabali	1 Sam 25:32	1 Sam 25:14-31
Ushauri wa Hushai kukubaliwa	2 Sam 17:14	2 Sam 17:5-14
Daudi awashinda maadui wake	2 Sam 22:18-20, 40-42, 48-49	2 Sam 22:38-39, 43
Daudi atenda dhambi kwa kuhesabu watu	2 Sam 24:1	2 Sam 24:10, 17; 1 Nyak 21:1-4
Kifo cha Yoabu	1 Wfl 2:32-33	1 Wfl 2:31, 34
Kugawanyika kwa Israeli na Yuda	1 Wfl 12:22-24	1 Wfl 12:16-20
Ahabu aenda vitani na kumshinda Aramu	1 Wfl 20:13, 28	1 Wfl 20:14-21, 29-30
Ahabu aenda vitani na anauawa	1 Wfl 22:19-23	1 Wfl 22:29-37
Kurudi kwa Rabshake kwa nchi yake na kifo chake	2 Wfl 19:6-7	2 Wfl 19:7
Kupona kwa Hezekia	2 Wfl 20:5-6	2 Wfl 20:7
Kifo cha Sauli	1 Nyak 10:14	1 Nyak 10:4
Yuda kuvamiwa na Wafilisti na Waarabu	2 Nyak 21:12-16a	2 Nyak 21:16b-17
Kushindwa kwa Yuda na kifo cha Amazia	2 Nyak 25:14-16	2 Nyak 25:17-28
Maandalizi ya hekalu kwa ajili ya urejesho wa kuabudu	2 Nyak 29:36	2 Nyak 29:5-35
Kushindwa kwa Yuda na kifo cha Yosia	2 Nyak 35:20-21	2 Wfl 23:29; 2 Nyak 35:22-24
Mungu anazungumza kupitia manabii wake	2 Nyak 15-16	2 Nyak 15-16
Babeli kuiharibu Yuda	2 Nyak 36:15-17; Yer 21:8-10; Ezek 5:7-11, 13	2 Wfl 25:8-21; 2 Nyak 36:17-19; Yer 21:8-10; Ezek 5:12
Tamko kwamba Wayahudi wangerudi Yerusalemu kujenga tena hekalu	Yer 16:15; 29:10-14; 2 Nyak 36:22; Ezra 1:1; 6:14	2 Nyak 36:22-23; Ezra 1:1; 6:14
Ezra apata neema	Ezra 7:6, 9-10, 27-28	Ezra 7:6, 9-10, 27-28
Nehemia apata neema	Neh 2:8	Neh 2:7-9
Mipango ya maadui wa Wayahudi inavurugwa	Neh 4:15	Neh 4:11-14

<p>Kujengwa tena kwa kuta za Yerusalemu Majaribu ya Ayubu Uumbaji wa watu Kushindwa kwa maadui wa Daudi Kukua kwa mimea Kujenga nyumba au jambo lolote la hatari Kuulinda mji Mipango ya watu, hotuba na matendo Maamuzi ay watu Yuda kuvamiwa na Ashuru Kuharibiwa kwa Israeli Kuharibiwa kwa Babeli Kuharibiwa kwa Misri Kufanikiwa kwa Koreshi Kifo cha wanaume wa Anathothi Baruku & Yeremia wafichwa dhidi ya mfalme Israeli kuivamia Gogu Kuharibiwa kwa Edomu Kumtupa Yona baharini Ukame katika nchi Kujenga tena hekalu Yerusalemu Maandiko na ushuhuda wa Biblia</p> <p>Watu kumjia Yesu kupata wokovu</p> <p>Kusalitiwa kwa Yesu</p> <p>Kusulubishwa kwa Yesu</p> <p>Wokovu wa waamini Matendo ya haki ya waamini Wokovu wa watu kule Korintho Kumuokoa Paulo na mabaharia kuzama Kuhubiri injili Mateso ya Wakristo “Mwiba katika mwili” wa Paulo Kuhifadhiwa kwa watakatifu Watu wanaomfuata “mtu wa uasi” Wanakoenda watu na kila wanachofanya Matendo ya “kahaba,” “wafalme kumi,” na “mnyama” wa Ufunuo</p>	<p>Neh 6:16 Ayubu 1:12, 21-22; 2:6; 42:11 Ayubu 10:8; 31:15; Zab 139:13-16 Zab 18:17-19, 43a, 47-48 Zab 104:14a-b Zab 127:1a Zab 127:1c Mith 16:1b, 9b Mith 16:33b Isa 7:17-20; 8:5-8 Isa 9:8-21 Isa 13:1-5 Isa 19:1, 2a, 4a Isa 45:1-7 Yer 11:22a, 23 Yer 36:26 Ezek 38:1-6, 16 Obad 8-9 Yona 2:3 Hag 1:9, 11 Hag 1:14 Math 19:4-5; Yohana 5:37-38; 2 Tim 3:16; 2 Pet 1:20-21 Yohana 6:37, 44, 65; Matendo 13:38 Luka 22:22a</p> <p>Isa 53:10; Matendo 2:23; 4:28</p> <p>Yohana 1:12-13; Efe 2:8-9 Yohana 3:21; Efe 2:10; Filp 2:13 Matendo 18:10b Matendo 27:22-25, 34 1 Kor 2:4 1 Kor 4:7-11; Ufu 6:9-11 2 Kor 12:7-9 1 Thes 5:23-24 2 Thes 2:11 Yak 4:13-15 Ufu 17:17</p>	<p>Neh 3:1-32; 4:6, 21-22; 6:3, 15 Ayubu 1:13-19; 2:7 Mwz 4:1; 5:3; Ayubu 14:1; Zab 51:5 Zab 18:37 Zab 104:14c Zab 127:1b Zab 127:1d Mith 16:1a, 9a Mith 16:33a Isa 7:17-20; 8:5-8 Isa 9:8-21 Isa 13:1-5 Isa 19:2b-3, 4b Isa 45:1-7 Yer 11:22b Yer 36:19 Ezek 38:7-16 Obad 6-7 Yona 1:15 Hag 1:5-6, 10 Hag 1:14 Mwz 2:24; Luka 24:27; Yohana 5:46-47; Matendo 26:22 Yohana 6:37, 44, 65; Matendo 13:38 Luka 22:21, 22b; Yohana 13:21-27 Marko 14:43-15:39; Matendo 2:23; 4:27 Yohana 3:36; Warumi 10:12-17 Yohana 3:21; Efe 2:10; Filp 2:12 Matendo 18:9-10a Matendo 27:30-32, 38-44 1 Kor 2:4 1 Kor 4:7-11; Ufu 6:9-11 2 Kor 12:7 1 Thes 5:12-22 2 Thes 2:9-10, 12 Yak 4:13-15 Ufu 17:1-16</p>
---	--	--

BIBLIOGRAFIA

- Adams, Jay. 1991. *The Grand Demonstration*. Santa Barbara, CA: Eastgate.
- Africa Study Bible, New Living Translation*. 2016. Wheaton, IL: Tyndale House.
- Alcorn, Randy. 2009. *If God Is Good*. Colorado Springs, CO: Multnomah.
- Alexander, T. Desmond. 2008. *From Eden to the New Jerusalem*. Nottingham: Inter-Varsity.
- Allred, Brian. 2017. “Living in Light of Life’s Perplexities: Lessons from Habakkuk.” *Mid-America Journal of Theology* 28: 177-82.
- Alston, William. 1996. “The Inductive Argument from Evil and the Human Cognitive Condition.” In *The Evidential Argument from Evil*, ed. Daniel Howard-Snyder, 97-125. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Andersen, Francis. 2001. *Habakkuk (AB 25)*. New York: Doubleday.

- Armerding, Carl. 1985. "Habakkuk." In *The Expositor's Bible Commentary*, vol 7, ed. Frank Gaebelin, 493-534. Grand Rapids: Zondervan.
- Bahnsen, Greg. 1991. "The Problem of Evil." Online: <https://www.cmfnow.com/articles/pa105.htm>
- Bakon, Shimon. 2011. "Habakkuk: From Perplexity to Faith." *Jewish Bible Quarterly* 39: 25-30. Online: <https://jbnqnew.jewishbible.org/assets/Uploads/391/Habakkuk.pdf>.
- "Bayes' theorem." 2021. *Wikipedia*. Online: https://en.wikipedia.org/wiki/Bayes%27_theorem.
- Beale, G. K. 1999. *The Book of Revelation* (NIGTC). Grand Rapids: Eerdmans.
- Beasley-Murray, G. R. 1974. *The Book of Revelation* (NCBC). Grand Rapids: Eerdmans.
- Beker, J. Christiaan. 1987. *Suffering and Hope*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Berkhof, Louis. 1949. *Systematic Theology*, 4th ed. Grand Rapids: Eerdmans. Online: <http://downloads.biblicaltraining.org/Systematic%20Theology%20by%20Louis%20Berkhof.pdf> [the page numbers in the text are from the online version].
- Bissett, David. 2016. "Habakkuk's Connections to Biblical Theological Trajectories." *Puritan Reformed Journal* 8: 15-30.
- Boyd, R. Maurice. 1999. *Why Doesn't God Do Things Perfectly?* Nashville: Abingdon.
- Camus, Albert. 1956. *The Rebel*. Translated by Anthony Bower. New York: Vintage. Online: <https://archive.org/stream/rebelessayonmani00camu#mode/2up>.
- Carson, D. A. 1984. "Matthew." In *The Expositor's Bible Commentary*, vol. 8, ed. Frank Gaebelin, 3-599. Grand Rapids: Zondervan.
- _____. 1990. *How Long, O Lord?* Grand Rapids: Baker.
- _____. 1994. *Divine Sovereignty and Human Responsibility*. Eugene, OR: Wipf and Stock.
- Clendenen, Ray. 2014. "Salvation by Faith or by Faithfulness in the Book of Habakkuk?" *Bulletin for Biblical Research* 24: 505-13.
- Cohen, Shaye I. D. 1995-2014. "The Jewish Diaspora." Online: <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/religion/portrait/diaspora.html>.
- "Compatibilism." 2018. *Monergism*. Online: <https://www.monergism.com/topics/free-will/compatibilism>.
- Craig, William Lane. 1997. "The Indispensability of Theological Meta-Ethical Foundations for Morality." *Foundations* 5: 9-12. Online: <http://www.reasonablefaith.org/the-indispensability-of-theological-meta-ethical-foundations-for-morality>.
- Craig, William Lane, and Walter Sinnott-Armstrong. 2004. *God? A Debate Between a Christian and an Atheist*. Oxford: Oxford University Press.
- Crampton, W. Gary. 1999. "A Biblical Theodicy." *The Trinity Review* 167: 1-6. Online: <https://www.trinityfoundation.org/PDF/The%20Trinity%20Review%2000167%20ABiblicalTheodicy.pdf>.
- Dawkins, Richard. 1995. *River Out of Eden: A Darwinian View of Life*. London: Weidenfeld and Nicolson. Online: http://s-f-walker.org.uk/pubsebooks/pdfs/Richard_Dawkins_River_Out_of_Eden.pdf.
- DeMar, Gary. 1999. *Last Days Madness*, 4th ed. Powder Springs, GA: American Vision.
- Dembele, Youssouf. 2006. "Habakkuk." In *Africa Bible Commentary*, ed. Tokunboh Adeyemo, 1063-66. Nairobi: Word Alive.
- Dorsey, David. 1999. *The Literary Structure of the Old Testament*. Grand Rapids: Baker.

- Dostoevsky, Fyodor. 1957. *The Brothers Karamazov*. Translated by Constance Garnett. New York: New American Library. Online (another edition): <http://pinkmonkey.com/dl/library1/book0664.pdf>.
- Draper, Paul. 1996. "Pain and Pleasure: An Evidential Problem for Theists." In *The Evidential Argument from Evil*, ed. Daniel Howard-Snyder, 12-29. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Eaton, J. H. 1961. *Obadiah, Nahum, Habakkuk and Zephaniah*. London: SCM.
- Edwards, Jonathan. 1984 (reprint). *The Works of Jonathan Edwards*. Vol. 1, *A Careful and Strict Inquiry into the Prevailing Notions of the Freedom of Will; Dissertation on the End for which God Created the World; The Great Christian Doctrine of Original Sin Defended; A History of the Work of Redemption*. Carlisle, PA: The Banner of Truth Trust. Online: <http://www.ccel.org/ccel/edwards/works1.html>.
- _____. 1986 (reprint). *The Works of Jonathan Edwards*. Vol. 2, *Remarks on Important Theological Controversies*. Carlisle, PA: The Banner of Truth Trust. Online: <http://www.ccel.org/ccel/edwards/works2.toc.html>.
- Erlanson, Doug. 1991. "A New Perspective on the Problem of Evil." Online: http://www.reformed.org/webfiles/antithesis/index.html?mainframe=/webfiles/antithesis/v2n2/ant_v2n2_evil.html.
- Feinberg, John. 1980. "And the Atheist Shall Lie Down with the Calvinist: Atheism, Calvinism, and the Free Will Defense." *Trinity Journal* 1: 142-52.
- _____. 1994. *The Many Faces of Evil*, rev. ed.. Grand Rapids: Zondervan.
- _____. 2001. *No One Like Him*. Wheaton, IL: Crossway.
- Ferraiolo, William. 2005. "Eternal Selves and the Problem of Evil." *Quodlibet* 7:2 (April-June): no pages. Online: <http://www.quodlibet.net/articles/ferraiolo-evil.shtml>.
- Fishbane, Michael. 2002-2020. "The Lesson of Habakkuk." *My Jewish Learning*. Online: <https://www.myjewishlearning.com/article/the-lesson-of-habakkuk/>.
- Frame, John. 2002. *The Doctrine of God*. Phillipsburg, NJ: P&R.
- _____. 2008. "The Problem of Evil." In *Suffering and the Goodness of God*, eds. Christopher Morgan and Robert Peterson, 141-64. Wheaton, IL: Crossway.
- Fredriksen, Paula. 2018. *When Christians Were Jews: The First Generation*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Fretheim, Terrence. 2005. *God and World in the Old Testament: A Relational Theory of Creation*. Nashville, TN: Abingdon.
- Gale, Richard. 1996. "Some Difficulties in the Theistic Treatments of Evil." In *The Evidential Argument from Evil*, ed. Daniel Howard-Snyder, 206-18. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Gowan, Donald. 1976. *The Triumph of Faith in Habakkuk*. Eugene, OR: Wipf & Stock.
- Henry, Matthew. 1991. *Matthew Henry's Commentary on the Whole Bible*. Peabody, MA: Hendrickson. Online: <https://www.christianity.com/bible/commentary.php?com=mh>.
- Hick, John. 1977. *Evil and the God of Love*, rev. ed. New York: Harper & Row.
- Hirsch, Emil. 2002-2011. *Jewish Encyclopedia*. Online: <http://jewishencyclopedia.com>.
- Hodge, Charles. 1886 (reprint). *Commentary on the Epistle to the Romans*, rev. ed. Grand Rapids: Eerdmans. Online (1836 edition): <https://books.google.com/books?id=BX8fAAAAYAAJ>.
- _____. 1981. *Systematic Theology*, Vol. 1. Grand Rapids: Eerdmans. Online: http://www.audiowebman.org/start/books/charles_hidge/vol_1/vol_0105.htm#13.

- Hume, David. 1779. *Dialogues Concerning Natural Religion*, 2nd ed. London. Online: <https://archive.org/stream/dialoguesreligio00humeuoft?ref=ol#mode/2up>.
- Hunn, Debbie. 2009. "Habakkuk 2:4b in its Context: How Far Off Was Paul?" *Journal for the Study of the Old Testament* 34: 219-39.
- Jamieson, Robert, A. R. Fausset, and David Brown. 1961. *Commentary Practical and Explanatory on the Whole Bible*. Grand Rapids: Zondervan. Online: <https://ccel.org/ccel/jamieson/jfb/jfb.i.html>.
- Janzen, J. Gerald. 1982. "Eschatological Symbol and Existence in Habakkuk." *Catholic Biblical Quarterly* 44: 394-414.
- Johnson, Dennis. 1986. "Fire in God's House: Imagery from Malachi 3 in Peter's Theology of Suffering (1 Pet. 4:12-19)." *Journal of the Evangelical Theological Society* 29: 285-94. Online: http://www.etsjets.org/files/JETS-PDFs/29/29-3/29-3-pp285-294_JETS.pdf.
- _____. 2001. *Triumph of the Lamb: A Commentary on Revelation*. Phillipsburg, NJ: P&R.
- Kaiser, Walter. 1995. *The Messiah in the Old Testament*. Grand Rapids: Zondervan.
- Keller, Timothy. 2007. "Talking About Idolatry in a Postmodern Age." *Monergism*. Online: <https://www.monergism.com/talking-about-idolatry-postmodern-age>.
- _____. 2008. *The Reason for God: Belief in an Age of Skepticism*. New York: Dutton.
- _____. 2009. "The Importance of Hell." *Redeemer Report*. Online: http://www.redeemer.com/redeemer-report/article/the_importance_of_hell.
- _____. 2013. *Walking with God through Pain and Suffering*. New York: Riverhead.
- Koehler, Ludwig, and Walter Baumgartner. 2001. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Vol. 1. Leiden: Brill.
- Koukl, Gregory. 2009. *Tactics*. Grand Rapids: Zondervan.
- _____. 2012. "A Good Reason for Evil." *Stand to Reason*. Online: <http://www.str.org/articles/a-good-reason-for-evil#.V0nkD-QauVQ>.
- _____. 2013. "Evil as Evidence for God." *Stand to Reason*. Online: <http://www.str.org/articles/evil-as-evidence-for-god#ANCHOR2>.
- Lewis, C. S. 1960. *Miracles*. New York: Collier.
- _____. 1961. *A Grief Observed*. San Francisco: Harper & Row.
- _____. 1970a. "Evil and God." In *God in the Dock*, ed. Walter Hooper, 129-46. Grand Rapids: Eerdmans. Online: https://just84465.weebly.com/uploads/5/0/5/9/50596861/god_in_the_dock.pdf.
- _____. 1970b. "Religion Without Dogma?" In *God in the Dock*, ed. Walter Hooper, 21-24. Grand Rapids: Eerdmans. Online: https://just84465.weebly.com/uploads/5/0/5/9/50596861/god_in_the_dock.pdf.
- _____. 1996 (reprint). *Mere Christianity*. New York: Touchstone. Online: <https://www.dacc.edu/assets/pdfs/PCM/merechristianitylewis.pdf>.
- Life Application Bible, New International Version*. 1991. Grand Rapids: Zondervan.
- Lucas, J. R. 1970. *The Freedom of the Will*. Oxford: Clarendon.
- Luther, Martin. 1520. *A Treatise on Good Works*. Online: <http://www.gutenberg.org/files/418/418-h/418-h.htm>.
- Mackie, J. L. 1982. *The Miracle of Theism: Arguments for and against the existence of God*. Oxford: Clarendon.
- Makkot 24a. Not dated. *Babylonian Talmud*. Online: <http://www.yashanet.com/studies/romstudy/makkoth.htm>.

- Makkot 24a. Not Dated. *The William Davidson Talmud*. Online: <https://www.sefaria.org/texts/Talmud>.
- Mansfield, Rick. 2017. *This Lamp*. Online: <http://thislamp.com>.
- Marks, Michael. 2016. "Why fig trees never blossom." *The Mercury News*. Online: <https://www.mercurynews.com/2015/07/21/why-fig-trees-never-blossom/>.
- Marshall, I. Howard. 2007. "Acts." In *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament*, ed. G. K. Beale and D. A. Carson, 513-606. Grand Rapids: Baker Academic.
- _____. 1989. "Universal Grace and Atonement in the Pastoral Epistles." In *The Grace of God, the Will of Man*, ed. Clark Pinnock, 51-69. Grand Rapids: Academic. Online: https://books.google.com/books/about/The_Grace_of_God_the_Will_of_Man.html?id=Q76yZE23lxYC.
- Menn, Jonathan. 2017. *The Book of Revelation*. Online: <https://www.elea.net/courses.html#revelation>.
- _____. 2018. *Biblical Theology*. Online: <https://www.elea.net/courses.html#theology>.
- Milligan, William. 1896. *The Book of Revelation*. New York: Armstrong. Online: <https://books.google.com/books?id=98DYAAAAMAAJ>.
- Moore, Sebastian. 1981. *The Crucified Jesus Is No Stranger*. New York: Seabury.
- Moreland, J. P. 1987. *Scaling the Secular City: A Defense of Christianity*. Grand Rapids: Baker. Preview online: https://www.google.com/books/edition/Scaling_the_Secular_City/S4UvBQAAQBAJ?hl=en&gbpv=1.
- _____. 2004. "What is Scientific Naturalism?" *Boundless*. Online: <https://www.boundless.org/faith/what-is-scientific-naturalism/>.
- Morledge, Clarke. 2016. "The Righteous Shall Live By Faith." *Shared Veracity*. Online: <https://sharedveracity.net/2016/01/22/the-righteous-shall-live-by-faith/>.
- Moseman, David. 2017. "Habakkuk's Dialogue with Faithful Yahweh: A Transforming Experience." *Perspectives in Religious Studies* 44: 261-74.
- Motyer, J. Alec. 1999. *Isaiah* (TOTC 20). Nottingham, England: Inter-Varsity.
- Nagel, Thomas. 2012. *Mind & Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature is Almost Certainly False*. Oxford: Oxford University Press.
- Neyrey, Jerome. 1994. "Despising the Shame of the Cross: Honor and Shame in the Johannine Passion Narrative." *Semeia* 68: 113-137. Online: <https://www3.nd.edu/~jneyrey1/shame.html>.
- New American Standard Bible*. 1995. Grand Rapids: Zondervan.
- Ngundu, Onesimus. 2006. "Revelation." In *Africa Bible Commentary*, ed. Tokunboh Adeyemo, 1543-79. Nairobi: Word Alive.
- Noyes, Penny. 2019. "What Does Selah Mean in the Bible?" *Christianity.com*. Online: <https://www.christianity.com/wiki/christian-terms/what-does-selah-mean-in-the-bible.html>.
- Oliphint, K. Scott. 2006. *Reasons {for Faith}*. Phillipsburg, NJ: P&R.
- "Paran." 2008. *Jewish Virtual Library*. Online: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/paran>.
- Patterson, R. D. 1989. "Habakkuk." In *Evangelical Commentary on the Bible*, ed. Walter Elwell, 666-73. Grand Rapids: Baker.
- Peterson, Michael. 1982. *Evil and the Christian God*. Grand Rapids: Baker.
- Piper, John. 1983. "Christ Redeemed Us From the Curse of the Law"—Wag 3:10-14. Online: <https://www.desiringgod.org/messages/christ-redeemed-us-from-the-curse-of-the-law>.

- _____. 1998. "Is God Less Glorious Because He Ordained that Evil Be?" Online: http://www.desiringgod.org/ResourceLibrary/ConferenceMessages/ByDate/1998/1476_Is_God_Less_Glorious_Because_He_Ordained_that_Evil_Be/.
- _____. 2000. "Are There Two Wills In God?" In *Still Sovereign*, ed. Thomas R. Schreiner and Bruce A. Ware, 107-31. Grand Rapids: Baker. Online: http://www.desiringgod.org/ResourceLibrary/Articles/ByDate/1995/1580_Are_There_Two_Wills_in_God/.
- _____. 2003. *Desiring God*. Colorado Springs: Multnomah. Online: <http://document.desiringgod.org/desiring-god-en.pdf?1443206541>.
- _____. 2010. *Let the Nations be Glad!*, 3rd ed. Grand Rapids: Baker Academic. Online: <http://www.desiringgod.org/books/let-the-nations-be-glad>.
- Plantinga, Alvin. 1974. *God, Freedom, and Evil*. Grand Rapids: Eerdmans.
- _____. 1993. "A Christian Life Partly Lived." In *Philosophers Who Believe*, ed. Kelly James Clark, 45-82. Downers Grove, IL: InterVarsity.
- _____. 1996. "Epistemic Probability and Evil." In *The Evidential Argument from Evil*, ed. Daniel Howard-Snyder, 69-96. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Polanyi, Michael. 1964. *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. New York: Harper Torchbooks.
- Powlison, David. 1995. "Idols of the Heart and 'Vanity Fair'." *Journal of Biblical Counseling* 13: 35-50. Online: https://www.eastsidebc.com/hp_wordpress/wp-content/uploads/2017/09/2.2-idols-of-the-heart-powlison.pdf.
- "The Prophetic Perfect." 2013. *Truth or Tradition?* Online: <https://www.truthortradition.com/articles/the-prophetic-perfect>.
- Rast, Walter. 1983. "Habakkuk and Justification By Faith." *Currents in Theology and Mission* 10: 169-75.
- Reichenbach, Bruce. 1982. *Evil and a Good God*. New York: Fordham University Press.
- Reppert, Victor. 2003. *C. S. Lewis's Dangerous Idea*. Downers Grove, IL: InterVarsity.
- Rittgers, Ronald. 2012. *The Reformation of Suffering*. Oxford: Oxford University Press.
- Rowe, William. 1996. "The Problem of Evil and Some varieties of Atheism." In *The Evidential Argument from Evil*, ed. Daniel Howard-Snyder, 1-11. Bloomington, IN: Indiana University Press. Online: https://www.google.com/books/edition/The_Evidential_Argument_from_Evil/2wDHCgAAQBAJ?hl=en&gbpv=1
- Runzo, Joseph. 1981. "Omniscience and Freedom for Evil." *International Journal for Philosophy of Religion* 12: 131-47.
- Sartre, Jean-Paul. 1946. "Existentialism Is a Humanism." Online: <https://www.marxists.org/reference/archive/sartre/works/exist/sartre.htm>.
- Scott, James. 1985. "A New Approach to Habakkuk II 4-5A." *Vetus Testamentum* 35: 330-340.
- Sherry, Patrick. 2021. "Problem of Evil." *Encyclopedia Britannica*. Online: <https://www.britannica.com/topic/problem-of-evil>.
- _____. 2021. "Theodicy." *Encyclopedia Britannica*. Online: <https://www.britannica.com/topic/theodicy-theology>.
- Silva, Moisés. 2007. "Galatians." In *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament*, ed. Beale, G. K., and D. A. Carson, 785-812. Grand Rapids: Baker Academic.
- "Spread of Christianity." 2020. *Wikipedia*. Online: https://en.wikipedia.org/wiki/Spread_of_Christianity.
- Stephens-Hodge, L. E. H. 1970. "Habakkuk." In *The New Bible Commentary*, 3rd ed., ed. D. Guthrie and J. A. Motyer, 767-72. Carmel, NY: Guideposts.

- Stott, John. 1986. *The Cross of Christ*. Downers Grove: InterVarsity. Online: <https://korycapps.files.wordpress.com/2012/11/j-stott-cross-of-christ.pdf>.
- Surin, Kenneth. 1986. *Theology and the Problem of Evil*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sweeney, Marvin. 1991. "Structure, Genre, and Intent in the Book of Habakkuk." *Vetus Testamentum* 41: 63-83.
- Swinburne, Richard. 1979. *The Existence of God*. New York: Oxford University Press.
- Talbot, Mark. 2005. "All the Good that is Ours in Christ: Seeing God's Gracious Hand in the Hurts Others Do to Us." Audio message. Online: <http://www.desiringgod.org/resource-library/conference-messages/all-the-good-that-is-ours-in-christ-seeing-gods-gracious-hand-in-the-hurts-others-do-to-us>.
- Taylor, Richard. 1985. *Ethics, Faith, and Reason*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Thompson, Michael. 1993. "Prayer, Oracle and Theophany: The Book of Habakkuk." *Tyndale Bulletin* 44: 33-53.
- Thurman, Howard. 1998. *A Strange Freedom: The Best of Howard Thurman on Religious Experience and Public Life*. Boston: Beacon.
- Trau, Jane Mary. 1986. "Fallacies in the Argument from Gratuitous Suffering." *The New Scholasticism* 60: 485-89.
- Van Inwagen, Peter. 1996. "The Problem of Evil, the Problem of Air, and the Problem of Silence." In *The Evidential Argument from Evil*, ed. Daniel Howard-Snyder, 151-74. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Volf, Miroslav. 1996. *Exclusion and Embrace*. Nashville: Abington.
- "What does it mean that judgment begins at the house of God?" 2002-2020. *Got Questions*. Online: <https://www.gotquestions.org/judgment-begins-house-God.html>.
- Westminster Confession of Faith. 1647. Online: [https://www.monergism.com/thethreshold/sdg/westminster/The-Westminster-Confession-of-Faith\(1\).pdf](https://www.monergism.com/thethreshold/sdg/westminster/The-Westminster-Confession-of-Faith(1).pdf).
- Whitehead, Philip. 2016. "Habakkuk and the Problem of Suffering: Theodicy Deferred." *Journal of Theological Interpretation* 10: 265-81.
- "Why does Christ's righteousness need to be imputed to us? 2002-2020. *Got Questions*. Online: <https://www.gotquestions.org/imputed-righteousness.html>.
- Wiesel, Elie. 1966. *The Gates of the Forest*. New York: Avon.
- Willard, Dallas. 2002. "God and the Problem of Evil." Online: http://www.leaderu.com/philosophy/willard_godandevil.html.
- _____. Not dated. "Knowledge and Naturalism." Online: <https://dwillard.org/articles/knowledge-and-naturalism>.
- Work, Telford. 2000. "Advent's Answer to the Problem of Evil." *International Journal of Systematic Theology* 2: 100-111. Online: <https://www.westmont.edu/~work/articles/advent.html>.
- Wright, N. T. 1996. *Jesus and the Victory of God*. Minneapolis, MN: Fortress.
- Wykstra, Stephen. 1996. "Rowe's Noseeum Arguments from Evil." In *The Evidential Argument from Evil*, ed. Daniel Howard-Snyder, 126-50. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Yandell, Keith. 1989. "Gratuitous Evil and Divine Existence." *Religious Studies* 25: 15-30.
- Zodhiates, Spiros. 1993. *The Complete Word Study Dictionary: New Testament*, rev. ed. Chattanooga, TN: AMG.

MWANDISHI

Jonathan Menn anaishi Appleton, WI, USA. Alipokea shahada yake ya B.A. ya heshima ya sayansi ya siasa kutoka katika chuo cha Wisconsin-Madison, mwaka 1974, na baadaye alijumuika na Phi Beta Kappa kwa kuwa na heshima ya kijamii. Tena akapata J.D. kutoka kwa Shule ya Uanasheria cha Cornell, magna cum laude, mnamo mwaka wa 1977, na akawekwa kwenye mamlaka ya Kisheria ya Coif haki za heshima ya jamii. Akaitumia miaka iliyofuata 28 akifanya kazi za uanasheria, kama wakili, wa huko Chicago na baadaye akashirikiana na Shirika la mawakili liitwalo Menn Law Firm kule Appleton, WI. Alikuwa muumini na mfuasi wa Yesu Kristo tangu mwaka wa 1982. Kukua kwa pendo lake katika Thiolojia na Huduma vilimfanya aende akatafute Shahada ya Uzamili ya mambo ya Mungu katika chuo cha Trinity Evangelical Divinity School huko Deerfield, IL. Alipokea shahada yake ya M.Div. kutoka kwa TEDS, summa cum laude, mnamo Mei 2007. Kati ya 2007-2013 alikuwa Mkurugenzi wa Afrika ya Mashariki wa Equipping Pastors International. Sasa Jonathan ni Mkurugenzi wa huduma ya Equipping Church Leaders-East Africa (www.eclea.net). Vitabu vyake mbalimbali vya mafundisho ya biblia vinapatikana katika tovuti ya huduma www.eclea.net. Unaweza kuwasiliana na Jonathan kwa anuwani hii ya baruapepe: jonathanmenn@yahoo.com.